

Αφιέρωμα στα έργα ανάδειξης της Νέας Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

ΟΔΗΓΟΣ «ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟ»

ΑΛΗΘΕΣ ΤΟ ΜΗ ΛΗΘΗ ΥΠΟΠΗΤΟΝ*

Γεώργιος Η. Κορμπάς
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της ΕΦΑ

Συλλέκτες είμαστε όλοι, μέλη της Ένωσης των Φίλων της Ακρόπολης και του υπέροχου νέου Μουσείου της, συλλέκτες του Ανθεμίου που κάθε χρόνο δίνει το στίγμα που επιθυμούμε να κρατηθεί, προσθήκη στην κληρονομιά που φέρνουμε στη νέα χρονιά.

Στους συλλέκτες που θυμούνται όχι μόνο τα περσινά γενέθλιά μας, που μάς χάρισε μαζί με τα δικά της η πάντα ξέχωρη ευγένεια της Επίτιμης Προέδρου μας Έβης Τουλούπα, αλλά και τα προπέρσινα, όπου είχα χαιρετίσει τον τρόπο που δύο δάσκαλοί μας, ο Χαράλαμπος Μπούρας και ο Μανόλης Κορρές, μας μαθαίνουν να βλέπουμε, εκπαιδεύουν την όρασή μας να σμιλεύει και να χαϊδεύει τα αρχαία μάρμαρα που μάς ενώνουν, όχι μόνο ν' αναπαύεται πάνω τους νωχελικά και ν' αφαιρείται γυρεύοντας κόσμους άλλους φαντασιακούς και έωλους. Το «τί» βλέπουμε είναι αποτέλεσμα του «πώς» βλέπουμε, πώς συγκροτούμε αυτό που βλέπεται μόνο εφόσον συγκροτηθεί, δηλαδή ξεκοπεί

και ξεκολλήσει από το απροσδιόριστο όλον, το περιβάλλον του, το υπόλοιπό ή κατάλοιπό του.

Τοις κείνων ρήμασι πειθόμενος λέγω ότι το μυστικό της όρασης είναι πρώτα να ξεχωριστεί το κενό και μετά να χρησιμοποιηθεί για να ξανα-κατασκευαστεί γύρω του το μή-κενό, το συμ-παγές, το «υλικό» που, από μόνο του, είναι απροσδιόριστη λάσπη, ίζημα και χάος. Η όραση, όπως η ζωή στο σύνολό της, είναι ένταση στο χώρο και το χρόνο, η αισθητική διάσταση, καλύτερα οντότητα, δέν είναι αίσθηση αλλά δημιουργήμα της όρασης [εν προκειμένω], είναι το τί δέν βλέπει η όραση επειδή αυτό που δέν βλέπει δέν μπορεί να ιδωθεί, είναι αυτό που η όραση σάν καλούπι κυριολεκτικά κατασκευάζει κι' έτσι συγκροτεί την έξω μας πραγματικότητα ως μέσα μας αισθητική εμπειρία. Το πέρασμα αυτό, από το κενό στο πράγμα, από την ακαθόριστη ύλη στην βιωμένη πραγματικότητα, προσπάθησα να εικονογραφήσω παίρνοντας παράδειγμα τα δύο αυτά αιώνια δρώμενα, τον ναό του Παρθενώνα

Οι Μούσες των Τεχνών μπροστά στους έθρονους Φειδία, Ικτίνο και Απελλή. Τοιχογραφία του Paul Delaroche στην Σχολή Καλών Τεχνών των Παρισίων, 1837-1841

Ο οδηγός «Ακρόπολη και Μουσείο» κυκλοφορεί στο Μουσείο Ακρόπολης, στα πωλητήρια των αρχαιολογικών χώρων και Μουσείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, σε βιβλιοπωλεία, στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας (ΜΙΕΤ) και στο Γραφείο της ΕΦΑ σε έξι γλώσσες: ελληνικά, αγγλικά, ρωσικά, γαλλικά, ιταλικά και κινεζικά

[άπειρη μαγνητισμένη πυκνότητα] και τον ναό της Αγίας Σοφίας [άπειρα επεκτεινόμενο κενό], αναστοχασζόμενος το της νεότητός μου ανάγνωσμα-δοκίμιο του Μιχελή. Το αντίστοιχο πέραςμα στις λέξεις και τα δυναμικά τους νοήματα προτείνω τώρα στον φετεινό χαιρετισμό μου, ξεκινώντας τούτη τη φορά από το μηδέν.

Ιδιότυπο μηδέν, γιατί κάτι καινούργιο μυρίζει στον αέρα – και δέν είναι πιά οι Αλκωνίδες ούτε κι ο χιονιάς. Μοιάζει σάν κάποιο τέλος εποχής, ψάχνει να βρεί τη γλώσσα της μετάβασης από το πρίν στο μετά αγνοώντας το τώρα, οι κανόνες ψάχνονται μαζί του να μεταβληθούν κι αυτοί, η άστατη ροή μοχλεύει την έλλογη συνέπεια, το χωρικό «εδώ περίπου» συγγενεύει με το χρονικό «τώρα περίπου», το αίσθημα χωρίς συν-αίσθημα γίνεται στιγμιαίο και ευμετάβλητο, «καλύτερα/χειρότερα» μά και «γίνεται και δεν γίνεται», όμως ένα χαμογέλιο κάπου υποφώσκει, σαρόνιο ίσως, αφελές μήπως, εύχαρες μάλλον, μυστηριώδες πάντως. Οι κανόνες στο αναμεταξύ πού είναι; Τί σχέση έχουν όλ' αυτά με την αλήθεια τους;

Πολιτισμός ή Βαρβαρότητα. Ο μεταξύ τους αγών, όπως απεικονίζεται στην Κενταυρομαχία των μετοπών του Παρθενώνος

Σταματώ, γυρίζω να την ψάξω στον Liddel-Scott [το ξέρω πως είναι δύο μα νά που γίναν ένα, αλήθεια κι' αυτή], αμέσως μου ξαναβρίσκει το νήμα: **αλαθής** [δωρ.], το ξανα-γράφω ρητά κομμένο έτσι, **αλαθής**, λίγο παρακάτω μαθαίνω πως **λήθω** = **λανθάνω**, δηλαδή αυτό που ήθελα να βρώ – η **α-λήθεια** είναι η άρνηση της λήθης, είναι το μόνιμο, το θηλυκό, το δοχείο, η φόρμα που φιλοξενεί το κερί, εκεί όπου θα χυθεί το πυρωμένο μέταλλο, το αρνητικό επικαθορίζει το θετικό, το αρσενικό να φαίνεται, περήφανο εξ υπολοίπου, μα η αλήθεια δέν λανθάνει, είναι και δεν παύει να είναι, πάντα.

Και για την επικύρωση του λογιισμού, το καλύτερο μένει για το τέλος: **αληθές το μή λήθη υποπίπτων**, η αλήθεια δέν σβήνει ποτέ, δέν έχει πού να ξεχαστεί, είναι εσαεί, φίλοι Έλληνες Liddel/Scott, σας ευχαριστώ!

Τα πράγματα είναι πλέον απλά. Οι Αλκωνίδες και ο Χιονιάς είναι προάγγελοι όμως υποπίπτουν στη λήθη, έρχονται και παρέρχονται, οι λειτουργικοί κανόνες χάνονται μέχρι να ξαναβρεθούν, η απάντηση της αρετής στην ένταση των καιρών δέν είναι ποτέ ο πανικός, είναι πάντα και ξανά η τόσο γνώριμή μας στωϊκή **αταραξία**. Αλλά – και η αταραξία έχει τα όρια της, τόση αντέχεται κι' όχι πίοτερη και –για να μή και ποτέ στη λήθη υποπίπτοντες χαθούμε– προέχει, προτάσσεται και επικρατεί ο **Αγών**.

Το μέλλον μήν το φοβάσαι ποτέ, είναι ανοικτό στην πρότασή σου και σε προσκαλεί, το παρελθόν μονάχα να φοβάσαι μή σε ρουφήξει, πάτα στο φευγαλέο παρόν για να στρώσεις μαρμαρένιο μέλλον. Αυτά τα μάρμαρα, αυτό το τραγούδι αιώνια μας ψιθυρίζουν.

Καλωσορίζουμε τη νέα μεγάλη Εφορεία της Αθήνας, και σας ευχόμαστε: Σηκώστε τα σάβανα απ' τις σπασμένες πέτρες, γυαλίστε τες και πλύντε τες, βαλμένες στη σειρά να μάς ορίζουν το ρυθμό στο βήμα, η **αλήθεια** δέν είναι **λέξη** απλή πτερόεσσα ή μόνο λόγος διαφωτιστικός αλλά **κτήμα Ελλήνων, εσαεί**.

Καλή μας Χροιά!

* Χαιρετισμός του Προέδρου – καλωσόρισμα στην νέα και μεγάλη Εφορεία της Αθήνας

Ελένη Σπ. Μπάνου
Αρχαιολόγος Ph.D., Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

Το Προεδρικό Διάταγμα 104 του 2014 (ΦΕΚ 171Α/28.8.2014) επέφερε μία κοσμογονική, θα λέγαμε, αλλαγή στο καθεστώς της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, μίας υπηρεσίας τόσο παλαιάς όσο και το νέο ελληνικό κράτος. Η νέα οργάνωση που θεσμοθετήθηκε δυνάμει του ανωτέρω Διατάγματος καταργεί την διάκριση των Εφορειών σε Προϊστορικές-Κλασικές και Βυζαντινές-Μεταβυζαντινές, τις ενώνει και τις χωροθετεί, έτσι ώστε να αντιστοιχεί μία ανά νομό, με εξαίρεση τον Ν. Αττικής, όπου θεσμοθετούνται τρεις Εφορείες και τον Ν. Θεσσαλονίκης όπου θεσμοθετούνται δύο.

Μετά την συνένωση, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών (ΕφΑΑθ) (εικ. 1) συγκροτείται πλέον από τις εξής πρώην Εφορείες: την Α' ΕΠΚΑ, τμήμα των Β' και Γ' ΕΠΚΑ και τμήμα της 1ης ΕΒΑ. Πρόκειται για την πολυανθρωπότερη Εφορεία της Ελλάδος με προσωπικό πάνω από πεντακόσια πενήντα άτομα, με πολυσχιδές διοικητικό και αρχαιολογικό έργο. Το τελευταίο επιμερίζεται στις ανασκαφές και στην εν γένει διαχείριση των σπουδαιοτάτων αρχαιολογικών χώρων, που emπίπτουν στην χωρική επικράτεια της Εφορείας, κορωνίς των οποίων είναι η Ακρόπολη με τους περίξ αυτής χώρους και μνημεία. Στην νέα Εφορεία υπάγονται οι εξής κατά δήμο οργανωμένοι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία: Στον δήμο Αθηναίων: ο αρχαιολογικός χώρος Ακροπόλεως και κλιτύων, Αρχαίας Αγοράς, Λόφου Πνυκός, Λόφου Φιλοπάππου, Αρείου Πάγου, Ρωμαϊκής Αγοράς, Βιβλιοθήκης Αδριανού, Κεραμεικού, Δημοσίου Σήματος, Σταθμού Μετρό Αιγάλεω, Σταθμού Μετρό Αγίας Μαρίας, Σταθμού Μετρό Ελαιώνα, Φρέατος Δανιήλ, Ακαδημίας Πλάτωνος, Αγροτέρας (μη οργα-

Εικ. 1. Όρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

νωμένος), ρωμαϊκού βαλανείου Λ. Αμαλίας, ρωμαϊκών επαύλεων στο Ζάππειο, Σταδίου Καλλιμαρμάρου, Ολυμπείου, Πύλης Αδριανού και Λυκείου (στην οδό Ρηγίλλης). Επίσης τα σπουδαιότερα επισκέψιμα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία: βασιλική Ιλισσού στην περιοχή του Ολυμπείου (Λεωνίδα?), Ι.Ν. Αγίων Αποστόλων του Σολάκη στην Αρχαία Αγορά, Ι.Ν. Σωτείρας Λυκοδήμου (Ρώσικη εκκλησία), Ι.Ν. Σωτείρας Κοττάκη, Ι.Ν. Αγίου Ιωάννου Θεολόγου στην Πλάκα, Ι.Ν. Αγίας Αικατερίνης στην Πλάκα, Ι.Ν. Αγίου Νικολάου Ραγκαβά στην Πλάκα, ερείπια ναού Αγίου Θωμά

στο Μοναστηράκι (συγκρότημα ΜΕΛΤ), Ι.Ν. Αγίων Ασωμάτων στο Θησείο, Ι.Ν. Αγίων Θεοδώρων, Ι.Ν. Εισοδίων Θεοτόκου Καπνικαρέα, στην ομόνυμη πλατεία, Ι.Ν. Ταξιαρχών Μονής Πετράκη στο Κολωνάκι, Ι.Ν. Παναγίας Γοργοπηκίου (Αγίου Ελευθερίου στην πλατεία Μητροπόλεως, Ι.Ν. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στην Πλάκα, Ι.Ν. Αγίων Πάντων Ομολογητών στους Αμπελοκήπους, οικία Μπενιζέλων στην Πλάκα, Ι.Ν. Αγίου

Δημητρίου Λουμπαρδιάρη στο Φιλοπάππου, Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου στον Λυκαβηττό, Ι.Ν. Αγίας Μαρίας στον λόφο των Νυμφών, Ι.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Παντανάσσης στην πλατεία Μοναστηρακίου, Φετιχέ Τζαμί (Τζαμί του σταροπάζαρου) στην Ρωμαϊκή Αγορά, Τζαμί Τζισοδάρακη (τζαμί του κάτω συντριβανιού) στην πλατεία Μοναστηρακίου, Ι.Ν. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (Μητροπολιτικός ναός Αθηνών) στην πλατεία Μητροπόλεως, Ι.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου Χρυσοσπηλιωτίσεως στην οδό Αιόλου, Ι.Ν. Αγίας Ειρήνης στην οδό Αιόλου, Ι.Ν. Αγίου Διονυσίου των Καθολικών στην οδό Πανεπιστημίου.

Στον δήμο Αγίας Παρασκευής: Ι.Ν. Αγίου Ιωάννου Κυνηγού στον Υμηττό, Ι.Ν. Αγίας Θέκλας στην Αγία Παρασκευή.

Στον δήμο Αμαρουσίου: Ι.Ν. Παναγίας Νερατζιώτισσας.

Στον δήμο Βύρωνος: Ι.Ν. Αγίου Προδρόμου του Καρέα, Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Κουντάλα στους πρόποδες του Υμηττού.

Στον δήμο Γαλατσίου: Ομορφοκλησιά (Άγιος Γεώργιος) στην λεωφόρο Βεΐκου.

Στον δήμο Καισαριανής: Ι. Μονή Καισαριανής στον Υμηττό, Ι.Ν. Αναλήψεως κοντά στην Καισαριανή, ερείπια βασιλικής Ι.Ν. Αγίου Μάρκου (Φραγκομονάστηρο), Ι.Ν. Ασωμάτων Ταξιάρχων (αρχαιολογικός χώρος αρχαίων λατομείων στην δυτική πλευρά του Υμηττού)

Στον δήμο Νέας Ιωνίας: η υστερορωμαϊκή υδατογέφυρα στην Οδό Παππά
Στον δήμο Παπάγου-Χολαργού: Πηγές Ιλισσού και Κορακοβούνι, Ι.Ν. Αγίας Ελεούσης στο Κορακοβούνι, Ι. Μονή Ιωάννου Θεολόγου στο Κορακοβούνι, Ι. Μονή Ταξιάρχων Αστερίου στην δυτική πλευρά του Υμηττού.

Στον δήμο Πεντέλης: Ι. Μονή Παντοκράτορος (Νταού) Πεντέλης, Ι.Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Πεντέλης

Στον δήμο Κηφισιάς: το ρωμαϊκό ταφικό μνημείο.

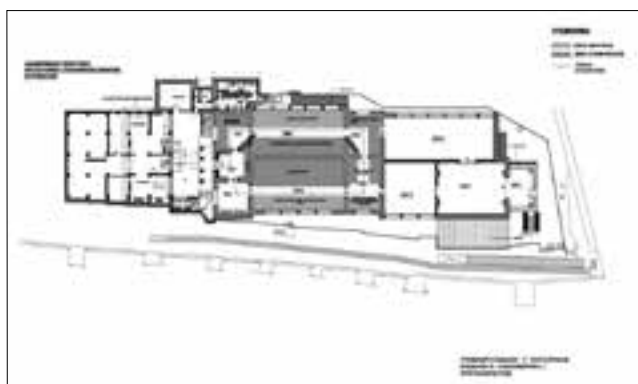
Στο δήμο Φιλοθέης: η υστερορωμαϊκή υδατογέφυρα στην Οδό Καποδιστρίου.

Η ΕφΑΑθ, είτε στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, είτε με άλλες

χρηματοδοτήσεις, είτε και με ίδια μέσα, τα τελευταία χρόνια εκτελεί αναστηλωτικές εργασίες και εργασίες υποδομής για την ανάδειξη και τον ευπρεπισμό των αρχαιολογικών χώρων, ώστε να καταστούν προσβάσιμοι, αναγνωρίσιμοι και ελκυστικοί στο ευρύ κοινό. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται ορισμένες από τις προσφάτως περαιωθείσες και εν εξελίξει εργασίες, ενώ οι αρχαιολόγοι κ. Αργυρώ Καραμπερίδη, κ. Σοφία Μοσχονησιώτη και ο αρχιτέκτων κ. Κωνσταντίνος Μπολέτης εκθέτουν τις αναστηλωτικές εργασίες στα βυζαντινά-μεταβυζαντινά μνημεία και στα μνημεία των κλιτύων της Ακροπόλεως αντιστοίχως.

Εικ. 2. Ορθοφωτογραφία του Βράχου της Ακρόπολης (κάτοψη)

Εικ. 3. Παλαιό Μουσείο Ακροπόλεως: Νέες προτεινόμενες χρήσεις

Παλιό Μουσείο επί του Βράχου της Ακροπόλεως
Από την αποκτηθείσα εμπειρία κατά την ενάσκηση της διαχείρισεως του αρχαιολογικού χώρου της Ακροπόλεως –δράση που υπάγεται απολύτως στις αρμοδιότητες της ΕφΑΑθ– καταγράφονται κάποια ζητήματα που για την ευταξία του χώρου (εικ. 2) επιζητούν λύση:
α) Η προστασία από την διάβρωση των μαρμάρινων διασπάρτων μελών (αρχιτεκτονικά, επιγραφές αποτμήματα λιθίνων αγαλμάτων) αλλά και των αποθηκευμένων σε κλει-

στό χώρο σε ακατάλληλες, όμως, συνθήκες
β) Η διαρκής φθορά του Παλαιού Μουσείου –του πρώτου κτηρίου στην Ελλάδα που ιδρύθηκε ως μουσείο αρχαιοτήτων– κτισμένο σε σχέδια του αρχιτέκτονος Κάλκου.

γ) Η σύμπτυξη των εργοταξιακών οικίσκων της Υπηρεσίας Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΥΣΜΑ),

που αν και αναγκαίοι δημιουργούν δυσαρμονία στο περιβάλλον και περιορίζουν τον χώρο διακίνησης χιλιάδων επισκεπτών.

δ) Η ελλιπής πληροφόρηση του κοινού για την διαχρονική ιστορία της Ακροπόλεως και για τις αρχές που διέπουν την προστασία και τους τρόπους αναστηλώσεων που έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί από το ελληνικό κράτος.

Μετά από αγαστή συνεργασία με την ΥΣΜΑ, η οποία συμεριζεται τον ανωτέρω προβληματισμό, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι για να θεραπευθούν πολλά από τα παραπάνω ζητήματα, δέον όπως χρησιμοποιηθεί ξανά, αλλά με νέες χρήσεις, το Παλιό Μουσείο της Ακρόπολης (ΠΜΑ) Οι προτάσεις, που προσφάτως εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο Μουσείων του Υπουργείου, περιλαμβάνουν:

Διαμόρφωση της ανατολικής πτέρυγας του κτηρίου του Παλαιού Μουσείου (επέκταση Π. Καραντινού) σε χώρο γραφείων και αρχείου της ΥΣΜΑ. Με τον τρόπο αυτό αποδεσμεύεται αρκετός χώρος στον Βράχο, ο οποίος σήμερα καταλαμβάνεται από τους οικίσκους που χρησιμοποιούνται για αντίστοιχες χρήσεις. Το έργο αυτό θα εκτελεστεί από την ΥΣΜΑ.

Απόδοση στο κοινό ως επισκέψιμου χώρου της δυτι-

κής πτέρυγας του Παλαιού Μουσείου (τμήμα Κάλκου) με την δημιουργία διαδρομής στην οποία προβλέπονται τρεις επάλληλες διατάξεις/λειτουργίες (εικ. 3):

α) συστηματικής –πρότυπης– αποθήκευσης, β) πληροφόρησης για την έρευνα, προστασία, και συντήρηση του αρχαιολογικού υλικού σε επαφή με την ζώνη αποθήκευσης και γ) πληροφόρησης για την διαχρονική ιστορία του Ιερού Βράχου και την ιστορία των αναστηλώσεων.

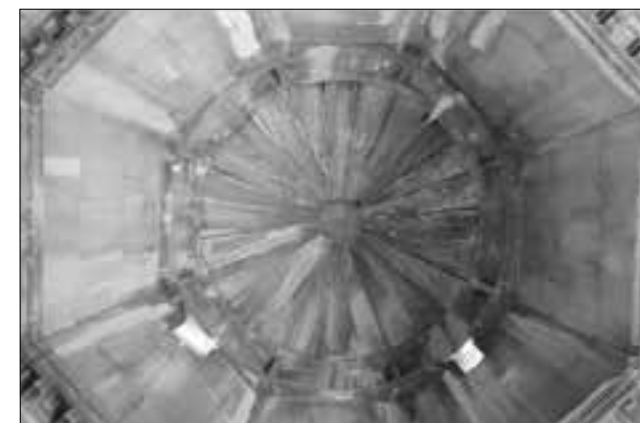
Αναλυτικότερα, η μεν ζώνη αποθήκευσης θα υποστηριχθεί από σημειοσταθμούς πληροφόρησης, κατά μήκος της περιήγησης, ενώ η ζώνη αφήγησης της διαχρονίας της χρήσεως της Ακρόπολης θα περιλαμβάνει σύντομα κείμενα και εποπτικό υλικό (φωτογραφίες, σχεδιαστικές αποκαταστάσεις μακέτες κ.ά.). Παράλληλα θα παρουσιαστεί και η ιστορία των αρχών, που υιοθετήθηκαν κατά την πορεία των έργων αναστηλώσεως από τις αρχές του 20ού αι. μέχρι σήμερα.

Επιπροσθέτως, εγκρίθηκε πρόταση διαμόρφωσης πρότυπου εργαστηρίου συντήρησης κινητών ευρημάτων και σύγχρονο εργαστήριο συντήρησης ανοικτής θέασης στο υπόσκαφο κτήριο δυτικά του

Παλαιού Μουσείου, που και σήμερα χρησιμοποιείται ως εργαστήριο συντήρησης και αποθήκη, όχι όμως με εργονομική διάταξη.

Εικ. 4. Το Ωρολόγιο του Κυρηόστου στη Ρωμαϊκή Αγορά

Εικ. 5. Το Ωρολόγιο του Κυρηόστου: η οροφή εσωτερικά

Κατά μήκος της νότιας πλευράς του εργοταξίου της ΥΣΜΑ σχεδιάζεται η τοποθέτηση πολλών επεξηγηματικών πινακίδων (τύπου panel), περισσότερων από όσων υπάρχουν σήμερα, με πληροφοριακό υλικό σχετικά με τις εργασίες και την πορεία των αναστηλώσεων.

Ωρολόγιο του Κυρρήστου στην Ρωμαϊκή Αγορά

Το Ωρολόγιο του Κυρρήστου (εικ. 4), ο οκταγωνικός μαρμάρινος πύργος γνωστός και ως πύργος των Ανέμων, διότι στο πάνω μέρος κάθε πλευράς εικονίζονται ανάγλυφα οι άνεμοι με τα σύμβολά τους και τα ονόματά τους, κτίστηκε από τον αστρονόμο Ανδρόνικο από την Κύρρο της Μακεδονίας στο πρώτο μισό του Ιου αιώνα π.Χ. Εξωτερικά υπήρχαν ηλιακά ρολόγια, ενώ εσωτερικά λειτουργούσε υδραυλικό ρολόι.

Οι τελευταίες εργασίες στερέωσης είχαν πραγματοποιηθεί το 1976 από την Εφορεία, υπό την επίβλεψη της Μαρίας Μπρούσκαρη, ενώ εργασίες στεγανοποίησης τμήματος της στέγης είχαν πραγματοποιηθεί και πιο πρόσφατα, το 2003, πάλι από προσωπικό της Εφορείας.

Από τον Νοέμβριο του 2011 εκτελείται από την Εφορεία Αθηνών το έργο «Συντήρηση και ανάδειξη του Ωρολογίου Ανδρονίκου Κυρρήστου, στον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς Αθηνών», και περιλαμβάνει:

α) εκτεταμένες μετακινήσεις αρχιτεκτονικών μελών και διαμόρφωση των λιθοσωρών στην περιοχή νότια και ανατολικά του Ωρολογίου και του «Αγορανομείου», και καταγραφές των μετακινήθέντων αρχιτεκτονικών μελών, γλυπτών και επιγραφών που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό των λιθοσωρών

β) εργασίες συντήρησης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό του μνημείου και συγκεκριμένα στο δάπεδο, τη στέγη και την οροφή του (μηχανική αφαίρεση των υλικών από προηγούμενες επεμβάσεις και αντικατάστασή τους με νέα συμβατά κονιάματα, εμποτισμοί-ψεκασμοί για την αντιμετώπιση της αποσάθρωσης του μαρμάρου, τελικό καθαρισμό και στε-

Εικ. 6. Αρχαιολογικός χώρος Ολυμπείου: Άποψη της εισόδου, όπως είναι σήμερα

Εικ. 7. Διαμόρφωση της εισόδου και κατασκευή εγκαταστάσεων εξυπηρέτησης επισκεπτών στον αρχαιολογικό χώρο του Ολυμπείου

ρέωση επιφανειών, καθαρισμό του στρώματος αιθάλης που καλύπτει σε μεγάλη έκταση τις εσωτερικές επιφάνειες) (εικ. 5).

γ) στερέωση και αποκατάσταση των κονιαμάτων και των επιχρισμάτων από την χρήση του μνημείου κατά την τουρκοκρατία, οπότε είχε μετατραπεί σε τεκέ Δερβίσηδων.

δ) εξωτερικές διαδρομές και εσωτερικό διάδρομο, καθώς και

ε) ενημερωτικές πινακίδες και φυλλάδια, για τους επισκέπτες.

Ολυμπείο

Για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στον οργανωμένο αρχαιολογικό χώρο του Ολυμπείου, ο οποίος περιλαμβάνει εκτός από τον κολοσιαίο ναό

Εικ. 8. Το Δημόσιο Σήμα: Γενική άποψη του Χώρου πριν και μετά τις εργασίες ανάδειξης

του Διός, την μικρή κοιλάδα του Ιλισσού με τα πανάρχαια ιερά του Πυθίου και Δελφινίου Απόλλωνος, της Ολυμπίας Γης, και του Κρόνου, μετά από Υπουργική Απόφαση του 2014, εγκρίθηκε η κατασκευή του έργου «Διαμόρφωση της εισόδου και κατασκευή εγκαταστάσεων εξυπηρέτησης επισκεπτών στον αρχαιολογικό χώρο του Ολυμπείου Αθηνών». Το έργο δημοπρατείται από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (ΤΑΠΑ) και αναμένεται να ολοκληρωθεί εντός του 2015. Η νέα διαμόρφωση της εισόδου (εικ. 6) συγκροτείται από νέο εκδοτήριο εισιτηρίων με χώρους που παρέχουν την δυνατότητα αποθηκείωσης των αποσκευών των επισκεπτών, από πωλητήριο βιβλίων και δελταρίων, και από αναψυκτήριο (σε άλλο σημείο εντός του αρχαιολογικού χώρου υπάρχουν επαρκείς χώροι υγιεινής, W.C.) (εικ. 7).

Δημόσιο Σήμα

Οι ανασκαφές της πρώην Γ' ΕΠΚΑ την τελευταία δεκαετία σε περιοχή δυτικά του Κεραμεικού, έφεραν στο φως τάφους κλασικών χρόνων, που ανήκουν στο περίφημο Δημόσιο Σήμα, χώρο όπου οι Αθηναίοι έθαπταν τους νεκρούς των πολέμων. Ένα μεγάλο οικόπεδο στην διασταύρωση των οδών Σαλαμίνας και Λεωνιδίου απαλλοτριώθηκε και διαμορφώθηκε σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο (μετά από συνεννόηση με την Εφορεία) (εικ. 8). Το 2012 με την βοήθεια του Δήμου Αθηναίων η Εφορεία προχώρησε σε κατεδά-

φιση των παλαιών απαλλοτριωμένων, όμορων στην ανασκαφή, οικιών (εικ. 9). Ο χώρος διαμορφώθηκε σε μικρό άλσος με σκοπό, όταν εξευρεθούν τα χρήματα, να συνεχιστεί η ανασκαφή του Δημοσίου Σήματος προς ανατολάς (εικ. 10). Η επέκταση της ανασκαφής θα φέρει στο φως νέα στοιχεία για το πολύ σπουδαίο αυτό νεκροταφείο με τελική προοπτική την διαμόρφωση ενός μεγαλύτερου αρχαιολογικού χώρου σε μία γειτονιά, που θυμίζει την παλαιά ήρεμη Αθήνα.

Κεραμεικός

Εδώ η Εφορεία σε συνεργασία με το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο εκτελεί αναστηλωτικό έργο και δράσεις προβολής (εκπαιδευτικά προγράμματα). Τον Σεπτέμβριο του 2013 ολοκληρώθηκαν οι αναστηλωτικές εργασίες στα αναλήμματα του Ηριδανού ποταμού,

Εικ. 9. Γενική άποψη του περιβάλλοντος χώρου του Δημοσίου Σήματος πριν την κατεδάφιση των σύγχρονων κτηρίων

Εικ. 10. Γενική άποψη του περιβάλλοντος χώρου του Δημοσίου Σήματος μετά τις κατεδαφίσεις

Εικ. 11. Κεραμεικός: Γενική άποψη του βόρειου αναλήμματος μετά τις εργασίες συντήρησης

Εικ. 12. Κεραμεικός: Εργασίες ανάταξης και ενίσχυσης αναλημμάτων Ηριδανού

όπως αναλύονται σε σχετική μελέτη με θέμα «Ανάταξη – ενίσχυση των αναλημμάτων του Ηριδανού ποταμού και αντιμετώπιση της παθολογίας των μνημείων στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού», η οποία εγκρίθηκε με Υπουργική Απόφαση. Σύμφωνα με την μελέτη υποστυλώθηκαν οι λίθοι που βρίσκονταν σε εκφορά, στο μεν νότιο ανάλημα του ποταμού με μεταλλικούς κοχλιοφόρους ορθοστάτες, στο δε βόρειο ανάλημα με σιδηροκατασκευή από κοιλοδοκούς. Επιπλέον, αρμολογήθηκαν και σφραγίσθηκαν τα διάκενα της τοιχοποιίας των αναλημμάτων των Ύστερων Ρωμαϊκών φάσεων και έγιναν συμπληρώσεις των κροκαλοπαγών ογκολίθων με συμβατό τεχνητό λίθο, όπου απαιτείτο. Το βόρειο ανάλημα συγκρατήθηκε σχεδόν καθ' όλο το μήκος του με τοίχιο από ισχυρό οπλισμένο κονίαμα, με επίπαση εξωτερικά στον τόνο του εδάφους και συντηρήθηκε η κλίμακα που βρίσκεται στο δυτικό άκρο του αναλήμματος. Μετά από τις επεμβάσεις αυτές κατέστη επισκέψιμος ο χώρος μεταξύ του Πομπίου και του βορείου αναλήμματος του Ηριδανού με αποτέλεσμα να επεκταθεί ο ωφέλιμος αρχαιολογικός χώρος για το κοινό (εικ. 11, 12).

Ένα ακόμη σημαντικό έργο που βρίσκεται σε εξέλιξη στον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού είναι η συντήρηση του μνημείου του Αγάθωνος, η οποία εκτελείται από συντηρητές της ΕφΑΑθ. Ο θριγκός του μνημείου έχει ήδη αποσπαστεί και μεταφερθεί στο εργαστήριο συντήρησης του μουσείου, ενώ στη θέση

του πρόκειται να τοποθετηθεί εκμαγείο (εικ. 13, 14). Παρά το γεγονός ότι ο Κεραμεικός είναι ένας από τους σπουδαιότερους αρχαιολογικούς χώρους, όχι μόνο της Αθήνας αλλά της Ελλάδος, η επισκεψιμότητά του χαρακτηρίζεται ως χαμηλή. Ωστόσο εκτιμάται ότι υπάρχει η δυναμική να αυξηθεί. Ως αδυναμίες της σημερινής χαμηλής –σε σχέση με το παρεχόμενο προϊόν– επισκεψιμότητας αναγνωρίζονται:

α) η ανεπαρκής προβολή του αρχαιολογικού χώρου και του μουσείου σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο χώρος δεν περιλαμβάνεται στα οργανωμένα τουριστικά προγράμματα, β) η ανεπαρκής δυνατότητα προσεγγίσεως και σταθμεύσεως, αφού η πρόσβαση είναι εφικτή μόνο από την πεζοδρομημένη οδό Ερμού και γ) η έλλειψη σημάσεως κατά μήκος της Αποστόλου Παύλου και της πλατείας Ασωμάτων, βάσει της οποίας θα μπορούσε να διαμορφωθεί πολιτιστική διαδρομή που θα συνέδεε τον Κεραμεικό με τα υπόλοιπα μνημεία της περιοχής. Η Εφορεία, σε συνεργασία με τις κεντρικές Διευθύνσεις του ΥΠΠΟΑ, κινείται προς την άρση των παραπάνω αδυναμιών.

Ενισχυτική για την αύξηση της προσελύσεως επισκεπτών στον Κεραμεικό υπήρξε η πρόσφατη (2014) έκδοση –στο πλαίσιο της γνωστής σειράς επιστημονικών λευκωμάτων που χρόνια τώρα εκδίδει με περισή φροντίδα το Ίδρυμα Ι. Σπ. Λάτση– του τόμου *ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ*, (σε κείμενα Ελένης Μπάνου και Λεωνίδα Μπουρνιά) (εικ. 15). Όπως πληροφορούμεθα η δι-

αδικτυακή παρουσία του τόμου ήδη συμβάλλει στην αύξηση της επισκεψιμότητας και στην περαιτέρω προβολή του σημαντικού και γαλήνιου αυτού χώρου.

Αρχαιολογικός χώρος Λυκείου

Το 1996, στη διάρκεια των σωστικών ανασκαφών της Γ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων σε οικόπεδο εμβαδού έντεκα στρεμμάτων, που είχε παραχωρηθεί από το ελληνικό Δημόσιο στο Ίδρυμα Β. και Ε. Γουλανδρή για την ανέγερση Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, ανεκαλύφθη η παλαιότερα αρχαίου γυμνασίου που σύντομα ταυτίστηκε με το λεγόμενο Λύκειο.

Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες το Λύκειο ήταν ένα ειδυλλιακό, κατάφυτο προάστιο στα ανατολικά της Αθήνας, έξω από την Πύλη του Διοχάρους. Η περιοχή φαίνεται ότι είχε πάρει το όνομά της από το Ιερό του Λυκείου Απόλλωνος, που προϋπήρχε του γυμνασίου αλλά δεν έχει ακόμη εντοπιστεί. Η παλαιότερα του Λυκείου, χώρος προπόνησης των αθλητών στην πάλη, την πυγμαχία και το παγκράτιο (συνδυασμός πάλης και πυγμαχίας) έχει αποκαλυφθεί σε έκταση 2,4 στρεμμάτων (50x48μ.). Πρόκειται για ένα μεγάλο κτήριο με διαμήκη άξονα από βορρά προς νότο, το οποίο θεμελιώθηκε στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. και διατηρήθηκε, με επισκευές και προσθήκες, για περίπου επτά αιώνες, ως τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ., οπότε και εγκαταλείφθηκε οριστικά. Ωστόσο, μετά τα μέσα του 3ου αιώνα μ.Χ., μάλλον δεν λειτουργούσε ως παλαίστρα.

Τον 4ο αιώνα π.Χ. ιδρύθηκαν στα γυμνάσια οι πρώτες φιλοσοφικές σχολές, κατ' ουσίαν τα πρώτα Πανεπιστήμια: στην περιοχή του Λυκείου ίδρυσε, το 335 π.Χ., τη σχολή του ο Αριστοτέλης και δίδαξε για περίπου δώδεκα χρόνια, τα πιο δημιουργικά της ζωής του. Το Έργο Ανάδειξης του Αρχαιολογικού Χώρου του Λυκείου πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από το τέλος του 2011 μέχρι τον Δεκέμβριο του 2013 με χρηματοδότηση από την ΟΠΑΠ ΑΕ (εικ. 16). Συγκεκριμένα έγιναν οι παρακάτω εργασίες σύμφωνα και με τις εγκεκριμένες από τις αρμόδιες Διευθύνσεις μελέτες:

Εικ. 13. Κεραμεικός: Εργασίες συντήρησης στο μνημείο του Αγάθωνος

Εικ. 14. Εργαστήριο συντήρησης στο Μουσείο Κεραμεικού

Εικ. 15. Εικόνα εξοφύλλον αφαιρεωματικού τόμου στον Κεραμεικό από το Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση

πλήρεις και επανειλημμένοι καθαρισμοί και αποψιλώσεις σε ολόκληρη την έκταση του χώρου (εμβαδού 10 περίπου στρέμματα) καθώς και εργασίες συντήρησης για την προστασία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων από τις επιβαρυντικές επιδράσεις του φυσικού περιβάλλοντος. Επίσης, εργασίες ανάδειξης της παλαίστρας με στόχο την προστασία και την καλύτερη αναγνωσιμότητα του μνημείου, με σεβασμό στην αρχική υπόσταση και την αυθεντικότητά του: περιορισμένες, αναστρέψιμες, συμπληρώσεις τοιχοποιιών, υποδηλώσεις των τοίχων που δεν έσωζαν την λιθοδομή τους και επιπάσεις. Φύλλα μολύβδου και γεώφασμα χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου το νέο υλικό να διακρίνεται από το αυθεντικό χωρίς να προκύπτουν μορφολογικά προβλήματα.

Τοποθετήθηκαν, σε τρία σχεδόν επίπεδα, χαμηλά στέγαστρα, με μικρή κλίση 1.5%, για την προστασία των ευπαθέστερων τμημάτων της παλαίστρας, δηλαδή του ανατολικού και του δυτικού λουτρού, διαστάσεων 6,50x5,80μ. και 12,80x6,20μ. αντίστοιχα και της δεξαμενής ψυχρού λουτρού στο βόρειο τμήμα της αυλής, διαστάσεων 9,30x5,00μ. Αποτελούνται από αντιανακλαστικούς υαλοπίνακες, που εδράζονται σε μεταλλικό κάναβο με θεμέλια από οπλισμένο σκυρόδεμα. Στο επίπεδο των διαδρομών των επισκεπτών έγιναν αρχικά εργασίες διαμόρφωσης και αντιστήριξης των πρανών. Η τελική επιφάνεια των τοιχίων καλύφθηκε

με επίπαση (τοιμεντοκονίαμα αναμεμιγμένο με χώμα) ώστε το αισθητικό αποτέλεσμα να προσομοιάζει σε παρειές αρχαιολογικής ανασκαφής. Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκαν εργασίες διαμόρφωσης της πορείας των διαδρομών, στην χάραξη των οποίων συνυπάρχουν ευθείες με ήπιες καμπύλες σε μια προσπάθεια να αποδοθεί, κατά το δυνατόν, η ροή της κίνησης και η αίσθηση ενός χαλαρού περιπάτου σε άλσος.

Στην ανατολική πλευρά του αρχαιολογικού χώρου, προς τον περιβάλλοντα χώρο του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου κατασκευάστηκε δίφυλλη συρόμενη μεταλλική θύρα, πλάτους 5.60μ. καθώς και ραμπόσκαλα. Εγκαταστάθηκαν δίκτυα παροχών ηλεκτρικού ρεύματος, ύδρευσης-άρδευσης και πυρόσβεσης. Έγιναν εργασίες αποστράγγισης ομβρίων υδάτων και τοποθετήθηκαν 10 υποβρύχιες αντλίες εντός 5 φρεατίων από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τοποθετήθηκαν κάμερες ελέγχου και φωτιστικά σώματα. Ο φωτισμός του ευρύτερου περιβάλλοντος με λευκό θερμό φως είχε ως στόχο να αναδείξει τον αρχαιολογικό χώρο τις νυκτερινές ώρες, συνδέοντάς τον με τον δημόσιο χώρο, και παράλληλα να διευκολύνει τη διεξαγωγή εκδηλώσεων. Ο περιβάλλον χώρος φυτεύτηκε και εγκαταστάθηκε σύστημα αυτόματης άρδευσης. Ελιές, κυπαρίσσια, ροδιές, κουτσουπιές, δάφνες, άκανθοι, θυμάρια, δεντρολίβανα, λεβάντες κ.ά. φυτεύτηκαν σε ελεύθερους συνδυασμούς ή συστάδες με κριτήριο τα ιδιαίτερα χα-

Εικ. 16. Γενική άποψη του αρχαιολογικού χώρου Λυκείου μετά τις εργασίες ανάδειξης

Εικ. 17. Αρχαιολογικός χώρος Λυκείου: Μεταλλικό καθιστικό με επένδυση ξύλου

ρακτηριστικά τους, τα διαφορετικά χρώματα και τις περιόδους ανθοφορίας σε μια προσπάθεια να αποδοθεί η ποικιλία που χαρακτήριζε το παρλίσιο τοπίο στην αρχαιότητα.

Τοποθετήθηκαν έξι πινακίδες ενημέρωσης των επισκεπτών με πληροφορίες για τα αρχαία Γυμνάσια της Αθήνας και το Λύκειο, για τη ζωή και τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη, για το έργο ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, για την παλαίστρα και για τα λουτρά. Στο ΒΑ τμήμα του χώρου κατασκευάστηκε μεταλλικό καθιστικό με επένδυση ξύλου teak, χωρητικότητας περίπου 150 ατόμων, για διαλέξεις, ξεναγήσεις και άλλες εκδηλώσεις ενώ τοποθετήθηκαν και παγκάκια σε σημεία θέασης (εικ. 17).

Μετά τα παραπάνω από τον Μάρτιο του 2014 λειτουργεί ένας νέος αρχαιολογικός χώρος, κυριολεκτικά στην καρδιά της Αθήνας και ειδικότερα στο σπουδαίο πολιτιστικό συγκρότημα, που οριοθετείται από τις οδούς Βασ. Σοφίας και Βασ. Κωνσταντίνου και περιλαμβάνει, εκτός από τον αναφερθέντα χώρο, το Βυζαντινό - Χριστιανικό Μουσείο, την Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων (Σαρόγλειο), το Πολεμικό Μουσείο και το Ωδείο Αθηνών. Ο χώρος σήμερα λειτουργεί από Τρίτη μέχρι Σάββατο 8:00 με 15:00 και από την 1η Μαΐου τ.ε. θα λειτουργεί με διευρυμένο ωράριο μέχρι τις 20:00 το βράδυ.

Ακαδημία Πλάτωνος

Στα δυτικά της πόλης στην περιοχή της Ε(Α)καδημείας υπάρχει σήμερα ένα άλλος σπουδαίος περιφραγμένος και κηρυγμένος ως αρχαιολογικός χώρος. Ίχνη κατοίκησης στην Ακαδημία Πλάτωνος υπάρχουν από την προϊστορική έως την αρχαϊκή εποχή. Τον 6ο αι. π.Χ. ιδρύθηκε εδώ ένα από τα τρία Γυμνάσια της αρχαίας Αθήνας και δημιουργήθηκε ιερό άλσος οριζόμενο από περίβολο. Περί το 388 π.Χ. ο Πλάτων ίδρυσε στο Γυμνάσιο την περίφημη Φιλοσοφική Σχολή του. Τα σημαντικότερα ορατά σήμερα μνημεία της Ακαδημίας Πλάτωνος βρίσκονται σε τρία σημεία:

Η «Ιερά Οικία»

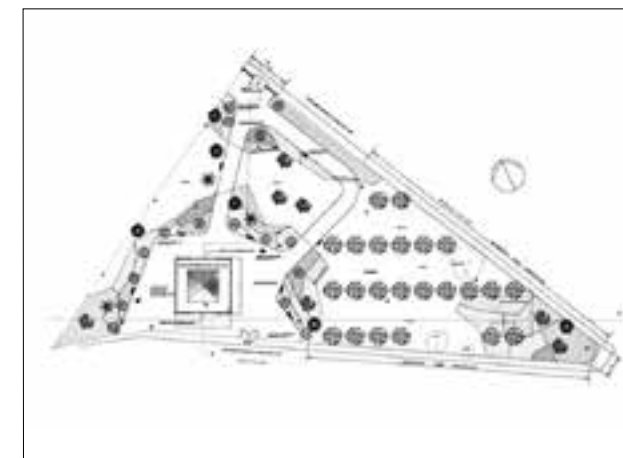
Στο πρώτο σημείο, μέσα στο Άλσος, υπάρχει κάτω

Εικ. 18. Ακαδημία Πλάτωνος: Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου πριν τις εργασίες κατεδάφισης

Εικ. 19. Ακαδημία Πλάτωνος: Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου μετά τις εργασίες κατεδάφισης

Εικ. 20. Ακαδημία Πλάτωνος: Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου όπως πρόκειται να διαμορφωθεί

Εικ. 21. Ταξινόμηση λίθων στη συμβολή των οδών Μοναστηρίου και Ευκλείδου

Εικ. 22. Ακαδημία Πλάτωνος: Υφιστάμενη κατάσταση του στεγαστρου προστασίας της «Ιεράς Οικίας»

Εικ. 23. Ακαδημία Πλάτωνος: Πρόταση ανάδειξης «Ιεράς Οικίας»

από προστατευτικό παλαιό στέγαστρο η Γεωμετρικών χρόνων (περ. 700 π.Χ.) «Ιερά Οικία», κτισμένη από άψητες πλίνθους, καθώς και μία δεύτερη οικία πρωτοελλαδικής περιόδου και αψιδωτού σχήματος (περ. 2500 π.Χ.). Σε κοντινή απόσταση είχε αποκαλυφθεί (σήμερα καταχωμένος) ένας μεγάλου μήκους τοίχος με αντηρίδες, ο οποίος έχει ταυτιστεί με το Ιππάρχου τείχιον των αρχαίων πηγών, τον περίβολο δηλαδή του άλσους.

Το Γυμνάσιο

Στο δεύτερο σημείο, μέσα στο άλσος, μεταξύ της κεντρικής εισόδου του (οδός Κρατύλου και Τριπόλεως) και της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα, αποκαλύφθηκε τμήμα του Γυμνασίου. Διατηρούνται ορατά ορισμένα τμήματα της μεγάλης ορθογώνιας αυλής, της Παλαίστρας του, περιβαλλόμενης από επιμήκεις κλειστούς χώρους. Το οικοδόμημα αυτό χρονολογείται συνήθως τον 1ο π.Χ. αι. - 1ο μ.Χ. αι. Κατά μία άλλη άποψη οι χώροι στο βόρειο τμήμα του είναι η βιβλιοθήκη της Σχολής του Πλάτωνα.

Το Τετράγωνο Περιστύλιο

Στο τρίτο σημείο, επί των οδών Πλάτωνος και Ευκλείδου, απαντά το τμηματικά σωζόμενο «Τετράγωνο Περιστύλιο» (4ος ή 3ος π.Χ. αι.), διαστάσεων 40x40μ. Η αρχιτεκτονική μορφή και η λειτουργία του κτηρίου αυτού δεν είναι σαφής. Μία ερμηνεία είναι ότι αυτή είναι η πραγματική Παλαίστρα του Γυμνασίου.

Τον Σεπτέμβριο του 2011 εντάχθηκε στο Ε.Π. Αττική 2007-2013, η Πράξη «Δημιουργία μουσειακών αποθηκών και ενοποίηση τμημάτων του Αρχαιολογικού Χώρου της Ακαδημίας Πλάτωνος» με δικαιούχο την τότε Γ'ΕΠΚΑ. Η Πράξη περιλαμβάνει δύο υποέργα: α) «Προμήθεια και εγκατάσταση μουσειακής αποθήκης και στεγαστρων προστασίας», το οποίο υλοποιείται από τη ΔΕΕΜΠΚ του ΥΠΠΟΑ και β) «Εργασίες για τη δημιουργία μουσειακών αποθηκών – Ενοποίηση και ανάδειξη τμήματος του Αρχαιολογικού Χώρου της Ακαδημίας Πλάτωνος» που υλοποιείται με αυτεπιστασία από τη ΕφΑΑθ.

Το Έργο περιλαμβάνει τέσσερις κύριους άξονες: 1) την απελευθέρωση 4 στρεμμάτων εντός του Αρχαιολογικού Χώρου με την κατεδάφιση συγκροτήματος παλαιών αρχαιολογικών αποθηκών (εικ. 18). 2) την μεταφορά και βελτίωση των συνθηκών φύλαξης του αρχαιολογικού υλικού που φυλασσόταν στις παλαιές αποθήκες. 3) την τεκμηρίωση του αρχαιολογικού υλικού. 4) την προστασία και ανάδειξη των μνημείων.

Οι παλαιές αποθήκες που ήδη κατεδαφίστηκαν, φιλοξενούσαν σημαντικό μέρος του αρχαιολογικού υλικού από τις ανασκαφές στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος αλλά κυρίως από το σωστικό Έργο της Εφορείας σε ολόκληρη την Αθήνα. Στον χώρο που απελευθερώθηκε μετά την κατεδάφιση προβλέπεται η εγκατάσταση ενός στεγαστρου μορφωτικού χαρακτήρα, τύπου *ranilion*, με περαιτέρω φυτεύσεις (εικ. 19, 20).

Το σύνολο των αρχαιοτήτων έχει μεταφερθεί σε υπάρχοντες χώρους φύλαξης στην περιοχή της Ακαδημίας Πλάτωνος. Ειδικότερα τα γλυπτά συγκεντρώθηκαν σε έναν ενιαίο χώρο φύλαξης, ο οποίος εξοπλίστηκε και αναβαθμίστηκε τεχνολογικά για αρτιότερη φύλαξη. Τα ψηφιδωτά μεταφέρθηκαν όλα σε ειδικά διαμορφωμένη αποθήκη. Όλες οι λιθόπλινθοι που είχαν σωρευτεί από διάφορες ανασκαφές της Αθήνας τοποθετήθηκαν στο οικόπεδο Μοναστηρίου και Ευκλείδου (εικ. 21). Επίσης σύντομα θα παραδοθεί η νέα Μουσειακή Αποθήκη επί της οδού Δράκοντος και Ιφιγενείας, όπου θα στεγαστούν αρχαία που προέρχονται από τις σωστικές ανασκαφές της Εφορείας.

Σήμερα το Έργο έχοντας ολοκληρώσει τα παραπάνω, επικεντρώνεται στον τελευταίο και σημαντικότερο άξονα, ο οποίος αποτελεί και τον τελικό στόχο του, δηλαδή μια σειρά επεμβάσεων στην περιοχή των μνημείων της γεωμετρικής «Ιεράς Οικίας» και της «Οικίας Ακαδημίου». Τα μνημεία αυτά σήμερα δεν είναι προσβάσιμα. Το υπάρχον στέγαστρο κατασκευής 1961 (εικ. 22), θα αντικατασταθεί με νέο μικρότερο και θα αναδιαμορφωθεί ολόκληρη η περιοχή με μικρής κλίμακας επεμβάσεις, που σκοπό έχουν να απελευθε-

ρώσουν τα μνημεία κάνοντας τα «ευανάγνωστα» και προσβάσιμα στον επισκέπτη (εικ. 23).

Σταθμός «Αγία Μαρίνα»

Ο σταθμός «Αγία Μαρίνα» βρίσκεται μεταξύ των αρχαίων δήμων Έρμου (Χαϊδάρι) και Λακιάδων (Ελαιώνας). Κατά την διάρκεια κατασκευής του σταθμού ήλθε στο φως ένα υδραυλικό σύστημα της ύστερης αρχαιότητας, αποτελούμενο από δεξαμενές, φρεάτια επίσκεψης και αγωγούς. Με δαπάνες της «Αττικόν Μετρό ΑΕ» ο αγωγός που αποτελείται από διπλή σειρά κεραμίδων σχήματος «U», τοποθετημένες η μία επάνω στην άλλη ανακατασκευάστηκε από συντηρητές της πρώην Γ' ΕΠΚΑ και εκτίθεται στο επίπεδο διακίνησης των επιβατών. Οι εργασίες περατώθηκαν το 2013 (εικ. 24).

Σταθμός «Αιγάλεω»

Στο χώρο του σταθμού του Αιγάλεω η ανασκαφή έφερε στο φως το μεγαλύτερο έως σήμερα τμήμα της αρχαίας Ιεράς Οδού, με αναλημματικούς τοίχους εκατέρωθεν αυτού και ένα παρόδιο νεκροταφείο. Στην επιφάνεια του οδοστρώματος σώζονται ίχνη αρχαίων αμαξοτροχιών. Ο χώρος είναι επισκέψιμος από το 2012 με δαπάνες της «Αττικόν Μετρό ΑΕ» και εποπτεία της πρώην Γ' ΕΠΚΑ (εικ. 25). Η έκθεση στο εσωτερικό του σταθμού παρουσιάζει ευρήματα από ανασκαφές που διεξήχθησαν κατά μήκος της πορείας της Ιεράς Οδού και υλοποιηθεί από το 2011. Στις 17 προθήκες του σταθμού εκτίθενται πρωτότυπα αντικείμενα και αντίγραφα που σχετίζονται με διαφορετικές πτυχές και δραστηριότητες της ζωής στην αρχαιότητα, και πιστοποιούν την ύπαρξη αρχαίων ιερών μνείων των οποίων γίνεται από τον Πausanias.

Σταθμός «Ελαιώνας»

Η ανασκαφή στο χώρο του σταθμού του «Ελαιώνα», όπου εκτεινόταν ο αρχαίος δήμος των Λακιάδων, απεκάλυψε τρία εντυπωσιακά βάθρα λίθινης γέφυρας του ποταμού Κηφισού, μαζί με τμήματα ενός από τα τόξα της. Μαρτυρίες για τη χρήση της γέφυρας σώζονται στα αρχαία κείμενα (Αριστοφάνη, Βάτραχοι, στίχ.

Εικ. 24. Τμήμα υδραυλικού συστήματος ύστερης αρχαιότητας στον σταθμό Αγία Μαρίνα του Αττικού Μετρό

Εικ. 25. Τμήμα της Ιεράς Οδού στον σταθμό Αιγάλεω του Αττικού Μετρό

315). Τα βάθρα αποσυναρμολογήθηκαν και ανακατασκευάστηκαν μερικά μέτρα νοτιότερα από την αρχική τους θέση. Ο χώρος με δαπάνες της «Αττικόν Μετρό Α.Ε.» αναπλάστηκε και τελικώς απεδόθη στο κοινό το 2012 (εικ. 26).

Άλλοι δήμοι

Δεκαεννέα δήμοι περιήλθαν στην αρμοδιότητα της νεοοργανωθείσας ΕφΑΑΘ από την δικαιοδοσία της πρώην Β' ΕΠΚΑ στους οποίους έχουν εντοπισθεί ποικίλες αρχαιότητες.

Μαρούσι

Από τις σωστικές ανασκαφές σε ιδιωτικά οικόπεδα με αφορμή την ανέγερση νέων οικοδομών, πραγματοποιούνται διατηρήσεις αρχαιοτήτων ως ορατών και ενίοτε επισκέψιμων είτε στα υπόγεια είτε στους περιβάλλοντες χώρους των νεόδμητων οικοδομών. Χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα συνύπαρξης καταλοίπων της αρχαίας πολιτιστικής κληρονομιάς με την σύγχρονη αρχιτεκτονική είναι και οι αρχαιότητες που αποκαλύφθηκαν σε βάθος σε ιδιωτικό οικόπεδο στο Μαρούσι (Hondos Center) μέρος των οποίων αποσπάστηκε και επανατοποθετήθηκε κάτω από στέγαστρο στον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου (κατάλοιπα προϊστορικής καλύβας της ΠΕΠ περιόδου, 2 μεγάλοι αγωγοί (4ος π.Χ. αι.) και σιρός μεταβυζαντινών χρόνων) (εικ. 27).

ΟΑΚΑ

Ένα από τα σημαντικότερα αρχαία μνημεία της βόρεια Αθήνας είναι το λεγόμενο Αδριάνειο Υδραγωγείο, το οποίο διατρέχει αρκετούς βόρειους δήμους. Πραγματοποιείται προσπάθεια ανάδειξης (π.χ. φωτισμός και ανάπλαση) του Αδριάνειου Υδραγωγείου και συγκεκριμένα των φρεάτων, από τους Δήμους από τους οποίους διέρχεται, όπως είναι το Χαλάνδρι, η Μεταμόρφωση, το Μαρούσι. Το Υδραγωγείο άρχισε να κατασκευάζεται με μέριμνα του αυτοκράτορος Αδριανού το 125 μ.Χ. και ολοκληρώθηκε το 140 επί Αντωνίνου Πίου. Πρόκειται για σπουδαίο τεχνικό έργο της εποχής του και παρέμεινε σε χρήση μέχρι τις αρχές του 20ού αι. τροφοδοτώντας την Αθήνα με πόσιμο ύδωρ από τις πηγές της Πάρνηθος και του ποταμού Κηφισού.

Μέσα στο Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών (ΟΑΚΑ) εντοπίστηκαν κατά την κατασκευή των ολυμπιακών έργων αρκετές αρχαιότητες (εικ. 28) μεταξύ των οποίων και δύο δεξαμενές ρωμαϊκών χρόνων, εννέα φρεάτια του Αδριάνειου Υδραγωγείου (2ος μ.Χ.) εκ των οποίων τέσσερα (αρ. 128, 129, 130, 134) ορατά, τμήμα αρχαίου δρόμου πλησίον μιας εκ των δύο δεξαμενών ρωμαϊκών χρόνων, πλήνους ρωμαϊκός αγωγός κυκλικής διατομής, τμήμα πήλινου ρωμαϊκού αγωγού, λίθινος τάφος κλασικών χρόνων, κάτω τμήμα κτιστού σιρού (βυζαντινών χρόνων). Γίνεται προσπάθεια ανα-

Εικ. 26. Κατάλοιπα της αρχαίας γέφυρας του Κηφισού, όπως εκτίθενται στον σταθμό Ελαιώνας του Αττικού Μετρό

δείξεως του αρχαιολογικού χώρου σε συνεργασία με την Αθλητική Ομοσπονδία.

Αιγόςθενα

Δύο έργα ενταγμένα στο ΕΣΠΑ, τα οποία εκτελούντο από την πρώην Γ' ΕΠΚΑ, παρέμειναν με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού (2014) στην αρμοδιότητα της νέας ΕφΑΑΘ μέχρι περατώσεώς τους. Πρόκειται για την αναστήλωση και στερέωση δύο πύργων του υστεροκλασικού φρουρίου των Αιγιοσθένων (4ος αι π.Χ.) στην άκρη δυτική Αττική (εικ. 29). Το έργο με τίτλο «Σωστικές Επεμβάσεις Στερέωσης ΝΑ πύργου αρχαίου φρουρίου Αιγιοσθένων» εντάχθηκε το 2010

Εικ. 27. Αρχαιότητες που αποκαλύφθηκαν σε βάθος σε ιδιωτικό οικόπεδο στο Μαρούσι (Hondos Center)

στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική 2007-2013» και εκτελείται με αυτεπιστασία από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών. Οι πρόδρομες εργασίες ξεκίνησαν το 2011 και έχει ημερομηνία λήξης 31-10-2015.

Παραδοτέο αντικείμενο του έργου είναι η αναστήλωση και πλήρης αποκατάσταση του ΝΑ πύργου του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων στην αρχική μορφή κατασκευής του, που χρονολογείται τον 4ο αι. π.Χ. Ο πύργος είναι τετράγωνος, πλευράς 9x9μ. και τριώροφος, ύψους 18μ., με δίρριχτη στέγη. Είναι δομημένος με εναλλασσόμενους διάτονους και δρομικούς μεγάλους ορθογώνιους λίθους, ενώ διαθέτει και εσωτερική παρειά έως τον 2ο όροφο, η οποία συμπλέκεται με την εξωτερική μέσω των διάτονων λίθων. Κατά την διάρκεια του ισχυρού σεισμού του 1981 υπέστη μεγάλη καταστροφή, την οποία τώρα η Εφορεία με το παρόν έργο σκοπεύει να αναστρέψει (εικ. 30).

Μετά την οργάνωση του εργοταξίου, την κατασκευή ισχυρού κριώματος περιμετρικά του πύργου και την εγκατάσταση μεγάλου οικοδομικού γερανού, ανασύρθηκαν από το εσωτερικό του πύργου οι λίθοι που είχαν καταπέσει από το σεισμό του 1981 (συνολικά 146 μεγάλες λιθόπλινθοι). Ακολούθως, καθαρίστηκε το εσωτερικό του πύργου, κατασκευάστηκε ισχυρό κριώμα εσωτερικά, το οποίο συνδέθηκε με το εξωτερικό σε

Εικ. 28. Ανάδειξη και καθαρισμός των αρχαιοτήτων εντός του ΟΑΚΑ

Εικ. 29. Γενική άποψη του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων

ένα άκαμπτο σύνολο, από το οποίο αντιστηρίζεται ο πύργος. Εν συνεχεία, ξεκίνησε η αποσυναρμολόγηση των λιθοπλίνθων του πύργου προκειμένου να αρθούν οι σοβαρές βλάβες και παραμορφώσεις του μνημείου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις εγκεκριμένες από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο μελέτες, αποσυναρμολογήθηκαν από τον πύργο περίπου 500 λιθόπλινθοι (εικ. 31).

Στην παρούσα φάση, η αποσυναρμολόγηση έχει ολοκληρωθεί και ο πύργος διατηρείται στις κατώτερες 10 έως 18 στρώσεις του. Παράλληλα, βρίσκονται σε εξέλιξη οι εργασίες δομικής αποκατάστασης (συγκολλήσεις θραυσμένων λίθων με χρήση ράβδων τιτανίου) και συντήρησης (πλήρωση ρωγμών, συγκολλήσεις ετοιμόρροπων θραυσμάτων, σφράγιση ακμών) σε όλες τις λιθοπλίνθους του πύργου που ανασύρθηκαν ή αποσυναρμολογήθηκαν. Συνολικά κατά το 2014 συγκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν 119 λιθόπλινθοι.

Συνολικά, θα διαμορφωθούν 564 νέες λιθόπλινθοι (128 μεγάλες λιθόπλινθοι της εξωτερικής παρειάς και 436 μικρότερες της εσωτερικής παρειάς). Οι λιθόπλινθοι που θα τοποθετηθούν συνολικά στον πύργο ανέρχονται σε 1164 (600 αρχαίες και 564 νέες λιθόπλινθοι). Οι εργασίες θα ολοκληρωθούν με την κατασκευή και τοποθέτηση ξύλινων μεσοπατωμάτων, κλιμάκων και στέγης για την πλήρη αποκατάσταση του μνημείου στην αρχική του μορφή. Τέλος, θα εκδοθεί ενημερωτικό υλικό, θα τοποθετηθούν ενημερωτικές πινακίδες, θα επιλεγεί και θα διαμορφωθεί σημείο επαρκούς θέασης και ενημέρωσης για τα ΑμεΑ.

Το δεύτερο έργο που πραγματοποιείται στο φρούριο των Αιγιοσθένων εντάχθηκε το 2013 στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική 2007-2013» και αφορά σε «Σωστικές Εργασίες Στερέωσης και Αποκατάστασης ΒΑ πύργου αρχαίου φρουρίου Αιγιοσθένων». Εκτελείται από δύο Υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ, το Υπόεργο 1: «Αρχαιολογικές εργασίες και Τεκμηρίωση εργασιών στερέωσης και αποκατάστασης ΒΑ πύργου Αιγιοσθένων» από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών, ενώ το Υπόεργο 2 από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων

Εικ. 30. Ο ΝΑ πύργος του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων πριν τον σεισμό του 1981 και πριν την έναρξη των εργασιών

Εικ. 31. Αποσυναρμολόγηση περίπου 500 λιθοπλίνθων από τον ΝΑ πύργο του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων

Μνημείων που είναι και ο τελικός δικαιούχος του Έργου (εικ. 32).

Οι βασικές εργασίες που έχουν εκτελεστεί έως σήμερα περιλαμβάνουν: α) Εγκαταστάσεις για τον εξοπλισμό του εργοταξίου, β) περισυλλογή, τακτοποίηση, αναγνώριση και καταγραφή των λιθοπλίνθων που βρίσκονταν εντός και εκτός του πύργου, καθώς και στον ευρύτερο χώρο, γ) κατασκευή και τοποθέτηση ισχυρού ικριώματος περιμετρικά του πύργου και στο εσωτερικό του, δ) διενέργεια μικρής κλίμακας ανασκαφής στην περιοχή όπου θα εγκατασταθεί ο οικοδομικός γερανός και ε) αεροφωτογράφιση της ευρύτερης περιοχής του πύργου με χρήση εξακόπτερου για τις ανάγκες της τοπογράφησης (εικ. 33). Το Έργο έχει ως παραδοτέο αντικείμενο τη στερέωση και αποκατάσταση του ΒΑ πύργου στη μορφή που σωζόταν πριν από το σεισμό του 1981.

Εν κατακλείδι:

Το έργο που επωμίζονται εν έτει 2015 οι Εφορείες Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟΑ είναι αυτό που ήταν πάντοτε από συστάσεως του ελληνικού κράτους: η αποκάλυψη, η προστασία, η μελέτη και δημοσίευση των ελληνικών αρχαιοτήτων. Σίγουρα τα τελευταία χρόνια έχουν αποδωθεί σε εντατική προσπάθεια αναστηλώσεως αλλά και προβολής των σπουδαίων αρχαιολο-

Εικ. 32. Ο ΒΑ πύργος του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων πριν την έναρξη των εργασιών

γικών χώρων και μνημείων, δηλαδή όλου του πολιτιστικού πλούτου της πατρίδος μας. Αυτό για την νέα Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών είναι κομβικής σημασίας τόσο για την υπόσταση των ίδιων των μνημείων όσο και για τον παιδευτικό χαρακτήρα, που πρέπει να παίζουν ως ορατά τεκμήρια της ιστορίας. Η σχέση που αναπτύσσεται αφενός μεταξύ των αρχαιολογικών χώρων, των μεμονωμένων μνημείων και των αρχαιολογικών μουσείων και αφετέρου με το κοινό που τα επισκέπτεται είναι αμφίδρομη, είναι η σχέση πομπού και δέκτη. Ένας από τους στόχους της νέας Εφορείας Αθηνών είναι να ενδυναμώσει την σχέση αυτή. Αναμφίβολα για να επιτύχει τον στόχο αυτό χρειάζεται και την συμπαράσταση όλης της ελληνικής κοινωνίας.

* Θέλω να ευχαριστήσω θερμά το Δ.Σ. της ΕΦΑ για την ευκαιρία που μου έδωσε να παρουσιάσω το έργο της νέας Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών κατά την εκδήλωση της κοπής της πίτας των Φίλων στις 16 Ιανουαρίου 2015. Ευχαριστώ επίσης όλο το επιστημονικό προσωπικό της ΕφΑΑθ που συμμετείχε ουσιαστικά στην διαμόρφωση του παρόντος άρθρου που είναι απότοκο της ανωτέρω ομιλίας με την παροχή πληροφοριών και φωτογραφιών. Ιδιαίτερος εκφράζονται ευχαριστίες στην κ. Μαρία-Λουίζα Παϊπέτη, αρχαιολόγο, και τον κ. Ανδρέα Κοντονή, ζωγράφο, για την καθοριστική βοήθειά τους στην συγκρότηση όλων των παραπάνω στοιχείων.

Εικ. 33. Αεροφωτογραφία του αρχαίου φρουρίου των Αιγιοσθένων κατά την διάρκεια των εργασιών

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Σοφία Μοσχονησιώτη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικής Έρευνας και Μουσείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

Οι Κλιτύες της Ακρόπολης αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό αρχαιολογικό χώρο της σύγχρονης πόλης, εξαιτίας τόσο της κομβικής τους θέσης, όσο και της σπουδαιότητας των ίδιων των μνημείων που φιλοξενούν. Στη Νότια Κλιτύ αναπτύχθηκε ένα από τα κυριότερα κέντρα λατρείας του θεού Διονύσου στην Αττική, το Ιερό του Διονύσου Ελευθερώς, με το οποίο σχετίζεται άμεσα και το ομώνυμο θέατρο, ένα από τα αρχαιότερα θεατρικά οικοδομήματα του ελλαδικού χώρου, στο οποίο το αρχαίο ελληνικό δράμα γνώρισε ίσως

την μεγαλύτερη ακμή του. Την πολιτιστική δραστηριότητα της περιοχής επιβεβαιώνουν το Ωδείο του Περικλή στα ανατολικά του Διονυσιακού θεάτρου, καθώς και το αρκετά μεταγενέστερο χρονικά Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού στο δυτικό άκρο του χώρου. Την εικόνα των μνημείων της Νότιας Κλιτύς συμπληρώνουν το Ιερό του Ασκληπιού, το οποίο ιδρύθηκε στις παρυφές του Ιερού Βράχου στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., καθώς και η χρονολογούμενη στην ελληνιστική περίοδο Στοά του Ευμένους. Στοιχεία για την θρησκευτική ζωή της αρχαίας Αθήνας αντλούμε

και από την περιοχή της Ανατολικής Κλιτύς, όπου δεσπόζει το σπήλαιο της Αγλαύρου, αλλά και από τα μνημεία της Βόρειας Κλιτύς, όπου εντάσσονται τα Ιερά Σπήλαια, αφιερωμένα στη λατρεία του Απόλλωνος, του Διός και του Πανός, αλλά και το Ιερό της Αφροδίτης και του Έρωτα. Στη Βόρεια Κλιτύ περιλαμβάνονται ακόμη η μυκηναϊκή κρήνη, η Κλειψύδρα, καθώς και ο μεταβυζαντινός ναός του Αγ. Νικολάου ή

Σεραφεΐμ. Στις Κλιτύες οδηγούσαν πανάρχαιες βασικές αρτηρίες που σχετιζόνταν με λατρευτικές εκδηλώσεις, όπως η οδός των Παναθηναίων, ή αποτελούσαν βασικούς οδικούς άξονες της πόλης, όπως η νότια οδός που ξεκινούσε από το Ολυμπίεο. Οι δρόμοι αυτοί συναντούσαν τον Περίπατο, τον περιμετρικό δρόμο, ο οποίος συνέδεε τις Κλιτύες μεταξύ τους αλλά και με τα ίδια τα μνημεία της Ακρόπολης.

Η ανασκαφική διερεύνηση των Κλιτύων ξεκίνησε τον 19ο αι., λίγα χρόνια μετά την σύσταση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, ενώ συνεχίστηκε κυρίως έως τα μέσα περίπου του 20ου αι. Ο ενιαίος αρχαιολογικός χώρος πήρε τη σημερινή του μορφή το 1960-1970, ωστόσο έκτοτε οργανωμένος και επισκέψιμος ήταν μόνο ο χώρος της Νότιας Κλιτύς. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο από το 1997 έως το 2004, στο πλαίσιο της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, υπό την επίβλεψη αρχικά του Α. Μάντη και στη συνέχεια του Γ. Καββαδία, συνέβαλαν στη ριζική αναμόρφωση των Κλιτύων και τη συνολική απόδοσή τους στο κοινό, μέσα από την

απομάκρυνση των δευτερογενών επιχώσεων και της ανεξέλεγκτης βλάστησης, την ενεργοποίηση των αρχαίων εισόδων και διαδρομών, καθώς και τον εκσυγχρονισμό των υποδομών λειτουργίας και εξυπηρέτησης των επισκεπτών. Σημαντικά μνημεία ήρθαν για πρώτη φορά στο φως, όπως τα θεμέλια του προπύλου του Ιερού του Διονύσου, ενώ άλλα αποκαλύφθηκαν εκ νέου και αναδείχθηκαν (όπως π.χ. ο περίβολος του Ιερού

Εικ. 1. Κάτοψη του νέου Χαλκουργείου στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

και τα λείψανα του ναυδρίου της Αγίας Παρασκευής). Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος της Ενοποίησης η Εφορεία έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην βελτίωση και επέκταση των υφιστάμενων υποδομών, προκειμένου να ανταποκριθούν στις αυξημένες ανάγκες που έχει δημιουργήσει η ραγδαία άνοδος της επισκεψιμότητας. Στο πλαίσιο αυτό εξασφαλίστηκε ο φωτισμός ανάδειξης του θεάτρου και του Ιερού του Διονύσου, εξωραϊσθηκαν και αναβαθμίσθηκαν οι εισοδοί, τοποθετήθηκε περισοϊνίση ειδικών προδιαγραφών, συμπληρώθηκαν οι ενημερωτικές πινακίδες, πραγματοποιήθηκαν διευθετήσεις των ομβρίων υδάτων, διαμορφώθηκε πωλητήριο εκδόσεων και τουαλέτες κοινού. Παράλληλα, προκειμένου να ενισχυθεί η ασφάλεια του χώρου, η πυρόσβεση επεκτάθηκε και στη Νότια Κλιτύ, εγκαταστάθηκε κλειστό κύκλωμα παρακολούθησης από το Ηρώδειο έως τα Αναφιώτικα και φωτισμός ασφαλείας κατά μήκος του Περιπάτου στη Βόρεια Κλιτύ, ενώ ηλεκτροδοτήθηκαν όλα τα φυλάκια-σκοπιές.

Ιδιαίτερη έμφαση ωστόσο δόθηκε και στη συνέχιση των εργασιών για την έρευνα, την προστασία, τη διδακτική αποκατάσταση και την ανάδειξη των μνημείων.

Νέο Χαλκουργείο

Στην κατεύθυνση αυτή ανασκάφτηκε συστηματικά ένα νέο Χαλκουργείο, το οποίο είχε εντοπισθεί από

το 2001, κατά τη διάρκεια επιφανειακών καθαρισμών. Εκτείνεται στην περιοχή δυτικά του Ασκληπιείου, στην ίδια περιοχή όπου είχαν αποκαλυφθεί το 1876 και 1963 από τις πρώτες ανασκαφές των Στεφάνου Κουμανούδη (1878, 8-9) και Νικολάου Πλάτωνα (1964, 27-34) αντίστοιχα, τα κατάλοιπα δύο τουλάχιστον ακόμη ανάλογων κατασκευών. Η εγκατάσταση περιλαμβάνει έναν ορθογώνιο λάκκο βάθους 2,80μ. (εικ. 1), με βαθμίδες κατάβασης στο βόρειο και νότιο τμήμα. Στο εσωτερικό του λάκκου αποκαλύφθηκε η βάση, όπου κατασκευάστηκε το καλούπι (εικ. 2), την οποία περιέβαλε ένα πλίνθινο τοίχιο. Στην επίχωση του λάκκου αποκαλύφθηκε μεγάλος αριθμός θραυσμάτων πήλινων μητρών, υπολείμματα χαλκού από τη χύτευση, σιδερένια καρφιά και άνθρακες. Η ανασκαφή του νέου αυτού λάκκου χύτευσης, καθώς και η μελέτη των ευρημάτων του συνόλου των

Χαλκουργείων που έχουν αποκαλυφθεί στην περιοχή δυτικά του Ασκληπιείου, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, αναμένεται να δώσει νέα στοιχεία στην χρονολόγηση

Εικ. 2. Νέο Χαλκουργείο Η βάση για την κατασκευή του καλουπιού στο εσωτερικό του λάκκου

Εικ. 3. Το στέγαστρο του νέου Χαλκουργείου λήψη από Β.

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

και την ερμηνεία τους (Κασάπογλου 2013, 45-50). Για την προστασία των ευπαθών καταλοίπων αλλά και την περιμετρική θέαση του μνημείου έχει τοποθετηθεί μεταλλικό στέγαστρο (εικ. 3).

Νεότερος ναός Διονύσου

Στις εργασίες που υλοποιήθηκαν περιλαμβάνεται και η «κατάχωση των θεμελίων του νεότερου ναού του Διονύσου», ενός από τα σημαντικότερα μνημεία της Νότιας Κλιτύς. Εκτείνεται νότια από τον αντίστοιχο αρχαϊκό ναό, με τον οποίο πιθανότατα για ένα διάστημα συνυπήρξαν. Ο ναός αρχικά είχε χρονολογηθεί στον 5ο αι. π.Χ., βάσει της μαρτυρίας του περιηγητή Παυσανία ότι στέγαζε το λατρευτικό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διονύσου, έργο του γλύπτη Αλκαμένη. Ωστόσο, με βάση τα αποτελέσματα της νεότερης έρευνας, θεωρείται πιθανότερη η χρονολόγησή του στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ., ενώ το ανατολικό τμήμα του προνάου αποτελεί πιθανότατα μεταγενέστερη προσθήκη (Καλλιγιάς 1963, 14). Ο ναός είχε αρχικά θεωρηθεί δωρικού ρυθμού, με τέσσερις κίονες

στην πρόσοψη και από έναν στους πλαϊνούς τοίχους, ωστόσο η ταύτιση και απόδοση, από τον Π. Καλλιγιά, στην ανωδομή θραυσμάτων ιωνικού γείσου έχει προκαλέσει διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον αρχιτεκτονικό του ρυθμό.

Η κατάχωση τμήματος των θεμελίων του μνημείου

εξασφάλισε την προστασία του ευπαθούς κροκαλοπαγούς πετρώματος, αφήνοντας παράλληλα ορατή, για διδακτικούς λόγους, την ανώτερη επιφάνεια της αρχαίας θεμελίωσης. Συμπληρώσεις από τεχνητό υλικό τόσο στους τοίχους, όσο και στο βάθρο του αγάλματος, συμπλήρωσαν την κάτοψη του μνημείου (εικ. 4-5), ενώ για την βελτίωση της αντιληπτικότητας του ναού, αλλά και του Ιερού, τοποθετήθηκαν και δύο νέες ενημερωτικές πινακίδες.

Εικ. 4. Αρχαιολογικός χώρος του Ιερού του Διονύσου Ελευθερέως: Ο νεότερος ναός του Διονύσου πριν τις επεμβάσεις

Εικ. 5. Αρχαιολογικός χώρος του Ιερού του Διονύσου Ελευθερέως: Ο νεότερος ναός του Διονύσου όπως διαμορφώθηκε μετά τις επεμβάσεις

προνάου, την αποκατάσταση των ελλειπόντων τμημάτων της θεμελίωσης με χυτό υλικό, τη διδακτική τοποθέτηση σημαντικών αρχιτεκτονικών μελών της ανωδομής, καθώς και την τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας. Στο μνημείο επανεντάχθηκαν συνολικά 14 συνολικά διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία πε-

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ριουλλέγησαν κυρίως από την Ακρόπολη, καθώς και 4 ακόμη μέλη, που είχαν μεταφερθεί ήδη στην περιοχή του μνημείου, προερχόμενα από την περιοχή του Ιερού και του Θεάτρου του Διονύσου (εικ. 6-7).

Κλειψύδρα

Ιδιαίτερη αναφορά οφείλεται στο έργο «Προστασίας και αποκατάστασης της αυλής και της θολωτής κατασκευής της πηγής της Κλειψύδρας», που εκτελείται σήμερα σε ένα από τα σπουδαιότερα και αιγιματικότερα μνημεία της Βόρειας Κλιτύς, με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ. Η κυριότερη από τις φυσικές πηγές του Ιερού Βράχου λειτουργούσε από τα προϊστορικά χρόνια, ενώ γύρω στο 470-460 π.Χ. κατασκευάστηκε το κρηναίο οικοδόμημα (Parsons 1943, 191-267), με πρόσβαση από μια πλακόστρωτη αυλή, στα ανατολικά του. Κατά τον 1ο αι. μ.Χ., μετά από κατακρήμνιση βράχου, ένας εγκάρσιος τοίχος διαίρεσε την αυλή, ενώ η κρήνη απέκτησε πρόσβαση από δυο μέρη. Πάνω από την πηγή της Κλειψύδρας κατασκευάστηκε κατά το 2ο ή 3ο αι. μ.Χ. μια θολωτή κατασκευή, όταν μεγάλες μάζες βράχου έφραξαν την είσοδο προς την κλασική δεξαμενή, ενώ μια στεγασμένη κλίμακα, που οδηγούσε στο Μνησίκλειο ανάλημμα, την συνέδεε με την Ακρόπολη (εικ. 8). Η κατασκευή διαμορφώθηκε ανάμεσα στους πεσμένους βράχους, οι τοίχοι συμπληρώθηκαν με δόμους από λίθους και οπτοπλίνθους, ενώ η άντληση του

νερού γίνονταν πλέον από ένα πηγάδι, με μαρμάρινο περιστόμιο. Σταδιακά η πηγή προστατεύθηκε από οχυρώσεις, ενώ η αυλή αχρηστεύθηκε και καλύφθηκε από επιχώσεις. Κατά το 10ο ή 11ο αι. π.Χ. η θολωτή κατασκευή μετατρέπεται σε «παρεκκλήσι», αφιερωμένο πιθανότατα στους Αγ. Αποστόλους (Parsons 1943, 251, σημ. 161), οι τοίχοι του οποίου, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Breton (1862, 182) ήταν

διακοσμημένοι με τοιχογραφίες. Η επανεύρεση της κρυμμένης για αιώνες πηγής, πραγματοποιήθηκε μετά την απελευθέρωση της Ακρόπολης από τους Τούρκους, το 1822, από τον επιμελητή των υδάτων, Κ. Πιττάκη, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι Έλληνες πολεμιστές. Ακολούθησε η κατασκευή ισχυρού προμαχώνα με εντολή του Οδυσσέα Ανδρούτσου.

Το έργο που υλοποιείται σήμερα, σε εφαρμογή μελέτης η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Γ'ΚΠΣ, είχε σαν στόχο αρχικά την προστασία και αποκατάσταση της αυλής και ιδιαίτερα την αντιμετώπιση του προβλήματος έντονης διάβρωσης που παρατηρείται τόσο στο δάπεδο, όσο και τους πλευρικούς της

τοίχους, εξαιτίας του ιδιαίτερα ευπαθούς πετρώματος. Η επέμβαση, η οποία ολοκληρώνεται άμεσα, προβλέπει τη συστηματική συντήρηση της επιφάνειας όλων των λίθων του δαπέδου και των τοίχων της αυλής, καθώς και τη δομική αποκατάσταση του βόρειου τμήματος του ανατολικού τοίχου, η οποία περιελάμβανε την

Εικ. 6. Το χορηγικό μνημείο του Νικία στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης πριν τις εργασίες διδακτικής αποκατάστασης

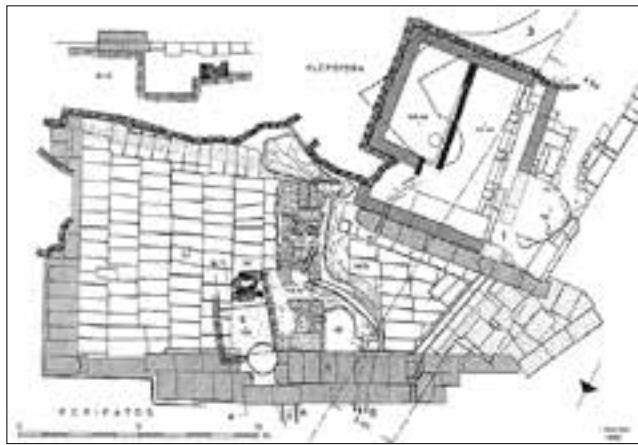

Εικ. 7. Το χορηγικό μνημείο του Νικία στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης μετά τις εργασίες διδακτικής αποκατάστασης

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

αποξήλωση, στερέωση και επανατοποθέτηση 22 αρχαίων λίθων και κατά τόπους συμπληρώσεις από πειραϊκό ακτίτη. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε και στη διευθέτηση των ομβρίων, με την κατασκευή περιμετρικών αποστραγγιστικών δικτύων, καθώς και με τη διαμόρφωση κατάλληλων ρύσεων στην επιφάνεια του δαπέδου της αυλής, που εξασφαλίζονται με την πλήρωση των καθιζήσεων από αδρανή και χυτό υλικό. Στο πλαίσιο της αποκατάστασης του μνημείου πραγματοποιήθηκε επίσης συμπλήρωση ελλειπόντων τμημάτων του βόρειου τοίχου και επίχωση του κατεστραμμένου από τους βράχους κεντρικού τμήματος του δαπέδου, όπου ωστόσο παρέμεινε ορατός και αναδειχθηκε ο αγωγός της ρωμαϊκής περιόδου (εικ. 9-10). Παράλληλα, με στόχο την περαιτέρω προστασία του μνημείου, αλλά και την ασφάλεια των εργαζομένων και των επισκεπτών, πραγματοποιήθηκε συστηματική στερέωση του βράχου πάνω από την αυλή της Κλεψύδρας.

Στην πορεία του έργου διαπιστώθηκε η ανάγκη επέμβασης και στη θολωτή κατασκευή (εικ. 11),

Εικ. 8. Κάτοψη της Κλεψύδρας (πηγής και αυλής), Σχέδιο Ι. Τραυλού

Εικ. 9. Η αυλή της Κλεψύδρας πριν τις εργασίες αποκατάστασης

Εικ. 10. Η αυλή της Κλεψύδρας μετά τις εργασίες αποκατάστασης

προκειμένου να προστατευθεί, να αναδειχθεί και να αποδοθεί, για πρώτη φορά, στο κοινό και αυτό το σημαντικό τμήμα της Κλεψύδρας. Αναγκαία προϋπόθεση αποτέλεσε η στερέωση τόσο των βραχωδών μαζών που αποτελούν το υπόβαθρο της κατασκευής, όσο και των υπερκείμενων βράχων στα Σπήλαια του Απόλλωνος και του Διός. Μετά την ολοκλήρωση της εργασίας στερέωσης θα ακολουθήσει η δομική αποκατάσταση του μνημείου, η συντήρηση των τοιχογραφιών, η κατασκευή κλίμακας πρόσβασης και η τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας, σε εφαρμογή νέας σχετικής μελέτης. Την εκπόνηση των μελετών και την επίβλεψη των έργων που εκτελέστηκαν στα προαναφερόμενα μνημεία ανέλαβε το επιστημονικό προσωπικό του χώρου και ειδικότερα οι αρχαιολόγοι Ε. Γιαννικαπάνη και Ε. Κασάπογλου, οι αρχιτέκτονες μηχανικοί Σ. Παπαθανασίου, Α. Αλβέρτη και Μ. Λεφαντζής και οι συντηρητές Μ. Μπαρδάνης και Δ. Δαμιανός. Την ευθύνη για τον προγραμματισμό και τη εκτέλεση των έργων, καθώς και για τη λειτουργία και διαχεί-

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ριση του αρχαιολογικού χώρου κατά την περίοδο 2004-2014 είχε η υπογράφουσα, ενώ καθοριστική υπήρξε η συμβολή και υποστήριξη των Διευθυντών της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ.κ. Α. Χωρέμη, Α. Μάντη, Σ. Σαμαρτζίδου, Ε. Κουρίνου και Κ. Κίτσια, καθώς και της Διευθύντριας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών κας Ε. Μπάνου.

Βιβλιογραφία

Χαλκουργεία Νότιος Κλιτύς

Κουμανούδης Σ., *ΠΑΕ* 1878, 8-9.

Πλάτων Ν., *ΑΔ* (1964), Χρονικά Β1, 27-34

Κασάπογλου Ε. «Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα από δύο μνημεία της Ακρόπολης: Χαλκουργεία και Χορηγικό Μνημείο του Νικία», στο Σ. Οικονόμου, Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές*, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2013, 45-50

Χορηγικό μνημείο Νικία

Dörpfeld W. "Das choregische Monument of Nikias", *A.M.* 10, 1885, 219-230

Βερούδης Φ., «Νικίου ναός», *Α.Ε.*, 75-85

Dinsmoor W.B., "The Choragic Monument des Nicias", *AJA* 14 (1910), 459-484

Townsend R.F., *Aspects of Athenian Architectural Activity in the Second Half of the Fourth Century B.C.*, Ann Arbor, Michigan 1983, 198-226

Κασάπογλου Ε. «Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα από δύο

μνημεία της Ακρόπολης: Χαλκουργεία και Χορηγικό Μνημείο του Νικία», στο Σ. Οικονόμου, Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές*, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2013, 50-54

Νεότερος Ναός Διονύσου

Ευστρατιάδης Π., *ΠΑΕ*, 1865-1866, 6

Ευστρατιάδης Π., *ΠΑΕ* 1866-1867, 5

Dörpfeld W.-Reish E., *Das Griechische Theater*, Athen 1896, 20-21

Καλλιγιάς Π., «Εργασία τακτοποίησης και διαμόρφωσης του Ιερού Διονύσου Ελευθερώς της Νότιας Κλιτύς Ακροπόλεως (1961-1962)», *ΑΔ* 18 (1963), Χρονικά, 14

Κλεψύδρα

Pittakis K., *Ancienne Athènes ou la description des antiquités d' Athènes et de ses environs*, Athens 1835, 153-7

Breton E., *Athènes décrite et dessinée*, Paris, 1862, 182

Burnouf E., *La ville et l'Acropole d'Athènes aux diverses époques*, Paris, 1877, 39-46, 165-174 και πίν. 14-16, 19-20

Parsons A.W., "Klepsydra and the Paved court of the Pythion", *Hesperia* 12, 1943

Πλάτων 1966: Πλάτων Ν., *ΑΔ* 21, 1966, Β1 Χρονικά, 43-44

Τραυλος J., *Pictorial Dictionary of Athens*, New York, 1970, 323

Δοντάς Γ., *ΑΔ* 25, 1970, Β1 Χρονικά, 26-28

Τανούλας Τ., *Τα Προπύλαια της Ακρόπολης κατά τον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1997, 266

Εικ. 11. Το εσωτερικό της θολωτής κατασκευής της Κλεψύδρας

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΛΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Κωνσταντίνος Μπολέτης

Αρχιτέκτων ΜΑ, Ph.D., Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Μνημείων Νότιας Κλιτύος Ακροπόλεως.

Το εκτελούμενο από την Επιστημονική Επιτροπή Μνημείων Νότιας Κλιτύος Ακροπόλεως¹ έργο, εντασσόταν μέχρι το Μάιο του 2013 στο έκτοτε καταργηθέν Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων (ΤΔΠΕΑΕ), νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Σήμερα το έργο εκτελείται με προϊσταμένη αρχή την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών. Οι δραστηριότητες της Επιτροπής φέρονται εις πέρας μέσω του τεχνικού της γραφείου, το οποίο υποστηρίζεται από ένα βασικό πυρήνα επιστημονικού και εργατοτεχνικού προσωπικού με συμβάσεις μόνιμης και σταθερής απασχόλησης, διατεθέντος στην Επιτροπή από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών, ενώ ενισχύεται και από προσωπικό με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Η επίβλεψη και εκτέλεση των εργασιών γίνεται από τα στελέχη του τεχνικού γραφείου με αυτεπιστασία. Η τρέχουσα χρηματοδότηση των αναστηλωτικών έργων προέρχεται από δύο πηγές. Τα έργα στο Ασκληπιείο, την Στοά Ευμένους και το Ηρώδειο έχουν ενταχθεί στο ΕΣΠΑ με την μορφή δύο Υποέργων (1. «Αναστήλωση, Συντήρηση και Ανάδειξη του Ωδείου Ηρώδου του Αττικού και της Στοάς Ευμένους», και 2. «Αναστήλωση, Συντήρηση και Ανάδειξη του Ασκληπιείου»), και με χρονοδιάγραμμα που προβλέπει την ολοκλήρωσή τους στο τέλος του 2015. Τα έργα στο Διονυσιακό Θέατρο έχουν ενταχθεί στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΣΑΕ 2014, «Αναστήλωση Αρχαίου Θεάτρου Διονύσου»), με χρονικό ορίζοντα ολοκλήρωσης το 2017.

Α. Διονυσιακό Θέατρο

Στη χρηματοδότηση για την αναστήλωση, στερέωση και ανάδειξη του Θεάτρου του Διονύσου περιλαμβάνεται η εκτέλεση τριών μεγάλων έργων (αποκατάσταση των τριών μεσαίων κερκίδων του κοίλου του μνημείου, αποκατάσταση του ανατολικού πλευρικού του αναλήμματος, αναστήλωση του Χορηγικού Μνημείου του Θρασύλλου) και ενός μικρού που ήδη ολοκληρώθηκε (δύο βάθρα και αντίγραφο αγάλματος του Μενάνδρου στην ανατολική πάροδο). Τα μεγάλα έργα είναι συνεχιζόμενα και χρηματοδοτήθη-

καν αρχικώς με προγραμματική σύμβαση μεταξύ της τέως Νομαρχίας Αθηνών (νυν Περιφέρειας Αττικής) και το Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων. Μετά την κατάργηση του ΤΔΠΕΑΕ, η χρηματοδότηση του έργου διεκόπη, εν αναμονή της μεταφοράς του κονδυλίου στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων. Η επανεκκίνηση του έργου κατέστη δυνατή μόλις τον Οκτώβριο του 2014, οπότε και πραγματοποιήθηκαν σημαντικές προμήθειες υλικών και εξοπλισμού. Καταβάλλεται προσπάθεια για την έγκαιρη χρηματοδότηση στις αρχές του 2015, η οποία, δια της πρόσληψης προσωπικού, θα επιτρέψει την ουσιαστική προώθηση των εκτελούμενων εργασιών, που περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

1. Το Κοίλον

Η μελέτη αποκατάστασης του κοίλου του Διονυσιακού Θεάτρου εκπονήθηκε το 2003 από τους αρχιτέκτονες Κωνσταντίνο Μπολέτη και Κλήμη Ασλανίδη και τον αρχαιολόγο Μαυροειδή Μαυροειδόπουλο. Προβλέπει την αναμόρφωση των ανώτερων περιοχών του διατηρούμενου τμήματός του, που παρουσιάζουν εικόνα έντονης αποδιοργάνωσης, καθώς τα κατά χώραν σωζόμενα εδώλια συνυπάρχουν με διάσπαρτα ή θραύσματά τους, σε τυχαίες θέσεις. Προτείνει τη συμπλήρωση κάθε κερκίδας μέχρι το ύψος του ανώτερου σωζόμενου εδωλίου με αρχαία ακέραια ή συμπληρούμενα διάσπαρτα εδώλια, αλλά και με εδώλια κατασκευασμένα εξ ολοκλήρου από νέους λίθους. Οι κατώτερες περιοχές του σωζόμενου τμήματος του κοίλου θα διατηρηθούν ως έχουν. Η αποκατάσταση θα περιλαμβάνει τα κατά χώραν σωζόμενα εδώλια, ενδεχομένως μετά από αφαίρεση και επανατοποθέτησή τους κατόπιν συγκολλησεως ή συμπληρώσεως, διάσπαρτα εδώλια ή τμήματα τους και εδώλια από νέο υλικό.

Μέχρι σήμερα έχουν εκτελεστεί εργασίες σε έξι σειρές της κεντρικής κερκίδας και σε εννέα σειρές της όμορης προς αυτήν, όγδοης (από τα δυτικά) κερκίδας. Το έργο συνοδεύτηκε από έρευνα για τον εντοπισμό συνανηκόντων θραυσμάτων εδωλίων σε όλη την έκταση του κοίλου, αλλά και στους αποθέτες διασπάρτων.

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΛΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Εικ. 1. Θέατρο Διονύσου: Τμήμα της κερκίδας VIII, όπου εκτελούνται εργασίες αποκατάστασης

Η έρευνα οδήγησε σε ταυτίσεις, που αφορούσαν όχι μόνο σε γειτονικά θραύσματα, αλλά και σε θραύσματα που απείχαν πολύ μεταξύ τους. Το έργο συνοδεύτηκε από ανασκαφικές διερευνήσεις, από τις οποίες προκύπτουν ενδιαφέροντα στοιχεία για την οικοδομική ιστορία του μνημείου.

Οι τρέχουσες εργασίες εστιάζουν στην όγδοη κερκίδα του μνημείου, όπου έχει εγκατασταθεί μικρή γερανογέφυρα, για την επιτάχυνση του ρυθμού εξέλιξης του έργου. Πραγματοποιούνται συγκολλησεις θραυσμένων αρχιτεκτονικών μελών, συμπληρώσεις με νέο λίθο καθώς και κατασκευή εξ ολοκλήρου νέων εδωλίων και βαθμίδων κλίμακας. Μέχρι στιγμής έχουν εκτελεστεί εργασίες από την πέμπτη έως τη δέκατη τρίτη σειρά (εικ. 1). Ο λίθος που χρησιμοποιείται είναι τραβερτίνης και προέρχεται από την Κορινθία. Επελέγη διότι παρουσιάζει παρόμοια φυσικά χαρακτηριστικά με το υλικό κατασκευής του αρχαίου Θεάτρου, το λίθο δηλαδή της πειραϊκής ακτής. Η λύση αυτή ήταν αναγκαία, καθώς τα διαθέσιμα αποθέματα του πειραϊκού ακτίτη δεν θα επαρκούσαν για την ολοκλήρωση του αναστηλωτικού έργου του κοίλου.

2. Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα

Η μελέτη στερέωσης και μερικής αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος συντάχθηκε το 2008 από την αρχιτέκτονα Αθηνά Σαμαρά και την

Εικ. 2. Θέατρο Διονύσου: Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα του θεάτρου κατά την εκτέλεση των εργασιών αποκατάστασης

αρχαιολόγο Χριστίνα Παπασταμάτη φον Μόοκ, σε συνεργασία με τον σχεδιαστή Δημήτρη Κουλιάδη. Τα ζητήματα της στατικής επάρκειας της πρότασης υπολογίστηκαν από την πολιτικό μηχανικό Ευφροσύνη Σαμπά.

Το πρόγραμμα του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος περιλαμβάνει μια περιορισμένης έκτασης καθ' ύψος αποκατάσταση, με λιθοπλίνθους από τεχνητό κροκαλοπαγή λίθο, το περίγραμμα της οποίας ακολουθεί την κλίση της υπάρχουσας επίχωσης του κοίλου. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η στεγάνωση των ανώτερων στρώσεων του αρχαίου τοίχου και διευθετείται η απορροή των ομβρίων υδάτων προς την ορχήστρα. Επίσης, συμπληρώνονται με νέες και αρχαίες διάσπαρτες λιθοπλίνθους τα αποδομημένα τμήματα της όψης του αναλήμματος, ενώ τα ελλείποντα τμήματα των κατά χώραν σωζόμενων φθαρμένων κροκαλοπαγών λίθων αποκαθίστανται με επί τόπου στερέωση ξυλοτύπου και κατασκευή χυτών συμπληρωμάτων, με οπλισμό τιτανίου (εικ. 2). Προβλέπεται ακόμη η ενίσχυση, κατά τον ίδιο τρόπο, της γωνίας στην οποία γίνεται η συναρμογή του αναλήμματος με τα κατάλοιπα του αναλήμματος βορείως του Ωδείου του Περικλέους.

Το αναστηλωτικό πρόγραμμα στο ανατολικό πλευρικό ανάλημμα έχει ολοκληρωθεί σε ποσοστό περί-

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΑΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

που 65%. Οι εργασίες επικεντρώθηκαν αρχικώς στη δεύτερη και τρίτη αντηρίδα του αναλήμματος. Στη συνέχεια, ακολούθησαν οι εργασίες αποκατάστασης καθ' ύψος του μεγάλου αποδομημένου τμήματος της όψης του πλευρικού αναλήμματος με εντάξεις σε αυτό διασπάρτων αρχαίων κροκαλοπαγών λίθων, τοποθετήσεις νέων τεχνητών λιθοπλίνθων και συμπληρώσεις των κατά χώραν φθαρμένων λιθοπλίνθων στην όψη. Το τελευταίο διάστημα οι επεμβάσεις επικεντρώνονται στη βόρεια απόληξη του τοίχου και στη γωνία, όπου το ανατολικό ανάλημα του κοίλου συναντάται με το βορειοανατολικό, στο επίπεδο της 15ης στρώσης.

3. Το Χορηγικό Μνημείο του Θρασύλλου

Το Χορηγικό Μνημείο του Θρασύλλου διαμορφώνεται στην πρόσοψη του σπηλαίου στο βράχο της Ακροπόλεως, ακριβώς επάνω από το Διονυσιακό Θέατρο. Διατηρήθηκε σχεδόν ακέραιο μέχρι την εποχή της Επανάστασης, οπότε και καταστράφηκε, κατά την πολιορκία της Ακροπόλεως από τους Τούρκους (1827). Η μελέτη αποκατάστασης του μνημείου εκπονήθηκε από τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνο Μπολέτη το 2003. Προβλέπει την σχεδόν πλήρη αποκατάσταση του μνημείου στην αρχική του μορφή, με χρήση του μεγαλύτερου μέρους του αρχαίου υλικού. Η μελέτη έχει βασιστεί στα λεπτομερή σχέδια των J. Stuart και N. Revett (1751-53) και άλλων περιηγητών και καλ-

Εικ. 3. Χορηγικό Μνημείο του Θρασύλλου: Λεπτομέρεια από την αποκατάσταση του δυτικού ανοίγματος του στο ύψος των επικράνων

λιτεχνών, τα οποία τεκμηριώνουν σχεδόν πλήρως τη μορφή και τις διαστάσεις του αρχαίου μνημείου, αλλά και σε νέες παρατηρήσεις και μετρήσεις επί των σωζόμενων αρχιτεκτονικών μελών. Υπεύθυνη για τα σοβαρά στατικά ζητήματα του έργου είναι η πολιτικός μηχανικός Ευφροσύνη Σαμπά.

Για την εφαρμογή της μελέτης, που παρουσίαζε στο παρελθόν μεγάλες δυσκολίες λόγω δυσχερούς πρόσβασης των ογκωδών νέων αρχιτεκτονικών μελών στην περιοχή του σπηλαίου, εγκαταστάθηκε, το 2008, ειδικά σχεδιασμένη γερανογέφυρα. Έχει ήδη ολοκληρωθεί η αποκατάσταση ή ανακατασκευή των αρχιτεκτονικών μελών των κατακόρυφων στηριγμάτων και των περιθωρωμάτων και ευρίσκονται επί του μνημείου με τελικές, ως επί το πλείστον, τοποθετήσεις (εικ. 3). Για τα αρχιτεκτονικά μέλη από πεντελικό μάρμαρο (δομικά μέρη πεσσοῦ και παραστάδων) χρησιμοποιήθηκε λευκό μάρμαρο Διονύσου, ενώ για τα αντιθήματα τους από υμήτιο μάρμαρο έγινε χρήση γκρίζου μαρμάρου Διονύσου. Για τα συμπληρώματα των εσωτερικών αντιθημάτων από ακροπολίτη λίθο χρησιμοποιήθηκε τεχνητός λίθος, ενώ, όταν επρόκειτο για νέα αρχιτεκτονικά μέλη, έγινε χρήση ροδόχρου ασβεστολίθου Επιδαυρίας. Έχει επίσης ολοκληρωθεί, με την χορηγία του Ιδρύματος Ι.Φ. Κωστόπουλου, η κατασκευή του ανατολικότερου λίθου της ζωφόρου. Ήδη

Εικ. 4. Θέατρο Διονύσου: Άποψη του αποκατεστημένου βάθρου του ποιητή Μενάνδρου μετά την τοποθέτηση επί αυτού χυτού αντιγράφου του αγάλματος

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΑΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Εικ. 5. Ωδείο Ηρώδου Αττικού: Οι τρεις σειρές εδωλίων επάνω από την ανατολική πάροδο, μετά την ανακατασκευή τους

συμπληρωμένα αρχαία ή ανακατασκευασμένα αρχιτεκτονικά μέλη σε «παρακαταθήκη» ή σε δοκιμαστική τοποθέτηση, αναμένεται να τοποθετηθούν οριστικώς, με την προβλεπόμενη συνδεσμολογία, ενώ υπολείπεται η ολοκλήρωση της κατασκευής ευάριθμων αρχιτεκτονικών μελών του θριγκού και η τοποθέτησή τους επί του μνημείου. Εκτελέστηκαν επίσης εργασίες συντήρησης στην επιφάνεια του βράχου, στην επαφή του με τη δυτική παραστάδα, όπου παρατηρούνταν εκτεταμένες ρηγματώσεις και κίνδυνος αποκολλήσεων.

4. Τα βάθρα της ανατολικής παρόδου

Η μελέτη της αρχαιολόγου Χριστίνας Παπασταμάτη φον Μόοκ για την αποκατάσταση του τιμητικού μνημείου του ποιητή Μενάνδρου, καθώς και ενός δεύτερου βάθρου άγνωστου ποιητή στην ανατολική πάροδο, εγκρίθηκε από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο το 2008. Μεγάλος αριθμός των λίθων των βάθρων, που κοσμούσαν την πάροδο κατά την αρχαιότητα, είχε απολεσθεί κατά τον 19ο αιώνα.

Στις αρχές του 2012 ολοκληρώθηκε η εφαρμογή της εγκεκριμένης μελέτης με τη διδακτική τοποθέτηση χυτού αντιγράφου αγάλματος του Μενάνδρου επί του αυθεντικού βάθρου (εικ. 4), βάσει σχετικής έρευνας σωζόμενων ρωμαϊκών αντιγράφων του αρχικού αγάλματος του ποιητή από διακεκριμένους ερευνητές και τη διδακτική

Εικ. 6. Ωδείο Ηρώδου Αττικού: Ο δυτικός μετωπικός τοίχος του κοίλου. Προετοιμασία για την εκτέλεση εργασιών αποκατάστασης

ανασύνθεση του συνόλου, που είχε πραγματοποιηθεί στο Πανεπιστήμιο του Göttingen. Τα στατικά θέματα του έργου ανελήφθησαν από την πολιτικό μηχανικό Ευφροσύνη Σαμπά.

Β. Μνημεία δυτικής του Διονυσιακού Θεάτρου

Τα εν εξελίξει έργα στα μνημεία δυτικής του Διονυσιακού Θεάτρου ξεκίνησαν στο τέλος του 2011 και εντάχθηκαν στο πρόγραμμα ΕΣΠΑ. Στο Ωδείο του Ηρώδου Αττικού το έργο περιλαμβάνει την αποκατάσταση τριών σειρών εδωλίων επάνω από τη θολωτή διάοδο της ανατολικής παρόδου αλλά και τη συντήρηση των εξωτερικών επιφανειών των νότιων τοίχων του κοίλου και των αρχαίων εδωλίων του, ενώ στη Στοά του Ευμένους βρίσκεται σε εξέλιξη η αποκατάσταση τμήματος του βορείου τοίχου καθώς και της βορειοανατολικής γωνίας της (Υπόεργο 1). Στο Ασκληπιείο εκτελούνται εργασίες για την αποκατάσταση του ναού του Ασκληπιού έως το ύψος της στρώσης του καταληπτήρα του ορθοστάτη των τοίχων του σηκού (Υπόεργο 2). Πιο συγκεκριμένα, οι εργασίες που εκτελούνται στα μνημεία αυτά περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

1. Το Ωδείο του Ηρώδου Αττικού

Στο Ωδείο του Ηρώδου Αττικού εφαρμόζεται σειρά μελετών, που έχει εκπονηθεί από τον αρχιτέκτονα Ηλία Μουτόπουλο και τον πολιτικό μηχανικό Διο-

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΑΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

νύση Μονοκρούσο στο διάστημα 2003-7, οι οποίες προβλέπουν επεμβάσεις στο εσωτερικό και στις όψεις του μνημείου και αποσκοπούν τόσο στη συντήρηση και στερέωσή του όσο και στη μορφολογική του αποκατάσταση.

Έχει ήδη ολοκληρωθεί η αποκατάσταση τριών σειρών εδωλίων από νέο μάρμαρο Διονύσου επάνω από την ανατολική θολωτή πάροδο (εικ. 5). Οι νέες σειρές των εδωλίων εδράστηκαν σε αφανή δοκό από ανοξείδωτο χάλυβα, ώστε να αποφευχθεί η φόρτιση του υποκείμενου θόλου.

Το σημαντικότερο τμήμα του τρέχοντος έργου είναι αυτό που περιλαμβάνει τη στερέωση και αποκατάσταση των εξωτερικών όψεων του ανατολικού και δυτικού με-

τωπικού τοίχου του κοίλου (εικ. 6). Οι εργασίες θα περιλάβουν ενέματα, σφραγίσεις με κονίαμα, συγκολλήσεις θραυσμάτων και επιφανειακή συντήρηση του λίθου, αντιμετωπίζοντας προβλήματα αστοχιών στις ιδιαίτερες καταπονημένες αυτές περιοχές του μνημείου. Το πρόγραμμα αυτό, μετά από την ολοκλήρωση της σχετικής έρευνας για τις λεπτομέρειες της εφαρμογής, είναι έτοιμο να ξεκινήσει και θα απασχολήσει εξειδικευμένους συντηρητές λίθου. Για την εκτέλεσή του υπάρχει στενή συνεργασία της Επιστημονικής Επιτροπής με το Τμήμα Συντήρησης της νεοσυσταθείσας Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών.

Στο πλαίσιο της διαρκούς συντήρησης του μνημείου περιλαμβάνεται και η συντήρηση των αρχαίων εδωλίων του κοίλου από τις φθορές της χρήσης του μνημείου, με καθαρισμούς, συγκολλήσεις και σφραγίσεις. Το πρόγραμμα αυτό βρίσκεται σε εξέλιξη.

Παράλληλα, προβλέπεται και η αποκατάσταση του

τρίτου προς τα δυτικά από τον άξονα συμμετρίας του μνημείου τόξου του περιμετρικού τοίχου του κοίλου (εικ. 7). Το τόξο αυτό ανήκει σε μία σειρά από όμοιες κατασκευές που διαμορφώνονταν στην εσωτερική πλευρά του περιμετρικού τοίχου του κοίλου. Για την αποκατάστασή του προβλέπεται να χρησιμοποιηθούν τα σωζόμενα θραύσματα αρχαίων θολιτών, αλλά και νέος πειραϊκός ακτίτης. Οι νέοι θολίτες θα κατασκευαστούν από υλικό, που είχε εξορυχθεί για να χρησιμοποιηθεί στην αποκατάσταση του μνημείου από τον Αναστάσιο Ορλάνδο, αλλά δεν εντάχθηκε ποτέ στο μνημείο.

2. Η Στοά του Ευμένους

Για την αντιμετώπιση των ποικίλων προβλημάτων συντήρησης και την ανάδειξη της Στοάς Ευμένους

έχουν εκπονηθεί μελέτες από τον αρχιτέκτονα Μιχάλη Λεφαντζή και τον πολιτικό μηχανικό Διονύση Μονοκρούσο στο διάστημα 2008-2011, οι οποίες αφορούν στη στερέωση και αποκατάσταση των σωζομένων μεσαίων τόξων του βόρειου τοίχου και τη μερική αναστήλωση της βορειοανατολικής γωνίας. Το 2014 εκπονήθηκε μελέτη για συμπληρωματικές εργασίες στερέωσης στο βόρειο τοίχο του μνη-

μείου από τις πολιτικούς μηχανικούς Ευφροσύνη Σαμπά και Ελένη Καρακικέ. Στο επιστημονικό προσωπικό της συντήρησης των μνημείων του Υποέργου 1, προσετέθη, το 2014, η έμπειρη μηχανικός Β.Ε.Ε. Κυριάκη, Δρ αρχιτέκτων, γνωστή για το υποδειγματικό αναστηλωτικό της έργο στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου.

Οι εργασίες στερέωσης και αποκατάστασης των μεσαίων τόξων του βόρειου τοίχου της Στοάς περιλαμβάνουν τη συμπλήρωση των ελλειπόντων τμημάτων ορισμένων θολιτών με πειραϊκό ακτίτη και τη στε-

Εικ. 7. Ωδείο Ηρώδου Αττικού: Το τόξο του βόρειου περιμετρικού τοίχου που πρόκειται να αποκατασταθεί

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΑΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ρέωση-συντήρηση του υφιστάμενου υλικού. Παράλληλα, περιλαμβάνουν τη συμπλήρωση των φθαρμένων ή απολεσθέντων λιθοπλίνθων του αντιστοίχου τμήματος του κροκαλοπαγούς αναλήμματος με τεχνητό λίθο. Έχουν ήδη εκτελεστεί εργασίες συμπλήρωσης των φθαρμένων θολιτών σε τρία τόξα (εικ. 8). Οι εργασίες συμπλήρωσης του αναλήμματος από κροκαλοπαγή λίθο έχουν ξεκινήσει με δοκιμαστικές εφαρμογές, που αξιοποιούν την τεχνογνωσία των αντίστοιχων εφαρμογών στο Θέατρο του Διονύσου και τις οδηγίες του Κέντρου Λίθου του ΥΠΠΟΑ.

Στη βορειοανατολική γωνία της Στοάς έχει ήδη ολοκληρωθεί η αποκατάσταση των αρχαίων μαρμάρινων ορθοστατών, των βάσεων και τμήματος της στέψης τους (εικ. 9). Για τον σκοπό αυτό, στο βόρειο σκέλος προηγήθηκε αφαίρεση των ορθοστατών, των βάσεων και της θεμελίωσης και ακολούθησε αποκατάσταση με συμπλήρωση των αρχαίων και τοποθέτηση τριών εξ ολοκλήρου νέων ορθοστατών. Στο ανατολικό σκέλος της γωνίας συντηρήθηκαν και συμπληρώθηκαν οι ορθοστάτες και ακολούθως τοποθετήθηκαν σε νέες βάσεις. Για τα συ-

μπληρώματα των ορθοστατών και των βάσεών τους χρησιμοποιήθηκε γκρίζο μάρμαρο Πάρνωνος. Παράλληλα, ελήφθησαν άμεσα μέτρα στερέωσης για τους λίθους του μαρμάρινου ορθοστάτη, που αντιστοιχούν στα υπό αποκατάσταση μεσαία τόξα και παρουσιάζουν σημαντική φθορά.

Συμπληρωματικές εργασίες στερέωσης προβλέπεται να γίνουν σε δύο σημεία του βόρειου τοίχου της Στοάς, που βρίσκονται σε κατάσταση ετοιμορροπίας. Στα σημεία αυτά προβλέπεται η συγκόλληση λίθων που εμφανίζουν ρηγματώσεις και περιορισμένη συμπλήρωση με νέο υλικό (πειραϊκό ακτίτη, μάρμαρο Πάρνωνος στη θέση υμητίου μαρμάρου και ψαμμίτη από την Βραυρώνα στη θέση ψαμμίτη Αιγίνης), ώστε να αποτραπεί πιθανή σημειακή κατάρρευση.

3. Ο ναός του Ασκληπιού

Ο ναός του Ασκληπιού ήταν γνωστός ανασκαφικά μόνο από τη σωζόμενη θεμελίωσή του, στη ΝΔ τμήμα της Δωρικής Στοάς, του γνωστότερου μνημείου του Ιερού του Ασκληπιού. Μετά από τη

συγκέντρωση και απόδοση στο μνημείο πλήθους αρχιτεκτονικών μελών και θραυσμάτων, κατά τη διεξα-

Εικ. 8. Στοά Ευμένους: Λεπτομέρεια από τις εργασίες αποκατάστασης ενός εκ των μεσαίων τόξων

Εικ. 9. Στοά Ευμένους: Η βορειοανατολική γωνία μετά την αποκατάσταση

ΤΑ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΚΛΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

χθείσα έρευνα των χρόνων 1993-2001, εκπονήθηκε από την αρχιτέκτονα Ροζαλία Χριστοδουλοπούλου και εγκρίθηκε από το ΚΑΣ το 2004 αναστηλωτική μελέτη, σύμφωνα με την οποία προτείνεται, σε πρώτη φάση, η μερική αποκατάσταση του κατώτερου μέρους του ναού, δηλαδή του κρηπιδώματος και της βάσης των τοίχων του σηκού, μέχρι το ύψος των καταληπτήρων των ορθοστατών του.

Κατά την έναρξη της εφαρμογής της μελέτης εξυγιάνθηκε η ευθυνηρία και αποκαταστάθηκε πλήρως η εσωτερική πόρινη και η εξωτερική μαρμαρίνη στρώση του πρώτου αναβαθμού της κρηπίδας, ώστε να εδραστούν με ασφάλεια όλες οι προβλεπόμενες υπερκείμενες στρώσεις. Τα αποδοσμένα αρχαία μέλη τοποθετήθηκαν στην αρχική τους θέση και τα κενά μεταξύ τους συμπληρώθηκαν με ελάχιστα μέλη από νέο λευκό μάρμαρο Διονύσου.

Στο πλαίσιο του τρέχοντος προγράμματος με την χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ, έχει αποκατασταθεί η στρώση των μελών του στυλοβάτη της πρόστασης, όπου εδράζονταν οι κίονες της πρόσοψης του ναού, ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η αποκατάσταση του κυματοφόρου τοιχοβάτη των τοίχων του σηκού, που περιλαμβάνει τον δεύτερο αναβαθμό της κρηπίδας (εικ. 10). Επίσης βρίσκεται σε εξέλιξη η τοποθέτηση πέντε εξ ολοκλήρου σωζόμενων αρχαίων, δύο συμπληρωμένων αρχαίων και πέντε νέων λίθων του τοιχοβάτη, καθώς και η αποκατάσταση του θυραίου τοίχου του σηκού, που θα συμπεριλάβει το αρχαίο συμπληρωμένο κατώφλι της θύρας. Επιπλέον, θα διαμορφωθούν και θα τοποθετηθούν στο μνημείο οι βάσεις των τεσσάρων κίωνων και της ΝΑ παραστάδας. Το έργο θα ολοκληρωθεί με την αποκατάσταση

της στρώσης του ορθοστάτη των τοίχων του σηκού (πέντε αρχαίων, τεσσάρων δομικά αποκατεστημένων και συμπληρωμένων αρχαίων και πέντε νέων λίθων) και την ενδεικτική αποκατάσταση της στρώσης του καταληπτήρα με την τοποθέτηση ενός αρχαίου και ελαχίστων αρχιτεκτονικών μελών από νέο υλικό με την ενσωμάτωση αρχαίων θραυσμάτων. Τέλος, στα νότια του ναού προβλέπεται η κατασκευή διαδρόμου ελεγχόμενης προσέγγισης των επισκεπτών, των οποίων η πρόσβαση στο ιερό δεν είναι σήμερα δυνατή, ώστε να έχουν οπτική επαφή με το έργο που επιτελείται στο Ασκληπιείο.

Εικ. 10. Ασκληπιείο: Ο ναός κατά τη διάρκεια των τρεχουσών εργασιών (άποψη από την Ακρόπολη)

Μάντη, Επίτιμο Έφορο Αρχαιοτήτων, τον Κωνσταντίνο Τσάκο, Επίτιμο Έφορο Αρχαιοτήτων, τον Βασίλειο Χανδακά, Δρα πολιτικό μηχανικό και την Κέλλυ Κουζέλη, Δρα χημικό. Γραμματέας της Επιτροπής έχει οριστεί η Βάντα Παπαευθυμίου, Δρ αρχαιολόγος.

Βιβλιογραφία

Η βιβλιογραφία για τα αναφερθέντα μνημεία είναι εκτενής· οι βασικότεροι τίτλοι της, έως το 2010, με συνοπτικές παρουσιάσεις των μνημείων, δίδονται στο σχετικά λήμματα του 1ου τόμου του *Topografia di Atene* του E. Greco (2010)

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Αργυρώ Καραμπερίδη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

Στις αρμοδιότητες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, όπως συστάθηκε με την εφαρμογή του νέου Οργανισμού του Υπουργείου Πολιτισμού, από την 29η Οκτωβρίου 2014, ανήκει πλέον και η προστασία, μελέτη και ανάδειξη όλων των παλαιοχριστιανικών, βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων της περιοχής του Λεκανοπεδίου της Αθήνας, όπως καθορίζονται τα γεωγραφικά όρια αρμοδιοτήτων της νέας Εφορείας. Ο ιδιαίτερα μακρύς κατάλογος περιλαμβάνει μνημεία που τοποθετούνται χρονικά από τον 4ο αιώνα μ.Χ. έως το 1830, ενώ εκτείνεται και σε κάποια νεώτερα εκκλησιαστικά κτήρια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, την εποχή που η Αθήνα μεταμορφωνόταν σε πρωτεύουσα του νεοελληνικού κράτους. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Αθηνών, συνεχίζοντας στο τομέα αυτό το έργο της 1ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, θα ολοκληρώσει εντός του 2015 μια σειρά έργων, ενταγμένων σε ευρύτερες πράξεις ανάδειξης και προβολής βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων της Αθήνας, που χρηματοδοτούνται από το ΕΣΠΑ.

Έτσι, στην καρδιά της Πλάκας, στην οδό Κυδαθηναίων, στο ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα, γνωστού ως Σώτεια Κοττάκη, πιθανώς από το όνομα του κτήτορα, η Εφορεία θα επέμβει στο βυζαντινό τμήμα του συγκροτήματος, ενώ οι εργασίες στο νεώτερο, δυτικό, τμήμα του ναού, ολοκληρώνονται από τη Δ/ση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων. (Υπόεργο 2: «Στερεωτικές εργασίες και εργασίες συντήρησης τοιχογραφιών στο βυζαντινό τμήμα του Ι.Ν. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Κοττάκη)» του έργου: «Ηλε-

κτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις και αποκατάσταση στέγης βυζαντινού τμήματος του Ι.Ν. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Κοττάκη) στην Πλάκα»). Ο βυζαντινός πυρήνας του κτίσματος αποτελείται από το σημαντικότερο τμήμα ενός σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς, εγγεγραμμένου ναού, που επιστέφεται από τον οκτάπλευρο, χαρακτηριστικό, «αθηναϊκού» τύπου, τρούλο. Έχει χρονολογηθεί στα τέλη του 10ου αιώνα. Ο ζωγραφικός διάκοσμος του ναού είναι νεώτερος, του 18ου και 19ου αιώνα, ενώ δεν έχουν, προς το παρόν, εντοπιστεί ενδείξεις για ύπαρξη παλαιότε-

ρου στρώματος, βυζαντινών τοιχογραφιών. Στο πλαίσιο του έργου, τα συνεργεία της Εφορείας θα εκτελέσουν στερεωτικές εργασίες στο κτίσμα, καθώς και εργασίες συντήρησης του γλυπτού και ζωγραφικού διακόσμου του. (εικ. 1).

Πάντα στην περιοχή της Πλάκας, στην οδό Αδριανού 96, η ανάδειξη του αρχοντικού των Μπενιζέλων, ίσως της μοναδικής, για την περιοχή της Αθήνας, σωζόμενης αρχοντικής κατοικίας των μεταβυζαντινών χρόνων (17ου-18ου αιώνα, με παλαιότερες και νεώτερες

φάσεις), αποτελεί ένα ακόμα έργο στην εκτέλεση του οποίου συμμετέχει η Εφορεία (Υπόεργο 3: «Ανάδειξη υστερορωμαϊκού τείχους και ευρημάτων περιβάλλοντος χώρου» του έργου «Ανάδειξη του αρχοντικού των Μπενιζέλων»). Το αρχοντικό, έδρα της, με βυζαντινές ρίζες, οικογένειας των Μπενιζέλων, από την οποία καταγόταν και η Οσία Φιλοθέη, είναι ένα διώροφο κτήριο με λιθόκτιστο ισόγειο, όπου φιλοξενούνταν βοηθητικοί και εργαστηριακοί χώροι, και όροφο, κατασκευασμένο κυρίως με ξυλόπηκτη τοιχο-

Εικ. 1. Ναός Μεταμόρφωσης Κοττάκη. Άποψη του τρούλου, εσωτερικά

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ποιία, όπου οι χώροι κατοικίας, οι μεγάλοι οντάδες, αλλά και ο ανοιχτός, κιονοστήριχος εξώστης. Το κτήριο αναστηλώθηκε σε προηγούμενη προγραμματική περίοδο (Γ' ΚΠΣ), ενώ οι

εργασίες στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ έχουν σκοπό την απόδοσή του στο κοινό με τη δημιουργία μουσειακού χώρου. Θα αποτελεί ουσιαστικά ένα μουσείο του εαυτού του, στο οποίο θα αναδεικνύεται η ιστορία, η αρχιτεκτονική και οι κατά καιρούς χρήσεις του κτηρίου, καθώς και στοιχεία της εποχής και της αθηναϊκής κοινωνίας. Το έργο εκτελείται από την

Εικ. 2. Αρχοντικό Μπενιζέλων. Άποψη της βόρειας αυλής κατά τη διάρκεια των εργασιών

Ι. Αρχιεπισκοπή Αθηνών, στην οποία έχει παραχωρηθεί το κτήριο, με την εποπτεία της Εφορείας, η οποία εκτελεί παράλληλα χωριστό υποέργο, που αφορά στη διαμόρφωση των αύλειων χώρων του αρχοντικού και, κυρίως, στην ανάδειξη όλων των αρχαιολογικών λειψάνων παλαιότερων περιόδων που εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης του κτηρίου. Πρόκειται για σειρά εργαστηριακών-αποθηκευτικών εγκαταστάσεων (λινοί, αγωγοί, συροί, δεξαμενή), ωστόσο το σπουδαιότερο εύρημα

Εικ. 3. Αρχοντικό Μπενιζέλων. Το νοτιορωμαϊκό τείχος

είναι το τμήμα του υστερορωμαϊκού τείχους της πόλης των Αθηνών, το οποίο βαίνει παράλληλα με το

αρχοντικό, κάτω από το επίπεδο της βόρειας αυλής, και όπου θα παραμείνει ορατό εντός ειδικά διαμορφωμένου ορύγματος (εικ. 2-3).

Επεμβάσεις στα σωζόμενα λείψανα ενός δεύτερου αρχοντικού της ίδιας περιόδου προγραμματίζονται στο πλαίσιο του ιδιαίτερα εκτεταμένου έργου της αποκατάστασης του οικοδομικού συγκροτήματος, που περικλείεται από τις οδούς Αδριανού, Άρεως, Κλάδου και Βρυσακίου στο Μοναστηράκι, γνωστού ως «Αυλή των Θαυμάτων», όπου πρόκειται να εγκατασταθεί το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, με φορέα εκτέλεσης τη Δ/ση Αναστήλωσης Νεότερων και Σύγχρονων Μνημείων (Υποέργο 5: «Προστασία - στερέωση - συντήρηση - ανάδειξη ερειπίων Αγίου Θωμά στην οδό Βρυσακίου. Αποκατάσταση κλίμακας και πύλης οικίας Χωματιανού-Λογοθέτη επί της οδού Άρεως 14Α στην Πλάκα» του έργου «Αποκατάσταση συγκροτήματος ιδιοκτησιών του ΥΠΠΟΤ στις οδούς Αδριανού - Άρεως - Κλάδου και Βρυσακίου στην Πλάκα για εγκατάσταση του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης»).

Στην αυλή του συγκροτήματος διατηρούνται λείψανα κλίμακας και μνημειώδους πύλης που θεωρείται ότι

ΕΡΓΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

άνηκαν στο αρχοντικό της γνωστής αθηναϊκής οικογένειας Χωματιανού-Λογοθέτη, και που πρέπει να ανάγονται χρονικά στα τέλη του 17ου - αρχές 18ου

αιώνα. Με την ίδια οικογένεια πιθανώς συνδέεται και ο ναός του Αγίου Ελισσαίου, που έχει ήδη αποκατασταθεί στο ανατολικό τμήμα του συγκροτήματος. Η Εφορεία εκτελεί εργασίες στερέωσης και συντήρησης των λειψάνων της κλίμακας και πύλης (εικ. 4), προκειμένου να ενταχθούν αποκατεστημένα στον επισκέψιμο, αύλειο χώρο του μουσείου, όπως άλλωστε θα γίνει και με τα ερείπια του ναού του Αγίου Θωμά, ο οποίος έχει ανασκαφεί παλαιότερα στο δυτικό τμήμα του συγκροτήματος, και η ανάδειξή τους θα εκτελεστεί στο πλαίσιο του έργου. Πρόκειται για τα ερείπια βασιλικής, που χτίστηκε τον 7ο αιώνα, στη θέση παλαιότερου υστερορωμαϊκού/παλαιοχριστιανικού κτηρίου, και γνώρισε τουλάχιστον δύο ακόμα οικοδομικές φάσεις (του 9ου-10ου αιώνα και των μεταβυζαντινών χρόνων) πριν κατεδαφιστεί το 1834. Εκτός από τα εκτεταμένα οικοδομικά κατάλοιπα του ναού, σώζονται ίχνη τοιχογραφικού διακόσμου, καθώς και τμήμα ψηφιδωτού

Τέλος, η Εφορεία συμμετέχει στις εργασίες αποκατάστασης ενός από τους εμβληματικότερους ναούς του κέντρου της Αθήνας, της Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας στην οδό Αιόλου 62 (Υποέργο 2: «Συντήρηση τοιχογραφιών Ι. Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Χρυσοσπηλιώτισσας» του έργου «Ολοκλήρωση της στερέωσης και αποκατάστασης του Ιερού Ναού Χρυσοσπηλιώτισσας στην Αθήνα»).

Ο ναός, χτισμένος στη θέση παλαιότερου, άρχισε να ανοικοδομείται στα 1863 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Δημήτριου Ζέζου, για να ολοκληρωθεί το 1878. Αργότερα, το 1888 και 1892, ανεγέρθηκαν τα δύο εντυπωσιακά κωδωνοστάσια. Οι εργασίες αναστήλωσης του ναού ολοκληρώνονται από τη Δ/ση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, ενώ η Εφορεία έχει αναλάβει τη συντήρηση των τοιχογραφιών του κεντρικού τμήματος του ναού, οι οποίες είναι έργα του Σπυρίδωνα Χατζηγιαννόπουλου, ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ναζαρηκής ζωγραφικής στην Ελλάδα, καθώς και των κοσμηματογράφων Βασιλείου Κώττα και Αντώνιου Πέτα, και οι οποίες εκτελέστηκαν το διάστημα 1878-1892 (εικ. 5).

Εικ. 4. Κλίμακα και πύλη αρχοντικού Χωματιανού-Λογοθέτη

Εικ. 5. Η τοιχογραφία του Αγίου Ελευθερίου στον ναό της Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας μετά τη συντήρησή της

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Έβη Τουλούπα

Επίτιμη Έφορος Ακροπόλεως και Επίτιμη Πρόεδρος της ΕΦΑ

Επί βασιλείας Όθωνος ανατέθηκε στον υπολοχαγό Wilhelm v. Weiler, αρχιτέκτονα-ζωγράφο, η ανέγερση στρατιωτικού νοσοκομείου σε χώρο του οικόπεδου Μακρυγιάννη.

Ο Ιωάννης (Λιδωρικιώτης) Μακρυγιάννης (1797-1864) είναι μια ενδιαφέρουσα προσωπικότητα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Από την εποχή του Καποδίστρια, τον οποίον στην αρχή υπηρέτησε, ζητάει την καθιέρωση συνταγματικού πολιτεύματος, το ίδιο ζητάει κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας και κατά τα πρώτα έτη της βασιλείας του Όθωνος. Το 1851 κατηγορήθηκε για συνωμοσία και καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά του εδόθη χάρις. Στα τελευταία του χρόνια κατελήφθη από θρησκομανία. Από τους πρώτους οικιστές της Αθήνας και δημοτικός σύμβουλος, διάλεξε ως ιδιοκτησία του την έκταση που φέρει πάντα το όνομα του. Ο ανδριάντας του στην αρχή της Διονυσίου. Αρεοπαγίτου είναι έργο του Γιάννη Παπά. Τα απομνημονεύματα του εκδόθηκαν από τον Ι. Βλαχογιάννη.

Το κτήριο Weiler είναι από τα πρώτα μεγάλα νεοκλασικά κτίσματα των ετών 1833-6. Ένα αντίγραφο από λιθογραφία της εποχής, του ζωγράφου Krazeisen, θα έχετε δει στη στάση Ακρόπολη του μετρό. (Μουσείο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας).

Έχω μια ζωντανή μαρτυρία από άνθρωπο που εργάστηκε στο Κτήριο Weiler, ως στρατιωτικό νοσοκομείο. Πρόκειται για την Ζωή Ιωαννίδου, κόρη του Παύλου Μελά. Όταν μετά την αποκατάσταση του κτηρίου εγκαταστάθηκε εκεί το 1987 η Εφορεία Ακροπόλεως, της τηλεφώνησα να της πω πόσο ωραία ήταν όλα εκεί μέσα. Μου είπε ότι ποτέ δεν κατάλαβε την ομορφιά του, γιατί εκείνη ήταν πάντα στο υπόγειο ως παρασκευάστρια του νοσοκομείου και εκεί γνώρισε τον άντρα της που ήταν γιατρός και κατόπιν εργάστηκαν και οι δύο στο Ινστιτούτο Pasteur, όπου εκείνη ζούσε ακόμη εκεί.

Το κτήριο κινδύνευσε να κατεδαφιστεί, όταν το 1930 ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποφάσισε την ανέγερση δι-

καστικού μεγάρου στον χώρο Μακρυγιάννη. Η αρχιτεκτονική του Αλέξανδρου. Νικολούδη, σε στυλ νεομπαρόκ, και ο όγκος του (μεγαλύτερος από αυτόν του Νέου Μουσείου Ακρόπολης) ξεσήκωσαν πλήθος από διαμαρτυρίες από τις οποίες η πιο έντονη ήταν του Δημήτρη Πικιώνη και του Ernest Hébrard, Καθηγητή Πολεοδομίας στο ΕΜΠ, διαμορφωτή της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά. Το 1932 και με την αναχώρηση του Βενιζέλου το σχέδιο ματαιώθηκε.

Στο κτήριο του στρατιωτικού νοσοκομείου εγκαταστάθηκε η Χωροφυλακή, που προσέθεσε και άλλα πρόχειρα κτίσματα στην Α και τη Δ πλευρά του οικόπεδου. Τον Δεκέμβριο του 1944, με την επίθεση του Δημοκρατικού στρατού, η Χωροφυλακή είχε πολλά θύματα και το κτήριο υπέστη σοβαρές ζημιές και εγκαταλείφθηκε.

Το 1976, με Υπουργό τον Κωνσταντίνο Τρυπάνη, το ΚΑΣ πρότεινε να χρησιμοποιηθεί το κτήριο Weiler (χαρακτηρισμένο, το 1973, ως κτήριο χρίζοντος ειδικής κρατικής προστασίας) ως Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, ιδέα που εγκαταλείφθηκε. Ένα χρόνο αργότερα αποφασίστηκε να γίνει διαγωνισμός για ένα νέο Μουσείο Ακροπόλεως στον χώρο Μακρυγιάννη. Το 1979 το οικόπεδο περιήλθε στο δημόσιο και μετά ένα χρόνο προκηρύχθηκε 2ος διαγωνισμός, που ακυρώθηκε μετά την υποβολή 21 μελετών. Η Μελίνα Μερκούρη, Υπουργός από το 1981, μετά από απόφαση και της UNESCO στο Μεξικό το 1982, έθεσε θέμα επιστροφής των Ελγινείων, οπότε η ανέγερση ενός νέου Μουσείου για την έκθεση του συνόλου των γλυπτών του Παρθενώνα ήταν η προϋπόθεση. Το οικόπεδο Μακρυγιάννη (17 στρέμματα) ανήκε στο Μετοχικό Ταμείο Στρατού και το 1984 ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, Πρόεδρος τότε Δημοκρατίας, το δώρισε στο Υπουργείο Πολιτισμού για την ανέγερση ενός νέου Μουσείου Ακροπόλεως. Το κτήριο ήταν ακόμη το 1985 ένα ερείπιο.

Όταν η Αθήνα το 1987 κηρύχθηκε πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης και διέθετε αρκετά χρήματα για

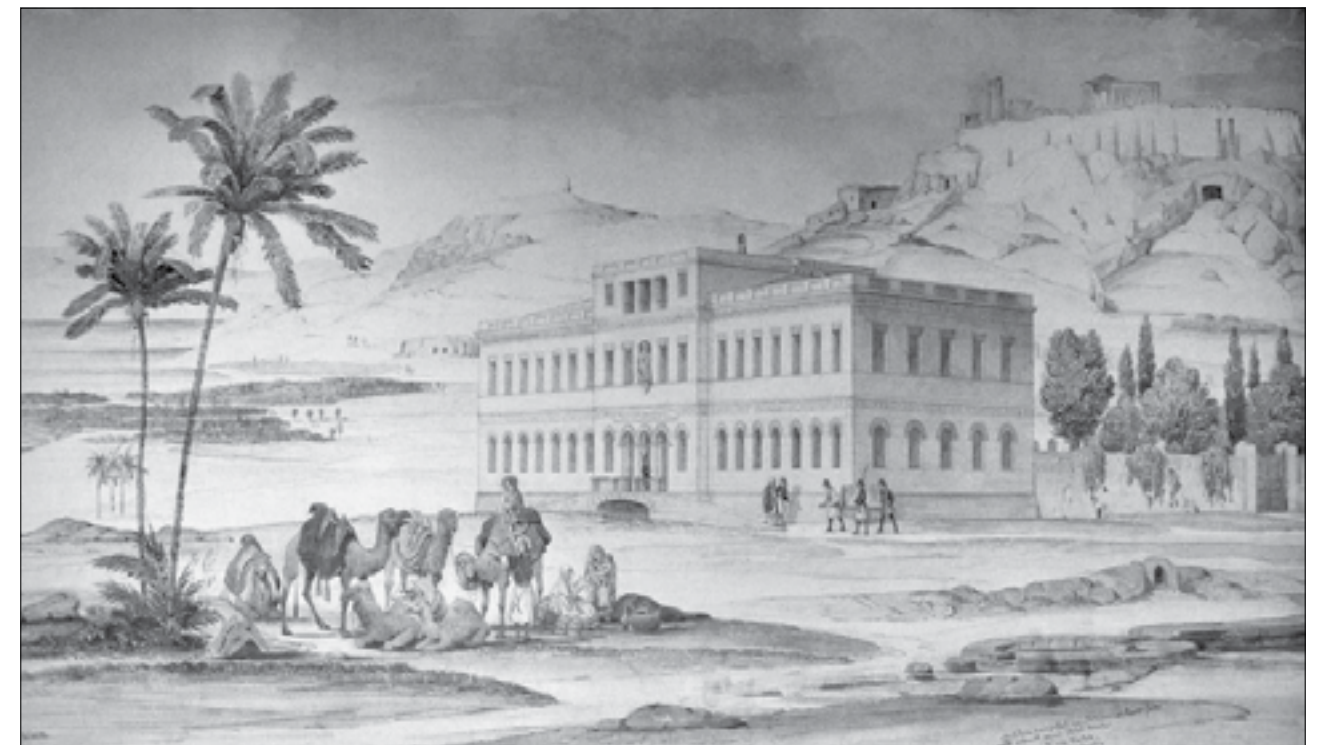
ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

την οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων, οι αρχαιολόγοι της Εφορείας σκεφθήκαμε να υποβάλουμε στη Μελίνα την ιδέα της αποκατάστασης του κτηρίου Weiler, που είχε υποστεί και ζημιές με τον σεισμό του 1981. Δεν ήταν δύσκολο να την πείσουμε αφού της είπαμε ότι υπήρχαν αντίγραφα των γλυπτών του Παρθενώνα που θα μπορούσαμε να εκθέσουμε. Ήταν αυτά που είχε στείλει το Βρετανικό Μουσείο μετά από αίτημα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, του Πιττάκη, το 1845, για την αναστήλωση των μνημείων, τα οποία βρίσκονταν παλαιότερα σε κτίσμα (χαμάμ) στις παρυφές της Ρωμαϊκής Αγοράς και, κατόπιν, σε αποθήκη κάπου στην Πλάκα.

Όταν το κτήριο Weiler αποκαταστάθηκε, εμφανίστηκαν και άλλοι να διεκδικούν το οικόπεδο Μακρυγιάννη. Από τους περιοίκους άλλοι ζητούσαν να γίνει πάρκο, άλλοι χώρος στάθμευσης, πιο σοβαρά ήταν και τα αιτήματα για τη χρήση του κτηρίου ως Μουσείου Ιστορίας της Ιατρικής και Μουσείου Χωροφυλακής. Για πολλά χρόνια –και αφού το κτήριο είχε περιέλθει

στο ΥΠΠΟ– η Χωροφυλακή συνέχιζε να μνημονεύει τα θύματά της με επίσημη τελετή στο βόρειο προαύλιο του κτηρίου, πράγμα που ήταν από όλους σεβαστό. Δεν έμενε παρά να κάνουμε κατάληψη. Μεταφέρθηκαν γρήγορα τα γύψινα αντίγραφα και όλοι εντυπωσιάστηκαν. Μερικοί πίστεψαν ότι ήταν τα γνήσια. Ο Αλέκος Μάντης ανέλαβε την έκθεσή τους. Ήταν μια καλή σύμπτωση που το πλάτος των αετωμάτων του Παρθενώνος συνέπιπτε με το μήκος των δυο μεγάλων αιθουσών του ισογείου. Ανάμεσα στα παράθυρα τοποθετήθηκαν οι νότες μετόπες, στους διαδρόμους οι υπόλοιπες και τμήματα της ζωφόρου.

Στα υπόγεια συγκεντρώθηκαν άλλα γύψινα αντίγραφα και εκμαγεία από τις αποθήκες της Ακροπόλεως, του Εθνικού Μουσείου, του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και από το Μουσείο αντιγράφων από γλυπτά της Ακροπόλεως, που είχε συγκεντρώσει ο καθηγητής E. Berger στη Βασιλεία της Ελβετίας. Όλα πολύτιμα, γιατί από αυτά κατασκευάστηκαν αργότερα τα αντίγραφα που αντικατέστησαν τα πρωτότυπα γλυ-

Το κτήριο Weiler ως Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Λιθογραφία του K. Krazeisen (Ιστορικό, Εθνικό Μουσείο)

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

πτά των ναών, όταν αποφασίστηκε για την σωτηρία τους να αποσπασθούν από τα μνημεία.

Στον 2ο όροφο μια αίθουσα χρησίμευσε ως Βιβλιοθήκη, για τα βιβλία της Εφορείας αλλά και για τα βιβλία, αρχαιολογικά και λογοτεχνικά, του Γιάννη Μηλιάδη καθώς και το αρχείο του, δωρεά της γυναίκας του. Η κα Μηλιάδη προσέφερε και έπιπλα γραφείου, εξαιρετικά χρήσιμα για την εγκατάσταση μας στο ανακαινισμένο κτήριο, καθώς και δύο πίνακες του Μπουζιάνη, προσωπογραφίες του Μηλιάδη.

Στην αίθουσα που κατέχει μέχρι σήμερα, η Κορνηλία Χατζηασλάνη, με τις συνεργάτριες της, στον 1ο όροφο, οργανώθηκαν πρωτοποριακά εκπαιδευτικά προγράμματα, που δεν έπαψαν να αναπτύσσονται και να βελτιώνονται.

Τον μεγαλύτερο χώρο του 1ου ορόφου κατέλαβε η έκθεση της ΕΣΜΑ «Ακρόπολη Μελέτες Έρευνες Έργα», μια πολύ κατατοπιστική έκθεση για το έργο αποκαταστάσεως των μνημείων Ακροπόλεως, η οργάνωση της οποίας ανατέθηκε στον Αλέκο Παπανικολάου, για την οποία έδειχναν ενδιαφέρον πολλοί ξένοι, έκθεση που ελπίζω να δούμε κάποτε συμπληρωμένη και με την ιστορία των ανασκαφών στον Βράχο, στο παλιό Μουσείο Ακροπόλεως, έργο του Παναγή Κάλκου του 1864, που πιστεύω ότι πρέπει και για άλλους λόγους να διατηρηθεί. Κάποια πολύτιμα εκθέματα, Μακέττες της Ακρόπολης με βάση μελέτες του Μανώλη Κορρέ, εξακολουθούν να βρίσκονται στον διάδρομο του 1ου ορόφου.

Στον 2ο όροφο με τη θαυμάσια θέα εγκαταστάθηκαν τα γραφεία της Εφορείας, όχι για πολύ, αφού ένας σεισμός κατέστησε επικίνδυνο τον χώρο και η Εφορεία

μεταφέρθηκε στον 1ο όροφο. Οι ζημιές αποκαταστάθηκαν και ο χώρος χρησιμοποιείται για τις ανάγκες του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως.

Στις 26.9.1987, 300 χρόνια ακριβώς από την ημέρα του βομβαρδισμού της Ακροπόλεως από τον Μοροζίνι, εγκαινιάσθηκε η όλη αποκατάσταση και η νέα χρήση του κτηρίου Weiler ως Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως.

Ο λόγος της Μελίνας άρχισε: «Σήμερα το ΥΠΠΟ προσφέρει στην πόλη των Αθηνών... προορίζεται να είναι χώρος διδασκαλίας σε ανθρώπους κάθε ηλικίας...»

Πλήθος καλεσμένων κυκλοφορούσαν σε όλο το κτήριο. Εντυπωσιάσθηκαν περισσότερο με την έκθεση του Μανώλη Κορρέ, που παρουσίαζε με σχέδια διάφορες φάσεις από την ανατίναξη του Παρθενώνα. Φεύγοντας πολλοί υπέγραφαν αίτηση για την ίδρυση Σωματείου Φίλων της Ακροπόλεως.

Στο μεταξύ στην αίθουσα με το ανατολικό αέτωμα γίνονταν διάφορες εκδηλώσεις, ενημερωτικές ομιλίες με τις Εφορείες Αττικής και συζητήσεις με γνωστό και άγνωστο κοινό, κυρίως κατοίκους Κουκακίου. Την ταινία του Κώστα Βρεττάκου με γυρίσματα των εργασιών στην Ακρόπολη δεν χορταίναμε κι εμείς να την βλέπουμε. Υπήρχε ακόμη ένα πολυθέαμα για τα έργα αποκαταστάσεως των μνημείων, προσφορά της Εθνικής. Τράπεζας και επιμέλειας της Φανής Μαλλούχου-Τυφάνο. Θυμάμαι την πρώτη ομιλία του Ντίνου Τσάκου, μια άλλη του Κώστα Ζάμπα και του Μανώλη Ανδρόνικου, που έγινε Αντιπρόεδρος στο Σωματείο μας, όταν ιδρύθηκε αργότερα (1989).

Ένας λόγος που επέβαλλε την ανέγερση ενός νέου Μουσείου Ακροπόλεως ήταν η ανεπάρκεια του πα-

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

λιού, όταν τους θερινούς μήνες συγκέντρωνε πλήθη περιηγητών έτσι που η μια ομάδα έπρεπε να απομακρυνθεί από μια αίθουσα για να μπορέσει να μπει η άλλη, ενώ με την γενική εξόρμηση πολλών σχολείων από τις επαρχίες την άνοιξη, έφθασε να είναι επικίνδυνη για τα παιδιά η ταυτόχρονη είσοδος και έξοδος από τη μοναδική θύρα του Μουσείου. Δεν υπήρχε χώρος για άλλα αξιόλογα αντικείμενα που παρέμεναν στις αποθήκες. Το θέμα έγινε οξύτερο όταν άρχισαν να καταβιβάζονται γλυπτά από τους ναούς, πρώτα οι Καρυάτιδες που έπρεπε να παραμείνουν σε προθήκη με άζωτο, έπειτα τμήματα από τον γλυπτό διάκοσμο του Ερεχθείου.

Πρόβλημα μεγαλύτερο τα γλυπτά του Παρθενώνα. Για ένα νέο μεγάλο Μουσείο ο χώρος του Μακρυγιάννη δεν επαρκούσε χωρίς την απομάκρυνση των πολυκατοικιών στις γύρω πλευρές, αλλά ακόμη δεν ήταν δυνατή η απαλλοτριώσή τους. Έτσι έγινε σκέψη να μεταφερθεί ένα μέρος των γλυπτών, ίσως των κλασικών, κάτω και να μείνουν τα αρχαϊκά επάνω.

3ος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προκηρύχθηκε το 1989. Εξετάσθηκαν 438 μελέτες. Προκρίθηκε εκείνη των Ιταλών Nicoletti – Passarelli και δόθηκαν 21 έπαινοι. Ακολούθησε απόφαση για απαλλοτριώσεις, οι οποίες άρχισαν το 2001 και ολοκληρώθηκαν το 2009. Ο διαγωνισμός ακυρώθηκε το 1993 για ασήμαντο λόγο, ότι δηλαδή τα δέματα, ογκώδη τα περισσότερα με μακέτες και σχέδια, ανοίχθηκαν από άλλη επιτροπή (ορισμένη γι' αυτό το σκοπό) και όχι από την επιτροπή που θα έκρινε τις προτάσεις. Ο λόγος ανεστάλη μετά από δύο χρόνια. Έπρεπε τώρα να αρχίσουν οι ανασκαφές στον χώρο, όπου θα κτιζόταν το Μουσείο. Έως τότε είχαν γίνει μικρές τομές στα ΝΔ του οικο-

πέδου από την Γ' Εφορεία Αρχαιοτήτων, μια άλλη στα ΒΑ από το Πανεπιστήμιο και στον χώρο του μετρό από την Α' Εφορεία Αρχαιοτήτων. Είχαν αποκαλυφθεί ευρήματα από προϊστορικά έως και του 7ου αι μ.Χ., αλλά δεν έδειχναν να είναι απαγορευτικά.

Σημαντικός είναι ο δρόμος που από τις Φαληρικές Πύλες οδηγούσε στο Διονυσιακό Θέατρο, αποκαλύφθηκαν και άλλοι μικρότεροι δρόμοι, ένα τμήμα του οποίου ανασκάφηκε από τον Ντίνου Τσάκο κάτω από το κτήριο Weiler και είναι ορατό στην ανατολική πλευρά του ισογείου. Συστηματικές ανασκαφές άρχισαν το 1996 και αποδείχτηκαν σημαντικές, προκαλώντας τις διαμαρτυρίες πολλών φορέων που ήσαν ήδη αντίθετοι με την ανέγερση Μουσείου στον χώρο Μακρυγιάννη.

Τα πράγματα πήραν δραματική τροπή με τους ιδιοκτήτες και τους ενοίκους των πολυκατοικιών (περί τους 500), όταν αποφασίστηκαν οι απαλλοτριώσεις τους. Κατέφευγαν στο Συμβούλιο της Επικρατείας με αποτέλεσμα να αναστέλλονται κάθε

φορά οι ανασκαφές και να απομακρύνεται η ιδέα του Μουσείου. Όσοι εργαζόνταν στο κτήριο Weiler, επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό, δεν θα ξεχάσουν τις ύβρεις και τα αναθέματα με τη βοήθεια ντουντούκας στη διαπασών και τα βρωμερά και επικίνδυνα αντικείμενα που έπεφταν στους ανασκαφείς. Η δύσκολη αυτή κατάσταση αντιμετωπιζόταν με σθένος και αποφασιστικότητα από τον Καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή, Πρόεδρο του Οργανισμού Ανέγερσης Νέου Μουσείου Ακρόπολης (ΟΑΝΜΑ) και το 9μελές συμβούλιο που είχε συσταθεί το 1994.

Το Μουσείο δεν θα μπορούσε να κτισθεί όπως είχε σχεδιαστεί, εκτός εάν οι Ιταλοί, που είχαν πάρει στο

Η έκθεση των αναστηλωτικών έργων Ακροπόλεως στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως. Φωτ. Π. Ψάλτη

Γενικό σχέδιο (κάτοψη) των αρχαιοτήτων που ανασκάφησαν στο Οικόπεδο Μακρυγιάννη

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

μεταξύ τα χρήματα του βραβείου, έφεραν σχέδια προσαρμοσμένα στη νέα κατάσταση. Τα νέα σχέδια δεν κρίθηκαν ικανοποιητικά και τελικώς αποφασίστηκε νέος διαγωνισμός, ο 4ος!

Η Μελίνα δεν ζούσε πια, αλλά ο σύζυγος της Jules Dassin διέθεσε 100 εκ. δρχ. και τα χρήματα από τα πνευματικά δικαιώματα του ίδιου και της Μελίνας για το ΝΜΑ πιστεύοντας ότι το 2000 τα μάρμαρα θα ήσαν εδώ. Βασιζόταν στην υπόσχεση των Δημοκρατικών της Μεγάλης Βρετανίας, το 1995, οι οποίοι όμως την αθέτησαν όταν έγιναν Κυβέρνηση το 1997.

Υπήρχαν ακόμη σημαντικές δωρεές (18 κτήρια του κληροδοτήματος της Ουρανίας Χατζηκυριακού) αλλά και το Κράτος μπορούσε να διαθέσει μεγάλα ποσά, αφού ετέθη ως σκοπός το Μουσείο να είναι έτοιμο στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, για να υποδεχτεί τα μάρμαρα του Παρθενώνα.

Με το σχέδιο Ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων έγινε το 1997 και η πεζοδρόμηση της Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Αποστόλου Παύλου. Το μετρό είχε καταλάβει ένα μεγάλο μέρος του οικοπέδου, που καθόριζε και τη θέση του Νέου Μουσείου. Σήμερα η πάνω επιφάνεια του σταθμού είναι καταπράσινη.

Ο 4ος διεθνής διαγωνισμός, το έτος 2000, έγινε ανάμεσα σε περιορισμένο αριθμό αρχιτεκτονικών γραφείων και προϋπέθετε συνολικό εμβαδόν 14.000 κμ από τα οποία 8.000 θα ήσαν οι εκθεσιακοί χώροι. Η διοίκηση και άλλες συμπληρωματικές λειτουργίες θα έκαναν χρήση του κτηρίου Weiler.

Προϋπόθεση για ένα νέο μουσείο ήταν να εκτεθούν στο ψηλότερο επίπεδο του κτηρίου τα λίγα πρωτότυπα και τα πολλά αντίγραφα από τη ζωφόρο του

Παρθενώνα, τις 92 μετόπες και τα δύο αετώματα στη σωστή τους θέση και με τον ίδιο προσανατολισμό με τον ναό (ιδέα του Μανόλη Κορρέ), που θα απαιτούσε ένα εμβαδόν 21X61±10μ. απόσταση. Όλες οι αίθουσες θα έπρεπε να έχουν φυσικό φωτισμό. Το μεγάλο πρόβλημα ήταν τα υποστυλώματα (συνολικό εμβαδόν 20.760 τ.μ. εσωτερικός χώρος 15.970).

Από 16 μελέτες επελέγησαν οι 12, πρώτο το γραφείο B. Tschummi - Μ. Φωτιάδη και συνεργάτες. Η αξιολόγηση έγινε από Συμβούλιο με τον Πρόεδρο του ΟΑΝΜΑ και τον Πρόεδρο του ΣΑΔΑΣ, που έως τότε ήταν εχθρικός. Εχθρικοί ήσαν πάντα τα μέλη του ΣΑΔΑΣ και του ICOMOS, η Αρχαιολογική Εταιρεία και όσοι ήταν αντίθετοι με τη θέση Μακρυγιάννη για την ανέγερση του νέου μουσείου Ακροπόλεως.

Το 2002 υποβλήθηκαν μηνύσεις κατά της Γενικής Γραμματέως του ΥΠΠΟ, των μελών του Δ.Σ. ΟΑΝΜΑ, της ΕΣΜΑ και άλλων υπευθύνων του έργου. Το 2003 νέα προσφυγή στο ΣτΕ, το οποίο μετά ένα έτος απέρριψε την

προσφυγή με 15 έναντι 14 ψήφων ... και τότε έγινε η δημοπράτηση για το Μουσείο, όμως ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών άσκησε ποινική δίωξη σε βαθμό κακουργήματος και παράβασης καθήκοντος σε βαθμό πλημμελήματος... Το 2007 ήρθε τελικά το απαλλακτικό βούλευμα χωρίς δίκη. Μετά από 33 χρόνια προσπαθειών το ΝΜΑ μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Οι ανασκαφές συνεχίζονταν με κάποιες αλλαγές και μείωση των υποστυλωμάτων. Τα αρχαία (χρονολογούνται από τον 5ο αι. π.Χ. έως τον 12ο αι. μ.Χ.) προστατεύονταν με ειδικό επίχωμα από γεωφάσματα κ.ά. υλικά και τώρα έχουμε τη χαρά να τα βλέπουμε ελευθερωμένα και άθικτα, πράγμα που δεν θα συνέ-

Οι αρχαιότητες του Οικοπέδου Μακρυγιάννη κάτω από το Μουσείο Ακρόπολης

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ – ΤΟ ΚΤΗΡΙΟ WEILER ΤΟ ΝΕΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

βαινε εάν είχαν μείνει ελεύθερα στο ύπαιθρο, έστω και με κάποια στέγαστρα, που και αυτά θα απαιτούσαν υποστυλώματα. Σύντομα τα ερείπια μαζί με τα ευρήματα θα είναι επισκέψιμα. Την τελική δημοσίευση των ανασκαφών και των ευρημάτων έχει αναλάβει ομάδα αρχαιολόγων με επικεφαλής την Σταματία Ελευθεράτου, αλλά μεμονωμένα ευρήματα έχουν ήδη δημοσιευθεί από την Ισμήνη Τριάντη (ανάγλυφο Ασκληπιού), την Άλκηστη Χωρέμη (προτομή ηλικιωμένου «σοφιστή») και την Χριστίνα Βλασσοπούλου (Τρία ιδεαλιστικά γλυπτά). Ο χώρος Μακρυγιάννη ορίζεται από τον πεζόδρομο Μακρυγιάννη, την οδό Χατζηχρήστου και δυο διατηρητέες οικοδομές στις γωνίες της, την οδό Μητσαίων με μια διατηρητέα οικία και από τον πεζόδρομο Διονυσίου Αρεοπαγίτου, όπου έχουν παραμείνει δυο διατηρητέες οικοδομές. Για τη διατήρηση της πολυκατοικίας του αρχιτέκτονα Β. Κουρεμένου συγκεντρώθηκαν 48.000 υπογραφές διαμαρτυρίας, άραγε πώς θα ψήφιζαν, αν θέταμε το ερώτημα, τα εκατομμύρια των επισκεπτών του ΝΜΑ που αντικρίζουν την πίσω όψη του κτηρίου με κάποιες αυθαίρετες προσθήκες...;

Όλος ο ελεύθερος χώρος έχει φυτευτεί με λεμονιές κ.ά. δένδρα, πολλές ελές για να θυμίζει τον αγρό του Μακρυγιάννη που, όπως λέει η παράδοση, είχε 800 ελαιόδεντρα (ασφαλώς το οικόπεδό του είχε μεγαλύτερη έκταση). Το κτίσμα που βρίσκεται στα ΒΑ του οικοπέδου δεν ήταν η οικία του, όπως λεγόταν, πρόκειται για μεταγενέστερο κτίσμα και χρησιμοποιείται για ανάγκες της Υπηρεσίας. Ένα κατεστραμμένο κτίσμα βορείως του κτηρίου Weiler, όπου ήταν άλλοτε το μαγειρείο του Νοσοκομείου, αποκαταστάθηκε από τον ΟΑΝΜΑ. Στεγάσθηκε εκεί η εκκλησία, που βρι-

σκοταν σε ένα παράπηγμα της Χωροφυλακής. Όμως η Αγία Τράπεζα του ιερού του διατηρείται προστατευμένη στη θέση της. Τον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου επισκέπτονται στις Κυριακές κάτοικοι της γειτονιάς και πολλοί χρησιμοποιούν την ίδια είσοδο με τους επισκέπτες του Μουσείου. Ο καθένας με την πίστη του... Εντυπωσιακή (μεταδόθηκε από την τηλεόραση) ήταν η μεταφορά των γλυπτών, από το παλιό στο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, που διήρκεσε 13 εβδομάδες. Η μελέτη και εκτέλεση έγινε από τον μηχανικό Κώστα Ζάμπα με τη βοήθεια 3 γερανών και χρήση ισόποσων βαρούλκων. Μεταφέρθηκαν 353 εκθέματα (203 από το Μουσείο) συνολικού βάρους 180 τόνων.

Η Α' Εφορεία περιορίστηκε σε χώρους του 1ου ορόφου και του ισόγειου. Οι διαλέξεις της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως (ΕΦΑ) γίνονται πια στο αμφιθέατρο του Νέου Μουσείου και τα εκπαιδευτικά προγράμματα εκεί, σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο. Τα αντίγραφα των γλυπτών από τα αετώματα του Παρθενώνα παρέμειναν στις

ίδιες αίθουσες που τώρα άλλαξαν χρήση. Καμιά φορά, όταν οι πόρτες είναι ανοικτές, τους ρίχνουμε μια ματιά.

Μπορεί όλοι οι στόχοι του Κέντρου Μελετών Ακροπόλεως (ΚεΜΑ) να μην ευοδώθηκαν, όμως ο κύριος στόχος όλων μας ήταν η ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακρόπολης. Βγαίνοντας από την θύρα του κτηρίου Weiler βλέπω την πρόσοψη του να καθρεφτίζεται στους αστραφτερούς υαλοπίνακες του Νέου Μουσείου και σκέπτομαι ότι ο τελικός σκοπός μας έχει επιτευχθεί.

Γενική άποψη του Μουσείου της Ακρόπολης και του περιβάλλοντος χώρου από τον Βράχο της Ακρόπολης

Εορταστική εκδήλωση για τα 25 χρόνια της ΕΦΑ και την ιδρύτριά της Έβη Τουλούπα

Νέο Μουσείο Ακρόπολης, 28 Μαρτίου 2014

Το 2014 η ΕΦΑ είχε τα γενέθλιά της: 25 χρόνια πλούσιας δράσης. Το Δ.Σ. αποφάσισε να τα γιορτάσει με μια Εορταστική Εκδήλωση και να τιμήσει, στη διάρκεια της και την ιδρύτριά της Ένωση, την Επίτιμο Έφορο Ακροπόλεως Έβη Τουλούπα. Έτσι στο περσινό, εορταστικό, τεύχος του «ΑΝΘΕΜΙΟΥ» περιλήφθη κατ' αρχάς ένα αφιέρωμα σε αυτήν. Το αφιέρωμα περιείχε κείμενα συνεργατών και φίλων της για την προσωπικότητα και τη δράση της καθώς και ένα κείμενο-αναμνήσεις της ίδιας της τιμώμενης από τα πρώτα χρόνια της απασχόλησής της στην επανέκθεση των γλυπτών στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αμέσως μετά τον Πόλεμο. Η γιορτή για τα 25χρονα της ΕΦΑ περιέλαβε και μια μικρή Συναυλία Μουσικής Μπαρόκ καθώς και ένα Δείπνο (με προσκλήσεις) προς τιμήν της Ε. Τουλούπα. Οι εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης,

αμέσως μετά την τακτική Γενική Συνέλευση, στις 28 Μαρτίου 2014, και κατά γενική ομολογία, σημείωσαν λαμπρή επιτυχία.

Η Τιμητική Εκδήλωση άρχισε με σύντομο χαιρετισμό από την Γενική Γραμματέα της ΕΦΑ Άννα Μαλικούρτη. Στη συνέχεια, πήρε τον λόγο ο Πρόεδρος της ΕΦΑ Γεώργιος Κριμπάς, ο οποίος, με μια πολύ σύντομη αλλά μεστή ομιλία αναφέρθηκε στην προσωπικότητα της τιμωμένης. Ακολούθησε ομιλία της Αντιπροέδρου της Ένωσης Φανής Μαλλούχου-Τυφάνο, η οποία παρουσίασε, με συνοδεία αρχαιολογικών φωτογραφιών, τη σταδιοδρομία της Έβης Τουλούπα στην Αρχαιολογική Υπηρεσία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην θητεία της και στις σημαντικές δράσεις της ως Εφόρου Ακροπόλεως.

Η κυρία Έβη Τουλούπα έλαβε τον λόγο, και εμφανώς συγκινημένη, αναφέρθηκε στα όσα προελέχθησαν λέγοντας χαρακτηριστικά «...αυτά που άκουσα ... ήταν λίγο υπερβολές, αλλά συμπαθητικές υπερβολές...». Αναφέρθηκε στην ίδρυση της Ένωσης Φίλων Ακρο-

Άποψη του αμφιθεάτρου του Μουσείου Ακρόπολης κατά την εορταστική εκδήλωση για τα 25 χρόνια της ΕΦΑ

πόλεως, και, τέλος, ευχαρίστησε όλους τους ομιλητές και παρισταμένους.

Κατόπιν, διάφοροι στενοί φίλοι της και συνεργάτες της έδωσαν κάποια αναμνηστικά δώρα που είχαν προετοιμάσει. Ιδιαίτερος αναφέρεται ο Πρόεδρος του Νέου Μουσείου Ακρόπολης κος Δημήτριος Παντερμαλής, ο οποίος προσέφερε στη κα Τουλούπα ένα ακριβές αντίγραφο από νόμισμα που είχε βρεθεί στις ανασκαφές του Μουσείου, και, λαμβάνοντας για λίγο τον λόγο, την ευχαρίστησε διότι «...σε πολύ δύσκολες στιγμές, όπως λέν' οι πολιτικοί, σε πέτρινα χρόνια ... στήριξε με σθένος την ιδέα κατασκευής του Μουσείου...». Στο σημείο αυτό η Ε. Τουλούπα συμπλήρωσε «αντιμετώπισαμε καμιά εκατοστή μηνύσεις». Τέλος, οι κυρίες Μαλικούρτη και Μαλλούχου-Τυφάνο της προσέφεραν το αναμνηστικό δώρο της ΕΦΑ –ένα κόσμημα με θέμα την Ελιά– το οποίο είχε επιλεγεί έτσι, ώστε η τιμώμενη να μπορεί να το φορά όλες τις ώρες, και στις καθημερινές της δραστηριότητες.

Στο μεταξύ είχε φθάσει η ώρα της Μικρής Συναυλίας Μουσικής Μπαρόκ. Είναι γνωστή η προτίμηση της Έβης Τουλούπα στο συγκεκριμένο είδος, και ήταν πολύ ευτυχής συγκυρία, που τρεις νέοι μουσικοί – όμως απόλυτα έμπειροι και καταξιωμένοι στις «ιστορικά τεκμηριωμένες» εκτελέσεις μουσικής Μπαρόκ– ήταν διαθέσιμοι και δέχθηκαν ευχαρίστως να πλαισιώσουν την εκδήλωση της ΕΦΑ. Συγκροτήθηκε έτσι ένα «Τρίο» από την Φλώρα Παπαδοπούλου (Άρπα Μπαρόκ), τον Andrea Vasalle (Βιολί Μπαρόκ) και τον Ιάσονα Ιωάννου (Τσέλο Μπαρόκ).

Τα μουσικά κομμάτια που ακούστηκαν αναγράφονται στο μονόφυλλο του προγράμματος της βραδιάς, που διανεμήθηκε μαζί με το «ΑΝΘΕΜΙΟ». Ήσαν κάποια χαρακτηριστικά κομμάτια του Μπαρόκ ρεπερτορίου για μικρά σύνολα –σε κατάλληλες μεταγραφές για άρπα ή Τρίο– από διάσημους συνθέτες της Εποχής (Vivaldi, Purcell, Corelli, κ.ά.). Προηγήθηκε μια σύντομη παρουσίαση του μουσικού προγράμματος από το αναπληρωματικό μέλος του Δ.Σ. της ΕΦΑ Μηνά Ι. Φύτο.

Η τιμώμενη Έβη Τουλούπα με τον Πρόεδρο της ΕΦΑ Γ. Κριμπά

Η ακουστική του Αμφιθεάτρου ήταν ιδεώδης. Οι μουσικοί καταχειροκροτήθηκαν, και έπαιξαν, εκτός προγράμματος, το Largo από τον «Χειμώνα» των «Τεσσάρων Εποχών» του Vivaldi. Στις συζητήσεις που ακολούθησαν ήταν διάχυτη η εντύπωση, ότι η συναυλία αυτή ήταν αντάξια της πολύχρονης προσφοράς της Έβης Τουλούπα.

Τέλος, οι κάτοχοι προσκλήσεων μετέβησαν στο Εστιατόριο του ΝΜΑ όπου παρακάθησαν στο προγραμματισμένο δείπνο. Εκεί, σε χαλαρή ατμόσφαιρα, τους δόθηκε η ευκαιρία να συναντήσουν παλιούς φίλους και γνωστούς, και να συζητήσουν ανταλλάσσοντας πληροφορίες και ιδέες.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Δ. Παντερμαλή, Πρόεδρο του Δ.Σ. του ΝΜΑ για την πολύπλευρη υποστήριξη του καθώς και την παρουσία και συμμετοχή του σ' όλη την Εορταστική Εκδήλωση καθώς επίσης και σε όλο το άλλο εμπλεκόμενο προσωπικό του ΝΜΑ.

**ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 25 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΦΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΒΗ ΤΟΥΛΟΥΠΑ**

Το Συγκρότημα Μουσικής Μπαρόκ με τους Φ. Παπαδοπούλου (άρπα μπαρόκ), Α. Vasalle (βιολί μπαρόκ), Ι. Ιωάννου (τσέλο μπαρόκ)

Από αριστερά: Ι. Ιωάννου, Α. Vasalle, Φ. Παπαδοπούλου, Ε. Τουλούπα, Μ. Φύτος, Α. Μαλικούρη, Φωτ. Μ. Κορρές

**ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 25 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΦΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΒΗ ΤΟΥΛΟΥΠΑ**

Το αναπληρωματικό μέλος του Δ.Σ. της ΕΦΑ Μ.Ι. Φύτος κατά την παρουσίαση του μουσικού προγράμματος. Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Ο Πρόεδρος της ΕΦΑ Γ. Κριμπάς και ο Ταμίας Α. Μπίμπας κατά τη Γενική Συνέλευση. Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Προσφορά αναμνηστικού δώρου στην τιμώμενη Ε. Τουλούπα από τη Γ. Γραμματέα, την Αντιπρόεδρο και τον Πρόεδρο της ΕΦΑ

Ο Πρόεδρος του Μουσείου Ακρόπολης Δ. Παντεμαλής προσφέρει στην Ε. Τουλούπα αντίγραφο νομίσματος από τις ανασκαφές του Μουσείου

Από την ομιλία της Αντιπροέδρου της ΕΦΑ Φ. Μαλλούκου-Τυφانو Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Από την ομιλία της τιμώμενης ιδρύτριας της ΕΦΑ Ε. Τουλούπα Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Από το δείπνο προς τιμή της Ε. Τουλούπα. Από αριστερά: Α. Δεληβοριάς, Μ. Ιωαννίδου, Χ. Μπούρας, Μ. Κορρές. Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Από το δείπνο προς τιμή της Ε. Τουλούπα. Από αριστερά: Φ. Μαλλούκου-Τυφانو, Δ. Παντεμαλής, Ε. Τουλούπα. Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

Γενική άποψη των συνδαιτυμόνων του δείπνου προς τιμή της Ε. Τουλούπα στο εστιατόριο του Μουσείου Ακρόπολης

Από το δείπνο προς τιμή της Ε. Τουλούπα. Από αριστερά: Ε. Τουλούπα, Γ. Κριμπάς, Α. Μαλικούρη. Φωτ. Π. Ζαφειρόπουλος

**Εκδρομή στη Λακωνία
(13-15 Ιουνίου 2014)**

Αν και η εκδρομή στη Λακωνία ξεκίνησε με καθυστέρηση και κάποιο εκνευρισμό, στη συνέχεια οι ενδιαφερόμενες και λεπτομερείς ξεναγήσεις των αρχαιολόγων καθώς και η ωραία φύση αντάμειψαν τους «Φίλους» και η εκδρομή εξελίχθηκε σε μια πολύ επιτυχημένη εξόρμηση.

Η πρώτη ημέρα (Παρασκευή 13 Ιουνίου) ήταν αφιερωμένη στις αρχαιότητες της Αρχαίας Σπάρτης.

Η κα Αναστασία Παναγιωτοπούλου, τώως Προϊσταμένη της ΣΤ΄ Εφορείας μας περιέμενε στην είσοδο της πόλεως, λίγο μετά την γέφυρα του Ευρώτα και είχε την καλοσύνη να μας συνοδεύσει όλη την ημέρα και να μας ξεναγήσει στον Ναό της Ορθίας Αρτέμιδος, στο Αρχαιολογικό Μουσείο και μετά από μία σύντομη μεσημεριανή παύση και στην Αρχαία Ακρόπολη.

Η αρχαία Σπάρτη, όπως μας εξήγησε η κα Παναγιωτοπούλου, ήταν χωρισμένη σε 5 κόμεις και το Ιερό της Ορθίας

Αρτέμιδος, προστάτιδος της γονιμότητας, με ανατολική ίσως προέλευση, ανήκε στην ανατολική κόμη. Ήταν το πιο σημαντικό Ιερό της Σπάρτης αφού ήταν συνδεδεμένο και με την αγωγή των νέων Σπαρτιατών. Τα ευρήματα της ανασκαφής (πήλινα προσωπεία, μολύβδινα ειδώλια και ενεπίγραφες αναθηματικές στήλες) που δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τον χαρακτήρα της θεότητας, εκτίθενται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης. Τα πρώτα κτί-

σματα στο Ιερό κατασκευάστηκαν περί το 700 π.Χ. Τα ορατά πάντως οικοδομικά λείψανα είναι πολύ μεταγενέστερα (αμφιθέατρο και βωμός του 3ου μ.Χ. αιώνας). Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης ιδρύθηκε το 1875 από τον Λάκωνα αρχαιολόγο Παναγιώτη Σταματάκη, σε περιοχή που είχε προβλεφθεί στο βαναρικό Σχέδιο Πόλης επί Όθωνος. Στεγάζει ευρήματα από την Σπάρτη και όλη την Λακωνία, κυρίως γλυπτά και αναθήματα από τα μεγάλα Ιερά (Ιερό Ορθίας Αρτέμιδος, Χαλκιοίκου Αθηνάς, Ιερό Απόλλωνος στις Αμύκλες). Από τα πλούσια ευρήματα των ελλη-

νιστικών και ρωμαϊκών επαύλεων της Σπάρτης εκτίθενται μόνο αποσπασματικά ψηφιδωτά δάπεδα.

Η Ακρόπολη της Σπάρτης είναι προσιτή από την πόλη με τα πόδια και υπάρχει σχέδιο να δημιουργηθεί ένας ενιαίος αρχαιολογικός χώρος, ο οποίος θα περιλαμβάνει, εκτός από την Ακρόπολη, τον Ναό της Ορθίας Αρτέμιδος, ορισμένους βωμούς-αφιερώματα και το Νέο Μουσείο της Πόλεως, το οποίο έχει προγραμματισθεί να κτισθεί κοντά στην γέφυρα του Ευρώτα. Η

Ακρόπολη ήταν το θρησκευτικό, πολιτικό και διοικητικό κέντρο της πόλης. Έχουν ανασκαφεί διάφορα μνημεία, δυστυχώς όχι στο σύνολο τους, με αποτέλεσμα να είναι δυσχερής η ταύτιση τους. Εμείς εντοπίσαμε με τη βοήθεια της κας Παναγιωτοπούλου, τα ίχνη Κυκλοτερούς Οικοδομήματος, όπου σύμφωνα με μία άποψη οι έφηβοι τελούσαν χορούς προς τιμήν του Απόλλωνος, την Περσική Στοά, η οποία κατά τον Πανσανία κατασκευάστηκε από λάφυρα των Περσι-

*Οι εκδρομείς «Φίλοι» μπροστά στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης
Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος*

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος από την Α. Παναγιωτοπούλου. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Το αρχαίο θέατρο στην Ακρόπολη της Σπάρτης. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

κών πολέμων (470 π.Χ.) τα λιγοστά οικοδομικά λείψανα από τον Ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, όπου είχε καταφύγει ο νικητής των Πλαταιών Πανσανίας καθώς και το εντυπωσιακό Θέατρο της Ρωμαϊκής εποχής, το οποίο υπολογίζεται ότι χωρούσε 16 χιλ. θεατές. Εντυπωσιακή ήταν και η μεγάλη τρίκλιτη Βασιλική, η οποία έχει ταυτισθεί με το καθολικό της Μονής που ίδρυσε ο Όσιος Νίκων τον 10ο αιώνα. Στην κορυφή του λόφου στην αριστερή όχθη του Ευρώτα σώζονται λείψανα από το Μενελαίον, το οποίο όμως είναι δύσκολο στην πρόσβαση.

Μετά την επίσκεψη στην Ακρόπολη είχε προγραμματισθεί και επίσκεψη στο Ιερό του Αμυκλαίου Απόλ-

λωνα, 4 χλμ. νότια της Σπάρτης, σημαντικό πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο από τα πρώιμα ιστορικά μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια, όπου βρισκόταν και ο περίφημος «θρόνος», επιβλητικό κτίσμα του 6 π.Χ. αιώνα, έργο του Βαθυκλή από την Μαγνησία της Μ. Ασίας. Δυστυχώς, και προς μεγάλη απογοήτευση των «Φίλων», αν και είδαμε από μακριά την τοποθεσία, λόγω στενότητας του δρόμου δεν μπορέσαμε να το επισκεφθούμε.

Το Σάββατο (14 Ιουνίου) το πρωί ήταν αφιερωμένο στον Μυστρά. Ο κ. Παναγιώτης Περδικούλιας, αρχαιολόγος της 15ης ΕΒΑ, άρχισε την ξεναγήση από την Πάνω Πύλη. Οι περισσότεροι από τους «Φίλους»

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Μυστρά από τον Π. Περδικούλια. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Γαινική άποψη της καστροπολιτείας του Μυστρά. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

επεχείρησαν την ανάβαση στο Κάστρο και μπόρεσαν έτσι να θαυμάσουν τα τείχη, το φρούριο και την ωραία θέα. Στη συνέχεια ξεναγηθήκαμε στην Πάνω και την Κάτω Πόλη με τους παλαιούς δρόμους, τα υδραγωγεία, τα μέγαρα των αρχόντων, τα ανάκτορα των δεσποτών, τις δύο χιλιάδες περίπου οικίες των κατοίκων και βεβαίως τις περίφημες εκκλησίες (Αγία Σοφία στην Πάνω Πόλη, Μητρόπολις, Επισκοπικό μέγαρο, ναός της Ευαγγελιστρίας, Περίβλεπτος, Παντάνασσα στην Κάτω Πόλη). Ο κ. Περιδικούλιας μας ανέλυσε με τον καλύτερο τρόπο τα θέματα των τοιχογραφιών, από τα εκλεκτότερα δείγματα της τέχνης της εποχής των Παλαιολόγων.

Μετά από την μακρά αλλά και πολύ λεπτομερή και ενδιαφέρουσα ξενάγηση, η επίσκεψη στο ωραίο σπιτικό της Καθηγήτριας κυρίας Όλγας Παλαγγιά και του συζύγου της κ. Ευγένιου Λαδόπουλου, στους πρόποδες του Μυστρά, παρά την αναπάντεχη βροχή, μας αποζημίωσε. Με τη γνωστή τους ευγένεια και ζεστασιά οι οικοδεσπότες υποδέχθηκαν τους «Φίλους» και τους έδωσαν την ευκαιρία να δοκιμάσουν και να εκτιμήσουν το ωραίο κρασί της περιοχής.

Το απόγευμα του Σαββάτου ορισμένοι από τους «Φίλους», οι πιο ανθεκτικοί θα έλεγα, επισκέφθηκαν το θαυμάσιο Μουσείο της Ελιάς του Πολιτιστικού Ομίλου Τραπεζίας Πειραιώς και στη συνέχεια το Μουσείο

της Νεώτερης Ιστορίας της Σπάρτης, όπου ξεναγήθηκαν από τον Διευθυντή κ. Γεωργιάδη. Το βράδυ σχεδόν όλη η ομάδα δειπνήσε στο ωραίο χωριό του Άη Γιάννη, λίγα χιλιόμετρα έξω από την Σπάρτη και απήλασε τις εγχώριες λιχουδιές.

Η Κυριακή (15 Ιουνίου) ήταν ημέρα αναχώρησης αλλά με πλούσιο πρόγραμμα. Η κυρία Γιάννα Κατσουγκράκη, αρχαιολόγος της 15ης ΕΒΑ, ανέλαβε την ξενάγηση μας στο Γεράκι (αρχ. Γερόνθραι) 40 χλμ. έξω από την Σπάρτη, στο δρόμο προς το Λεωνίδιο. Το Γεράκι, λιγότερο γνωστό από το Μυστρά, ήταν για τους περισσότερους «Φίλους» μια ευχάριστη έκπληξη. Η κυρία Κατσουγκράκη μας περίμενε στην είσοδο του Κάστρου που κτίστηκε επί Φραγκοκρατίας (1209) και ήταν η μεσαιωνική έδρα μιας από τις βαρονίες της Πελοποννήσου και ανεβήκαμε οι περισσότεροι μέχρι την κορυφή του, όπου και η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη, με έντονα τα κατάλοιπα της αρχιτεκτονικής της εποχής των Ιωαννιτών Ιπποτών, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί εκεί μετά από πρόσκληση της

συζύγου του Μαρκησίου Guy de Nivelet. Η κυρία Κατσουγκράκη, με την αμεσότητα και την ζωντάνια του λόγου της, μας έβαλε στο κλίμα της εποχής. Το Γεράκι κατακτήθηκε από τους Βυζαντινούς μετά τη Μάχη της Πελαγονίας (1269) και σ' αυτήν την εποχή ανήκουν οι περίπου 30 εκκλησίες που σώζονται (οι 10 μέσα στο

Η εποπτεία της γύρω περιοχής από το Κάστρο του Γερακίου.
Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Ξενάγηση των «Φίλων» στο Γεράκι από την Γ. Κατσουγκράκη.
Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Κάστρο: Άγιος Γεώργιος, Ναός του Ευαγγελισμού, Ναός Αγ. Νικολάου, Ναός Θεοφανείων). Μετά το Κάστρο η ξενάγηση συνεχίστηκε και στο ίδιο το Γεράκι με την επίσκεψη του ναού του Αγίου Αθανασίου και του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν και μάρμαρα που προήλθαν από αρχαίους ναούς και από βάθρα αγαλμάτων.

Μια σύντομη περιήγηση στο ίδιο το χωριό με τα ωραία παλαιά σπίτια μας έκανε να καταλάβουμε τη σημασία και τον πλούτο του οικισμού και τη συνεχή κατοίκηση του από τους βυζαντινούς χρόνους έως σήμερα.

Μετά το Γεράκι απολαύσαμε ένα ωραίο μεσημεριανό φαγητό κάτω από τη σκιά των δένδρων στο χωριό Κοσμάς (1200μ. υψόμετρο), από τα πιο γνωστά της περιοχής, όχι μόνο για την φυσική του ομορφιά, αλλά και τα ωραία προϊόντα του.

Καθ' οδόν προς Λεωνίδιο κάναμε μία στάση στη Μονή της Παναγίας της Έλωνας, γνωστή για την θαυματουργή εικόνα της αλλά και φημισμένη για την ομορφιά του περιβάλλοντος χώρου. Η ιστορία της Μονής ανάγεται στο 1300, καταστράφηκε από τους Τούρκους ως αντίποινα μετά τα Ορλωφικά (1770), αλλά ανακατασκευάστηκε την επόμενη δεκαετία. Η ακμή της οδήγησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο να την αναγνωρίσει ως Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή. Ο σημερινός ναός χρονολογείται στο 1809 και είναι αφιερω-

μένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Λειτουργεί ως γυναικεία Μονή.

Μετά την Μονή της Έλωνας και μια μικρή ενδιάμεση στάση στους Μύλους κατευθυνθήκαμε για Αθήνα. Στην διαδρομή είχαμε την χαρά να ακούσουμε την Αντιπρόεδρο της Ένωσης Καθηγήτρια κα Φανή

Μαλλούχου-Tufano να μας μιλάει για τις αναστηλώσεις των μνημείων, παίρνοντας αφορμή από την πρόσφατη αναστήλωση των Παλατιών του Μυστρά, που μόλις είχαμε επισκεφθεί. Η εκδρομή στη Λακωνία, αν και κουραστική για πολλά από τα Μέλη μας, μας άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις.

Άννα Μαλικούρη

Ξενάγηση των «Φίλων» στο Γεράκι από την Γ. Κατσουγκράκη.
Φωτ. Φ. Μαλλούχου-Tufano

Επίσκεψη των «Φίλων» στις κατάγραφες εκκλησίες του Γερακίου.
Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Εκδρομή στην Αρχαία Κόρινθο
(19 Σεπτεμβρίου 2014)

Η επίσκεψη στην Αρχαία Κόρινθο, ένα χώρο τόσο προσιτό από την Αθήνα, αλλά και εν πολλοίς άγνωστο στο ευρύ κοινό, ήταν ένα παλαιό αίτημα των Μελών μας. Πραγματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία την Παρασκευή 19 Σεπτεμβρίου 2014. Ήταν

και η πρώτη εκδήλωση της Ένωσης μετά τις καλοκαιρινές διακοπές.

Η επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο και το Μουσείο της Αρχαίας Κορίνθου ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, χάρη στον γλαφυρό και ζωντανό λόγο του αρχαιολόγου της ΛΖ' ΕΠΚΑ κυρίου Σωκράτη Κουρσούμη. Στον

αρχαιολογικό χώρο ο κ. Κουρσούμης άρχισε την ξενάγηση του με μία σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας της Αρχαίας Κορίνθου. Μίλησε για την ακμή της τον 8ο π.Χ. αι., όταν πρωτοστάτησε στην ίδρυση ελληνικών αποικιών στη Δυτική Μεσόγειο, όπως η Κέρκυρα και οι Συρακούσες, και για την κορύφωση της δύναμης της στα μέσα του 7ου αι., στα χρόνια των Κυψελιδών (ο γιος του Κύψελου Περίανδρος ήταν ένας από τους Επτά Σοφούς), όταν η κορινθιακή κεραμική, λόγω και της εξαιρετικής ποιότητας του πηλού της, ήταν περιζήτητη. Η Κόρινθος παρέμεινε ισχυρή και στους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι την καταστροφή της από τον Ρωμαίο στρατηγό Λεύκιο Μόμμιο, το 146 π.Χ. Η πόλη επανοικίσθηκε από τον Ιούλιο Καίσαρα και το κέντρο της αναπτύχθηκε νοτίως του ναού του Απόλλωνα, περιλαμβάνοντας την Αγορά με ποικίλα καταστήματα, μικρούς ναούς, κρήνες, λουτρά και άλλα δημόσια κτήρια. Συστηματικές ανασκαφές στην περιοχή άρχισαν το 1896 από την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή Κλασικών Σπουδών και συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Ξενάγηση των «Φίλων» στην Αρχαία Κόρινθο από τον Σ. Κουρσούμη. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα στην Αρχαία Κόρινθο.. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Η επίσκεψη των «Φίλων» άρχισε από τα επιβλητικά ερείπια του αρχαϊκού ναού με τους μονολιθικούς δωρικούς κίονες από πωρόλιθο, από τους οποίους επτά παραμένουν όρθιοι σε περίοπτη θέση. Ο ναός περίπτερος (6x15) κτίσθηκε περί το 540 π.Χ. και ήταν αρχικά αφιερωμένος στη θεά Αθηνά. Κατά την ανοι-

κοδόμηση της Κορίνθου στα ρωμαϊκά χρόνια, ο ναός ανακαινίσθηκε και αφιερώθηκε στον θεό Απόλλωνα. Το πλήθος των οικοδομημάτων της αρχαίας Κορίνθου στη μορφή που τα βλέπουμε σήμερα, ανήκει στους αυτοκρατορικούς ρωμαϊκούς χρόνους, εξ αιτίας της ολοκληρωτικής καταστροφής της, το 146 π.Χ. Κατά την ανοικοδόμηση της η Κόρινθος πήρε από αρχιτεκτονική άποψη, ρωμαϊκό χαρακτήρα. Όσα από τα παλαιά οικοδομήματα θεωρήθηκαν χρήσιμα, επισκευάστηκαν ή μετασκευάστηκαν, όπως οι κρήνες Πειρήνη και Γλαύκη, που πήραν μνημειακή διαμόρφωση. Μετά τον εντυπωσιακό δωρικό ναό η ομάδα ξενεγήθηκε από τον κ. Κουρσούμη στην Αγορά, που βρίσκεται νότια του ναού. Αυτή είχε μορφή ορθογώνιου με διαστάσεις 160μ. μήκος και 70μ. πλάτος. Εντυπωσιακά είναι τα κατάλοιπα της πλακόστρωτης οδού Λεχαιού, με τα επίσης πλακόστρωτα πεζοδρόμια και ρείθρα, που συνέδεε την αρχαία Κόρινθο με το Λέχαιο, το δυτικό λιμάνι της Κορίνθου, που βρίσκεται σε απόσταση 12 σταδίων βόρεια της πόλεως, στις ακτές

του Κορινθιακού. Στην αρχή της οδού Λεχαιού είχαν χτιστεί επιβλητικά Προπύλαια, τα οποία επανειλημμένα είχαν ανοικοδομηθεί, σε διαφορετικό κάθε φορά σχέδιο. Στη Β πλευρά της Αγοράς μπορεί να δει κανείς και τα κατάλοιπα της κρηνικής κατασκευής της Πειρήνης. Διακρίνονται ακόμη τα 6 τοξωτά ανοίγματα,

χώροι που μοιάζουν σαν σπηλιές, όπως λέει ο Πανσανίας, από τα οποία κατέβαινε κανείς στις λεκάνες αντήσεως του νερού. Στα νότια του κεντρικού ελεύθερου χώρου της Αγοράς είχε κατασκευασθεί το λεγόμενο «βήμα», απ' όπου ο ρωμαίος ανθύπατος επικοινωνούσε με τους πολίτες. Απ' αυτό το βήμα απευθύνθηκε ο Απόστολος Παύλος, το 52 μ.Χ., προς τους Κορινθίους (Πράξ. των Αποστ. 18, 12-17) απολογούμενος στις κατηγορίες των Εβραίων της Κορίνθου ότι η διδασκαλία του υπονόμεινε τον νόμο του Μωυσή. Στα μεσαιωνικά χρόνια, στη θέση του βήματος χτίστηκε μικρή εκκλησία με τρεις αιτίδες, λείψανα της οποίας διακρίνονται μέχρι και σήμερα.

Μετά από λεπτομερή ξενάγηση στον χώρο οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν το Αρχαιολογικό Μουσείο, ένα οικοδόμημα παλιό (1930), αλλά άριστα διατηρημένο, το οποίο στεγάζει ευρήματα από ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή της Κορίνθου (από εγκαταστάσεις προϊστορικών χρόνων όπως π.χ. του Κοράκου) καθώς και εκθέματα των γεωμετρικών χρόνων, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιθέμενοι ανδριάντες Ρωμαίων ηγεμόνων καθώς και η συλλογή με αγγεία ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων. Η μικρή αίθουσα η αφιερωμένη στο Ασκληπιείο της Κορίνθου με τα αφιερώματα και τα χειρουργικά εργαλεία προκάλεσε το ενδιαφέρον όλων.

Μετά την ξενάγηση στο Μουσείο οι πιο ανθεκτικοί από τους Φίλους επισκέφθηκαν στα δυτικά του αρχαϊκού ναού λείψανα του θεάτρου της Κορίνθου με τη σκηνή όπως είχε διαμορφωθεί στα ρωμαϊκά χρόνια. Υπολογίζεται πως το θέατρο είχε χωρητικότητα 18.000 θέσεων. Στην ίδια θέση βρισκόταν και το

θέατρο του 5ου π.Χ αιώνα, με ξύλινη σκηνή, γνωστό από φιλολογικές πηγές. Λίγο ψηλότερα προς νότο διατηρείται το κοίλο και τα θεμέλια της σκηνής του ρωμαϊκού Ωδείου, που κατασκευάστηκε τον 1ο αι. μ.Χ. και ανακαινίσθηκε από τον Ηρώδη Αττικό. Μετά από μία άνετη στάση για φαγητό στο συμπαθητικό χωριό της Αρχαίας Κορίνθου οι Φίλοι έφθασαν και μέχρι το λιμάνι του Λεχαιού, το οποίο ήταν στην αρχαιότητα ο κύριος δίαυλος επικοινωνίας της Κορίνθου με τη δυτική Μεσόγειο και συνδεόταν με την Κόρινθο με Μακρά Τείχη.

Στη ρωμαϊκή εποχή επί Κλαυδίου (41-54 μ.Χ.) οι λιμενικές εγκαταστάσεις αναβαθμίσθηκαν. Έναν αιώνα αργότερα ο Πανσανίας είδε εκεί ένα ιερό του Ποσειδώνα με το χάλκινο άγαλμα του Θεού.

Στο β' μισό του 5ου αι. μ.Χ. αναγέρθηκε στην περιοχή μία πεντάκλιτη χριστιανική βασιλική μήκους 180 μ., από τις μεγαλύτερες που σώζονται, αφιερωμένη στον Άγιο Λεωνίδα. Τα ερείπια αυτής της Βασιλικής οι Φίλοι μπόρεσαν να δουν από μακριά, αφού ο αρχαιολογικός χώρος ήταν, λόγω ωραρίου, κλειστός.

Αρχαία Κόρινθος. Γενική κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου

Ξενάγηση των «Φίλων» στην Αγορά της Αρχαίας Κορίνθου από τον Σ. Κουρσούμη. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Μετά την σύντομη επίσκεψη στο Λέχαιο πήραμε τον δρόμο της επιστροφής. Η εκδρομή στην αρχαία Κόρινθο ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένη γιατί είχε μεγάλο ενδιαφέρον χωρίς να είναι κουραστική και ήταν ευχάριστη για όλους.

Άννα Μαλικούρη

Εκδρομή στην Οινόη – Ελευθερές – Αιγιοσθένα (16 Μαΐου 2014)

Από τις ωραιότερες εκδρομές της Ένωσης των Φίλων Ακροπόλεως ήταν αυτή που πραγματοποιήθηκε, στις 16 Μαΐου 2014, στους αρχαιολογικούς χώρους της βορειοδυτικής Αττικής. Η περιοχή αυτή παρουσιάζει μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, όχι μόνον για τα ιερά και τους οικισμούς με τα οποία είναι διάσπαρτη, αλλά κυρίως για τα σημαντικά αμυντικά έργα που είχαν οικοδομηθεί εκεί κατά την αρχαιότητα και τα οποία αποδεικνύουν την επιτελική της θέση και τη σημασία που είχε για τις πόλεις της Αττικής η κυριαρχία της.

Στην εκδρομή αυτή ήμασταν ιδιαίτερα τυχεροί, γιατί μας συνόδευαν από το ξεκίνημά μας και μας ξενάγησαν οι αρχαιολόγοι Ειρήνη Σβανά, Ευγενία Τσάλκου και Πολυτίμη Βαλά της αρμόδιας για την περιοχή Γ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Έτσι είχαμε την ευκαιρία, από την αρχή της διαδρομής μας, από την παλαιά Εθνική οδό Αθηνών-Θηβών, να ενημερωθούμε

για το ιστορικό πλαίσιο και τις περιπέτειες της περιοχής που ελεγχόταν άλλοτε από την Αθήνα, άλλοτε από τα Μέγαρα και για κάποια μικρότερα χρονικά διαστήματα πέρασε σε χέρια Βοιωτών, Κορινθίων ακόμα και Σπαρτιατών.

Η πρώτη μας στάση ήταν στον αρχαιολογικό χώρο της Οινόης, όπου στην είσοδο του σημερινού χωριού σώζονται τα ερείπια αρχαίου πέτρινου πύργου με τετράγωνη κάτοψη, για τον οποίο μας μίλησε η αρχαιολόγος Ειρήνη Σβανά. Ο πύργος αυτός, του 5ου αι. π.Χ., με σωζόμενο σήμερα ύψος περίπου 13 μέτρα, πιστεύεται ότι αποτελούσε μέρος της αλυσίδας των «Φρυκτωριών», του συστήματος μετάδοσης σημάτων στην αρχαία Ελλάδα με τη χρήση πυρσών, με αυξομείωση της φωτιάς τη νύκτα και των χρωμάτων του καπνού την ημέρα. Πιστεύεται ακόμα ότι ο πύργος αυτός χρησιμοποιήθηκε για τη μετάδοση σημάτων μέχρι τα μέσα του 19ου αι.!

Ακολούθησε η ξενάγησή μας στον αρχαιολογικό χώρο των Ελευθερών, που περιλαμβάνει τμήμα πεδινής έκτασης και τον βραχώδη λόφο, όπου δεσπόζει αρχαίο φρούριο, γνωστό ως Γυφτόκαστρο. Σύμφωνα με την παράδοση, οι Ελευθερές ιδρύθηκαν από τον Διόνυσο που είχε γεννηθεί σε αυτήν την πόλη και επονομαζόταν έτσι Διόνυσος Ελευθερέως. Οι Ελευθερές πέρασαν στην κυριαρχία των Αθηναίων από τους Βοιωτείς τον 6ο αι. π.Χ., περίοδο κατά την

οποία αναφέρεται η μεταφορά από τις Ελευθερές στην Αθήνα, με πρωτοβουλία του Πεισιστράτου, του ξοάνου του Διονύσου Ελευθερέως που οδήγησε στην ίδρυση του ομώνυμου ιερού στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης. Το φρούριο εντάχθηκε στον αμυντικό σχεδιασμό της Αττικής του 4ου αι. π.Χ., καθώς η επιτελική του θέση του επιτρέπει να ελέγχει το στενό πέρασμα Αθηνών-Θηβών και να εποπτεύει τον κάμπο της Οινόης. Αφού παρατηρήσαμε στην πεδινή έκταση το θεμέλιο του ναού του 4ου αι. π.Χ., που αποδίδεται στον Διόνυσο Ελευθερέα, σκαρφώσαμε προς το φρούριο με το ακανόνιστο σχήμα και περίμετρο περίπου 860 μέτρα. Μπήκαμε από τη δυτική πλευρά, όπου έχει διπλή κύρια πύλη. Περπατήσαμε κατά μήκος του βόρειου τμήματος, που είναι το καλύτερα διατηρημένο, με τις δύο πυλίδες και τους επτά τετράγωνους πύργους και θαυμάσαμε την καταπληκτική θέα προς νότο, από όπου δεν υπάρχει πρόσβαση προς το φρούριο, καθώς το έδαφος είναι εξαιρετικά απόκρημνο.

Συνεχίσαμε προς τα Αιγιοσθένα, την αρχαία πόλη των Μεγαρέων, κτισμένη στους πρόποδες του Κιθαιρώνα. Η στρατηγική τους θέση έγινε αιτία να τα διεκδικήσουν από τους Μεγαρείς οι Βοιωτοί και οι Αθηναίοι. Τον 4ο αι. π.Χ., περίοδο που οι Αθηναίοι είχαν συμμαχήσει με τους Μεγαρείς, κτίζεται, προκειμένου να αντιμετωπισθεί ο Θηβαϊκός κίνδυνος, το φρούριο των Αιγιοσθένων, σε χαμηλό λόφο 450 μέτρων από τη

θάλασσα, κοντά στη θέση που βρίσκεται σήμερα το χωριό Πόρτο Γερμενό. Το Φρούριο των Αιγιοσθένων αποτελεί το καλύτερα σωζόμενο δείγμα αμυντικού/οχυρωματικού συνόλου στην Αττική.

Την κορυφή του λόφου καταλαμβάνει η Ακρόπολη, που ορίζεται περιμετρικά από περίβολο και πύργους. Η ανατολική πλευρά του τείχους, που σώζεται σε με-

γάλο ύψος, ενισχύεται από 4 πύργους, κτισμένους με ισόδομη τοιχοποιία. Από την ξενάγηση της αρχαιολόγου Ευγενίας Τσάλκου πληροφορηθήκαμε ότι ο εντυπωσιακός πύργος της ΝΑ γωνίας, που σώζεται σε ύψος 18 μέτρων, υπέστη μερική κατάρρευση από τον σεισμό του 1981. Η αναστήλωση του πύργου από το Υπουργείο Πολιτισμού, που είναι σε εξέλιξη, περιλαμβάνει όχι μόνον τη στερέωση και αποκατάσταση των τοιχοποιιών αλλά και την ανακατασκευή της δίρριχτης στέγης του και των εσωτερικών ξύλινων πατωμάτων των τριών ορόφων του. Στερεωτικές και αναστηλωτικές εργασίες έχουν επίσης ξεκινήσει και στον σωζόμενο σε μικρότερο ύψος πύργο της ΒΑ γωνίας.

Ακολουθώντας τα τείχη του φρουρίου, που κατηφορίζουν προς την θάλασσα συναντήσαμε τα ερείπια κελιών βυζαντινού μοναστηριού και τον ναό του Αγίου Γεωργίου. Πιο κάτω, ανάμεσα στις ελιές, βρίσκονται τα ερείπια παλαιοχριστιανικής βασιλικής του 6ου αι. μ.Χ. και δίπλα της μικρός τρίκογχος ναός, κτισμένος με αρχαίο δομικό υλικό, αφιερωμένος στην Παναγία.

Το Φρούριο των Ελευθερών. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Ξενάγηση των «Φίλων» στην Οινόη από την Ε. Σβανά. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Τα ερείπια του αρχαίου πύργου της Οινόης

Ο υπό αναστήλωση πύργος του φρουρίου των Αιγιοσθένων

ΟΙ «ΦΙΛΟΙ» ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

Το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου.
Φωτ. Ν. Σιώκου

Ξεnáγηση των «Φίλων» από τον Β. Λαμπρινουδάκη στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου. Φωτ. Η. Δημητρακόπουλος

Κουρασμένοι φθάσαμε στην παραλία του Πόρτο Γερμενό, όπου απολαύσαμε ένα υπέροχο γεύμα με θαλασσινά, δίπλα στη θάλασσα. Πριν την επιστροφή μας στην Αθήνα δεν χάσαμε την ευκαιρία για μια μικρή βόλτα στα Βίλλια, το γραφικό χωριό στις πλαγιές του Κιθαιρώνα.

Μαίρη Ιωαννίδου

Εκδρομή στην Επίδαυρο (10 Οκτωβρίου 2014)

Την Παρασκευή, 10 Οκτωβρίου 2014, η Ένωση Φίλων Ακροπόλεως πραγματοποίησε εκδρομή στην Επίδαυρο, με επισκέψεις στο Ασκληπιείο, στο Αρχαιολογικό Μουσείο, στο Αρχαίο Θέατρο καθώς και στο λεγόμενο «Μικρό Θέατρο», που βρίσκεται στην παραλιακή πόλη της αρχαίας Επιδαύρου (σημερινή Παλαιά Επίδαυρος).

Είχαμε τη μεγάλη τύχη και ευκαιρία να ξεναγηθούμε από τον ίδιο τον Πρόεδρο της Επιτροπής Συντήρησης Μνημείων Επιδαύρου (ΕΣΜΕ) Καθηγητή κ. Βασίλειο Λαμπρινουδάκη, ο οποίος, εκτός από τη βαθιά γνώση του συγκεκριμένου χώρου, υπήρξε για μας τους τυχερούς ακροατές του γλαφυρός, λιτός και προσηνής, επιλέγοντας με σοφία τα μνημεία, στα οποία έπρεπε να σταματήσουμε για να θαυμάσουμε και να πληρο-

φορηθούμε για τις τελευταίες έρευνες και τα συμπεράσματα των Αρχαιολόγων της ΕΣΜΕ.

Εκτός όμως από τον κ. Καθηγητή, η επιτυχία της εκδρομής μας οφείλεται και στους δύο άλλους ομιλητές-ξεναγούς, γνωστούς μας και από άλλες αρχαιογνωστικές επισκέψεις των «Φίλων», τον Δρα αρχιτέκτονα μηχανικό ΕΜΠ κ. Κωσταντίνο Μπολέτη, Πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής για την Έρευνα, Στερέωση, Αναστήλωση και Ανάδειξη των Μνημείων Νότιας Κλιτύς Ακροπόλεως –μας είχε προσφέρει μια αξέχαστη γνωριμία με την νότια κλιτύ και ειδικότερα με το Χορηγικό Μνημείο του Θρασύλλου– και την Δρα αρχιτέκτονα μηχανικό του ΑΠΘ κα Σίσσυ Κυριάκη, επίσης μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής Μνημείων Νότιας Κλιτύς Ακροπόλεως. Οι δύο αρχιτέκτονες μας συνόδευσαν από την Αθήνα μέχρι την Επίδαυρο και έτσι κατά τη διάρκεια της διαδρομής, οι «Φίλοι» είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν «ιστορικά» την περιοχή και να επισημάνουν και άλλα μνημεία, κυρίως βυζαντινούς ναούς (Μονή Αγνούτσος – 11ος αι., Κοίμηση της Θεοτόκου – 10ος αι. κ.λπ.).

Η επίσκεψη μας άρχισε στον αρχαιολογικό χώρο Επιδαύρου (Ασκληπιείο), όπου ο κ. Λαμπρινουδάκης μας περίμενε υπομονετικά, γύρω στις 12 το μεσημέρι. Ήταν περίεργο το γεγονός, ότι μερικοί από τους «Φίλους» δεν γνώριζαν ότι πλάι στο πασίγνωστο και

ΟΙ «ΦΙΛΟΙ» ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

Το αναστηλωμένο Άβατο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου.
Φωτ. Ν. Σιώκου

Ξεnáγηση των «Φίλων» από τη Σ. Κυριάκη στο Γυμνάσιο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου. Φωτ. Ν. Σιώκου

πανέμορφο Θέατρο της Επιδαύρου με το δημοφιλές Φεστιβάλ του, υπήρχε ένας τόσο εντυπωσιακός και γοητευτικός αρχαιολογικός χώρος!

Ο κ. Καθηγητής αφού μας μίλησε για τη λατρεία των θεών-θεραπευτών στην Επιδαυρία (ήδη από την προϊστορική εποχή) και για το Ιερό του Ήρωα-Ιατρού και αργότερα (1100 π.Χ.) «Απόλλωνα Μαλεάτα», που βρίσκεται σε μια κορυφή του γειτονικού Κυνόρτιου όρους, συνέχισε με την ιστορία και την ίδρυση του Ασκληπιείου (6ος αι. π.Χ.), του μεγάλου Ιαματικού Ιερού, όπου λατρευόταν ο σημαντικότερος θεραπευτής θεός της Αρχαιότητας. Αναφέρθηκε στις

πιο πρόσφατες αναστηλώσεις και ταυτοποιήσεις των Μνημείων για τη στέγαση της λατρείας του Θεού και έγιναν επισκέψεις με τη σειρά :

1. Στο κτήριο με την πρώιμη λατρεία του Ασκληπιού (5ος αι. π.Χ.)
2. Στον Βωμό (6ος αι. π.Χ.), ακριβώς στον άξονα της Θόδου
3. Στον Ναό του Ασκληπιού (380-370 π.Χ.). Εκεί διακρίνεται ο αγωγός ύδατος προς τη δεξαμενή, όπου βρισκόταν το άγαλμα του Θεού.
4. Στο εντυπωσιακό Άβατο, διώροφο κτήριο του 375-380 π.Χ.

Αριστερά: Ξεnáγηση των «Φίλων» από τον Β. Λαμπρινουδάκη στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου. Φωτ. Ν. Σιώκου
Δεξιά: Το αρχαίο Στάδιο στον αρχαιολογικό χώρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου. Φωτ. Ν. Σιώκου

5. Στη Θόλο (365-335 π.Χ.) και 6) Στο Στάδιο του 5ου αι. π.Χ..

Στη συνέχεια μεταβήκαμε στο «Γυμνάσιο» του Ασκληπιείου, που εξυπηρετούσε τις πολυάριθμες ανάγκες των προσκυνητών, ασθενών, του προσωπικού κ.λπ. και περιελάμβανε Εστιατόριο, Αίθουσα Συνεθηροίσεων, Παλαίστρα, Ωδείο (από το 300 π.Χ.), ένα πολυδύναμο Κέντρο, όπως θα λέγαμε σήμερα, με πολλές δομικές φάσεις κατά τη διάρκεια των αιώνων.

Ξεναγηθήκαμε ιδιαίτερα στο πρόσφατα αναστηλωμένο (από το 2004) Πρόπυλο του Γυμνασίου (με χρήση τεχνητού λίθου) από την ίδια την υπεύθυνη Μηχανικό του έργου κα Σ. Κυριάκη. Νοτιότερα του Γυμνασίου είδαμε τα κατάλοιπα των Ελληνικών Λουτρών, του Καταγωγίου (Ξενώνα) κ.ά.

Στο Μουσείο, που βρίσκεται μέσα στον Αρχαιολογικό χώρο, δίπλα στην ανηφοριά προς το Θέατρο (ένα μονώροφο αρχικά κτήριο του 1899, με προσθήκη δευτέρου ορόφου το 1928) μας περι-

μενε και πάλι ο κ. Καθηγητής, επισημαίνοντας μας ότι είναι το πρώτο «Αρχιτεκτονικό Μουσείο» στην Ελλάδα με την έννοια της αποκατάστασης Μνημείων «μέσα σε Μουσείο». Ένα ανάλογο παράδειγμα είναι φυσικά η τοποθέτηση του μεγάλου «Βωμού της Περγάμου» μέσα στο ομώνυμο Μουσείο του Βερολίνου.

Ξεναγήση των «Φίλων» από τον Β. Λαμπρινουδάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Επιδαύρου. Φωτ. Ν. Σιώκου

Η υπό αναστήλωση Θόλος του Ασκληπιείου της Επιδαύρου. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Το Μουσείο ιδρύθηκε το 1905-1909 από τον ανασκαφέα του χώρου Π. Καββαδία, για να στεγάσει τα σημαντικότερα ευρήματα της περιοχής. Εκτός των άλλων υπάρχουν εκεί επιγραφές με εξιστορήσεις ιάσεων και θαυμάτων, δημοπρατήσεις για οικοδομικές εργασίες, αρχαία ιατρικά εργαλεία, τμήματα από τους Ναούς του Ασκληπιού, της Υγείας κ.ά. Στο Μουσείο εκτίθεται επίσης το (ακέραιο) Κορινθιακό Κιονόκρανο, που βρέθηκε μέσα στη Θόλο, φυλαγμένο από την αρχαιότητα. Εικάζεται ότι πρόκειται για ένα «πρότυπο» (παράδειγμα) κατασκευής κιονοκράνων για τα Μνημεία του Ιερού.

Στη συνέχεια ανηφορίσαμε προς το Θέατρο (με τη συντροφιιά τώρα του κ. Μπολέτη), στοιχείο τυπικό της θρησκείας των αρχαίων Ελλήνων, όπου η λατρεία του Ασκληπιού πλαισιωνόταν με αθλητικούς και καλλιτεχνικούς αγώνες, καθώς επίσης και με θεατρικές παραστάσεις. Όλα αυτά αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος των εορταστικών δρώμενων προς τιμήν του Ιατρού-Θεού, αλλά ήταν συνδεδεμένα και με την ίδια την

ίαση των ασθενών. Θεωρείται έργο του Αρχιτέκτονα Πολύκλειτου του Νεώτερου (τέλος 4ου αι. π.Χ.), με μια δεύτερη φάση ανακατασκευής (ή συμπλήρωσης) του στα μέσα του 2ου αι. π.Χ..

Το Ελληνιστικό αυτό Θέατρο (το καλύτερα διατηρημένο κτίσμα της Επιδαύρου) είχε την τύχη να μην

«αναμορφωθεί» στα ρωμαϊκά χρόνια και έτσι διατήρησε την αυθεντική υπέροχη ελληνική αρχιτεκτονική του μέχρι το τέλος της Αρχαιότητας. Εννοείται ότι στην ανάλυση των αρχιτεκτονικών λεπτομερειών του «ωραιότερου θεάτρου στον κόσμο» ο κ. Μπολέτης «τα έδωσε όλα!» Τον ακούγαμε μαγεμένοι, ενώ η ξεναγήση γινόταν όχι μέσα στο θέατρο, όπως συνηθίζεται στις συνήθεις ξεναγήσεις, αλλά έξω από τη σκηνή, σε κάποια απόσταση, έχοντας μπροστά στα μάτια μας τη συνολική εικόνα της αριστοτεχνικής πέτρινης βεντάλιας του κοίλου, που αγκαλιάζει τις κερκίδες, χωμένη μέσα σε φυσική κοιλάδα της βόρειας πλαγιάς του Κυνόρτιου όρους. Μπροστά από το κοίλο βρίσκεται η κυκλική ορχήστρα διαμέτρου 20μ. με δάπεδο από πατημένο χώμα εγκλωβισμένη σε λίθινο περιμετρικό δακτύλιο και φυσικά τα κατάλοιπα του σκηνικού οικοδομήματος, των παρόδων κ.λπ.

Μετά από ένα υπέροχο γεύμα σε Εστιατόριο της Παλαιάς Επιδαύρου (στη θέση της οποίας, όπως αναφέρθηκε, υπήρχε η μικρή Πόλη-Κράτος της Αρχαίας Επιδαύρου), σειρά είχε η επίσκεψη στο «Μικρό Θέατρο», με παρέα και πάλι τον Καθηγητή κ. Λαμπρινουδάκη.

Εκεί λατρευόταν ο Διόνυσος (και όχι ο Ασκληπιός), η δε ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι το Θέατρο είχε «εκ κατασκευής» (~ 4ος αι. π.Χ.) πεταλόσχημη ορχήστρα,

ενώ υπέστη ανακατασκευές στους ρωμαϊκούς χρόνους. Πίσω από το θέατρο, ψηλά, διακρίνεται η Ακρόπολη με Αγορά, κατοικίες κ.λπ.

Η Αρχαία Επιδαύρος ήταν κτισμένη πάνω σε μια χερσόνησο, γνωστή σήμερα ως «το Νησί», με τείχος που περιέβαλλε την πόλη, με λιμάνι, δύο φάρους στις άκρες των αρχαίων μόλων, λιμενικές εγκαταστάσεις, αποθήκες και λουτρά. Να πούμε εδώ ότι ο Παισαρνίτης, που επισκέφθηκε την πόλη της Επιδαύρου στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ., αναφέρει την Αγορά, τους Ναούς και το Λιμάνι, αλλά για το Θέατρο δεν κάνει λόγο.

Το μικρό Θέατρο ήταν καλυμμένο ολοκληρωτικά από τον ελαιώνα και άρχισε να ανασκάπτεται στη δεκαετία του 1970. Μόλις το 1995 ξεκίνησε δοκιμαστικά ένα μικρό Φεστιβάλ τεσσάρων εκδηλώσεων που ονομάστηκε «Μουσικός Ιούλιος». Έκτοτε η λεγομένη «μικρή Επιδαύρος», φιλοξενεί παραστάσεις κάθε καλοκαίρι, ενώ από το 2002 η διοργάνωση του Μουσικού Ιουλίου εντάχθηκε στο Ελληνικό Φεστιβάλ. Από το 1998, σε συνεργασία με το Υπουργείο Γεωργίας,

προστέθηκε στον Μουσικό Ιούλιο οργανωμένη έκθεση αγροτικών προϊόντων της περιοχής, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Οι «Φίλοι» στον αρχαιολογικό χώρο του Ασκληπιείου της Επιδαύρου. Φωτ. Ν. Σιώκου

«Φίλοι» εκδρομείς στην Επίδαυρο. Από αριστερά διακρίνονται οι: Η. Δρίκος, Ε. και Α. Δανέλης, Σ. Σιώκος, Ξ. Δρίκου. Φωτ. Ν. Σιώκου

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Παρασκευή, 17 Ιανουαρίου: Διάλεξη του κ. Κωνσταντίνου Μπολέτη, Δρος Αρχιτέκτονος, Προέδρου της Επιτροπής Μνημείων Νοτίου Κλιτύς Ακροπόλεως, με θέμα: «Το Χορηγικό Μνημείο του Θρασύλλου κατά τον Μεσαίωνα και τους Νεώτερους χρόνους», στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης. Ακολούθησε η κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας της Ένωσης στο κτήριο Weiler.

Σάββατο, 1 Φεβρουαρίου: Αρχαιολογικός Περίπατος στα ίχνη της Αρχαίας Οδού των Τριπόδων (Χορηγικά Μνημεία). Η ξενάγηση έγινε από τον κ. Κωνσταντίνο Καζαμιάκη, Αρχιτέκτονα Μηχανικό και Ιστορικό Τέχνης.

Παρασκευή, 14 Φεβρουαρίου: Αρχαιολογικός Περίπατος στα Κλασικά Τείχη της Αθήνας. Η ξενάγηση έγινε από την Δρα Αννίτα Θεοχαράκη, Αρχαιολόγο.

Παρασκευή, 28 Φεβρουαρίου: Διάλεξη του κ. Μανόλη Κορρέ, Καθηγητή Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, με θέμα: «Τα Τείχη της Ακροπόλεως», στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης.

Σάββατο, 15 Μαρτίου: Αρχαιολογικός Περίπατος στις Μεσοβυζαντινές εκκλησίες της περιοχής της Πλάκας (Αγ. Αικατερίνη, Σωτήρα του Κοττάκη, Αγ. Νικό-

λαος Ραγκαβάς, Μεταμόρφωση, Θεολόγος). Ομιλήτης ήταν ο Ομότιμος Καθηγητής του ΕΜΠ κ. Χαράλαμπος Μπούρας.

Παρασκευή, 28 Μαρτίου: Τακτική Γενική Συνέλευση των Μελών της ΕΦΑ. Εκδήλωση για τα 25 χρόνια της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως. Τιμητική εκδήλωση για ιδρύτρια της Ένωσης Έβη Τουλούπα, Επίτιμη Έφορο Αρχαιοτήτων και Επίτιμη Πρόεδρο της ΕΦΑ, στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης. Ακολούθησε δείπνο στο Εστιατόριο του Μουσείου Ακρόπολης (βλ. σχετικό άρθρο στο «Οι «Φίλοι» γράφουν»).

Παρασκευή, 4 Απριλίου: Επίσκεψη στη Βουλή, στην Έκθεση με τίτλο «Ελλάδα. Το πνεύμα του τόπου και Απεικονίσεις των Αρχαίων Μνημείων της Ελλάδος από Περιηγητές του 18ου και 19ου αιώνα». Ομιλήτης ήταν ο Δρ Θεόδωρος Κουτσογιάννης, Ιστορικός Τέχνης, Επιμελητής της Συλλογής Έργων Τέχνης της Βουλής.

Τετάρτη, 9 Απριλίου: Εκδρομή στη Χαιρώνεια (Λέων, Μουσείο και Αρχαιολογικός χώρος). Η ξενάγηση έγινε από την αρχαιολόγο της Θ' ΕΠΚΑ κα Όλγα Κυριαζή. Επίσκεψη στο Μουσείο της Ελάτειας, όπου η ξενάγηση έγινε από την αρχαιολόγο της ΙΔ' ΕΠΚΑ κα Σοφία Δημάκη. Ακολούθησε επίσκεψη στην Αρχαία πόλη της Τιθορέας και το Μουσείο Άρτου στην

Διάλεξη του Κωνσταντίνου Μπολέτη στο Μουσείο Ακρόπολης.
Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Ξενάγηση των «Φίλων» στη Βουλή από τον Δρα Θ. Κουτσογιάννη.
Φωτ. Η. Δημητριάδου

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Αμφίκλεια (που οργανώθηκε με την βοήθεια του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών).

Σάββατο, 3 Μαΐου: Αρχαιολογικός Περίπατος στη βόρεια κλιτύ Ακροπόλεως. Ομιλητής ήταν ο κ. Κωνσταντίνος Τσάκος, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων.

Παρασκευή, 16 Μαΐου: Εκδρομή στην Οινόη – Ελευθερές – Αιγόσθενα. Επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο των Ελευθερών και των Αιγιοσθένων. Η ξενάγηση έγινε από τις αρχαιολόγους της Γ' ΕΠΚΑ κυρίες Ειρήνη Σβανά, Πολυτίμη Βαλτά και Ευγενία Τσάλκου. Ακολούθησε γεύμα στην παραλία Πόρτο Γερμενό (βλ. περιγραφή της εκδρομής στη στήλη «Οι «Φίλοι» γράφουν»).

Παρασκευή-Κυριακή 13-15 Ιουνίου: Εκδρομή στη Λακωνία (Αρχαιολογικό Μουσείο και Αρχαιότητες Σπάρτης, Μενελάιον, Αμύκλες, Βαφειό). Ομιλήτρια ήταν η Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων της Ε' ΕΠΚΑ κα Αναστασία Παναγιωτοπούλου. Επίσκεψη στους Αρχαιολογικούς χώρους του Μυστρά και του Γερακιού. Η ξενάγηση έγινε από τους αρχαιολόγους της 5ης ΕΒΑ κ. Παναγιώτη Περδικούλια και κα Ιωάννα Κατσουγκράκη, αντίστοιχα. Επίσκεψη και στο Μουσείο Ελιάς και Λαδιού του Πολιτιστικού Ιδρύματος του Ομίλου Πειραιώς (βλ. περιγραφή της εκδρομής στη στήλη «Οι «Φίλοι» γράφουν»).

Παρασκευή, 19 Σεπτεμβρίου: Εκδρομή στην Αρχαία Κόρινθο. Επίσκεψη στον Αρχαιολογικό χώρο και το Αρχαιολογικό Μουσείο. Ομιλητής ήταν ο αρχαιολόγος της ΛΖ' ΕΠΚΑ κ. Σωκράτης Κουρσούμης (βλ. περιγραφή της εκδρομής στη στήλη «Οι «Φίλοι» γράφουν»).

Παρασκευή, 10 Οκτωβρίου: Εκδρομή στην Επίδαυρο (Αρχαίο Θέατρο, Αρχαιολογικό Μουσείο, Ασκληπιείο, Μικρό Θέατρο Αρχαίας Επίδαυρου). Ομιλητές ήταν ο Καθηγητής κ. Βασίλειος Λαμπρινουδάκης, Πρόεδρος της Επιτροπής Συντήρησης Μνημείων Επίδαυρου, οι αρχιτέκτονες Δρ Κωνσταντίνος Μπολέτης και Δρ Σίσιου Κυριάκη, οι οποίοι μας συνόδευσαν από την

Ξενάγηση των «Φίλων» στη βόρεια κλιτύ Ακροπόλεως από τον Κ. Τσάκο. Φωτ. Άλκ. Παπαγεωργιάκη

Η Έβη Τουλούπα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χαιρώνειας.
Φωτ. Κ. Ανθροντισόπουλος

Ξενάγηση των «Φίλων» στον Αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς από την Κλ. Τόγκα. Φωτ. Ι. Παπαγεωργίου

Αθήνα, καθώς και η αρχιτέκτων κα Γ. Αναστασιάδου (βλ. περιγραφή της εκδρομής στη στήλη «Οι “Φίλοι” γράφουν»).

Παρασκευή, 24 Οκτωβρίου: Επίσκεψη στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών. Ομιλητές ήταν οι αρχαιολόγοι του ΒΧΜΑ κ. Τσάκαλος Αντώνιος και η κα Γερογιώργη Σοφία.

Παρασκευή, 7 Νοεμβρίου: Επίσκεψη στον Αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς. Η ξενάγηση έγινε από την αρχαιολόγο της Α' ΕΠΚΑ κα Κλειώ Τσόγκα.

Παρασκευή, 14 Νοεμβρίου: Επίσκεψη στον Αρχαιολογικό χώρο του Λυκείου Αριστοτέλους. Η ξενάγηση

Ξενάγηση των «Φίλων» στον Αρχαιολογικό χώρο του Λυκείου Αριστοτέλους από τη Ν. Σακκά. Φωτ. Κ. Μοσχούρη (αριστερά), Δ. Μπίθα (δεξιά)

Διάλεξη της Νάγιας Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα στο Μουσείο Ακρόπολης. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

έγινε από την αρχαιολόγο της Γ' ΕΠΚΑ κα Νίκη Σακκά.

Παρασκευή, 28 Νοεμβρίου: Διάλεξη της Καθηγήτριας Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κας Νάγιας Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα με θέμα: «Η Αθήνα στην Αττική των Μυκηναϊκών χρόνων», στο Αμφιθέατρο του Μουσείου Ακρόπολης.

Παρασκευή, 5 Δεκεμβρίου: Επίσκεψη στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης με θέμα: «ΙΑΣΙΣ. Υγεία, Νόσος, Θεραπεία από τον Όμηρο στον Γαληνό». Ομιλητές ήταν ο Διευθυντής του ΜΚΤ, Καθηγητής κ. Νικόλαος Σταμπολίδης και ο αρχαιολόγος κ. Γεώργιος Παπαμιχαλάκης.

Νέες εκδόσεις

Κατά το 2014 εκδόθηκε ο αρχαιολογικός οδηγός «Ακρόπολη και Μουσείο» στην γαλλική, ιταλική και κινεζική γλώσσα. Επίσης έγινε και η επανεκτύπωση του ιδίου οδηγού στην αγγλική γλώσσα. Ακόμη, έγινε επανεκτύπωση του βιβλίου «Έγγραψαν για την Ακρόπολη».

Συνεργασία ΕΦΑ με την Εφορεία Αρχαιοτήτων και την ΥΣΜΑ

Η Ένωση, όπως κάθε χρόνο, υποστηρίζει το έργο της τ. Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και νυν διευρυμένης Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών. Κατά το έτος 2014 διεχειρίσθη χρήματα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών που εκταμιεύθηκαν για την κάλυψη λειτουργικών δαπανών της Εφορείας.

Επίσης, παρείχε δωρεάν αντίτυπα των αρχαιολογικών οδηγών έκδοσης της σε επίσημους προσκεκλημένους της Εφορείας.

Η Ένωση υποστήριξε ακόμη οικονομικά την Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης με την κάλυψη της δαπάνης ανανέωσης των εκπαιδευτικών μουσειοσκευών «Αρχαία Ελληνική ενδυμασία» και «Λιθοξοϊκή».

Δωρεές προς τρίτους

Η ΕΦΑ έκανε δωρεά ποσού 500,00 € στον Φάρο Τυφλών, για την ενίσχυση του έργου του.

- Δωρεά αρχαιολογικών οδηγών και βιβλίων της ΕΦΑ σε αρχαιολόγους – ομιλητές κατά τις επισκέψεις των Μελών μας σε αρχαιολογικούς χώρους και Μουσεία.
- Δωρεά αντιτύπων των Πρακτικών της Δημερίδας με θέμα: «Αυτοφυής Βλάστηση στους Αρχαιολογικούς χώρους», στην Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού.

Χορηγίες και Δωρεές προς την ΕΦΑ

- Παύλος και Αριάν Κοντέλλη 6.000,00 €
- Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστόπουλου 3.000,00 €
- Ίδρυμα Μποδοσάκη 3.000,00 € (υπόλοιπο χορηγίας 2013)
- Αντώνιος Μπίμπας 1.000,00 €
- ΙΟΝ ΑΕ 500,00 €
- Μολοκοτού Ελένη 100,00€

Οι «Φίλοι» που έφυγαν το 2013 και 2014

Στέλιος Μαλικούρτης
Ντίνα Κουρούκλη
Γεώργιος Δεσπίνης
Γιαννούλης Βρατσάνος
Βεατρίκη Δημητριάδου

www.acropolisfriends.gr

Επισκεφθείτε μας!

ΟΙ «ΦΙΛΟΙ» ΠΟΥ ΕΦΥΓΑΝ

Ντίνα Κουρούκλη

Στα μέσα του Γενάρη κηδέψαμε την Ντίνα Κουρούκλη, φίλη συνομήλικη από τα χρόνια του αντιδικτατορικού αγώνα, όταν με τον άντρα μου βρισκόμασταν στο σπίτι της Φιλοθέης, όπου ζούσε η Ντίνα με τον άντρα της και τα τρία της παιδιά. Αργότερα, μόνη η Ντίνα, ανέπτυξε διάφορες δραστηριότητες: έγινε μέλος του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας και αργότερα μέλος του Δ.Σ. του για πολλά χρόνια.

Μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο εργάστηκε στο ελληνικό τμήμα της Αρμοστείας Προσφύγων του ΟΗΕ, στη δράση του για τους πρόσφυγες στο νησί. Εκείνο που συγκινεί ιδιαίτερα τους Φίλους της Ακρόπολεως είναι ότι ήταν για πολλά χρόνια ενεργό μέλος της Ένωσης, υπήρξε και Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου (1994-2007) και συμμετείχε στις εκδόσεις μας με το έξοχο βιβλίο «Έγραψαν για την Ακρόπολη».

Στο σπίτι της Ντίνας είχα παρατηρήσει κάποιους πίνακες με αρχαία μνημεία που, όπως είπε η ίδια, ήσαν έργα της Αθηνάς Σαριπόλου-Λίβα. Αυτό στάθηκε αφορμή να αναζητήσουμε και άλλα της έργα, τα περισσότερα από τα οποία εικονογραφούσαν την πατρική οικία της ζωγράφου (το κατεδαφισμένο πα νεογοτθικό μέγαρο, Πατησίων και Χαλκοκονδύλη γωνία). Με τα έργα που συγκεντρώσαμε οργανώσαμε μια έκθεση στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και εκδώσαμε ένα βιβλίο για την Αθηναία ζωγράφο του 19ου αιώνα. (εκδ. Μπάστα-Πλέσσα 1995). Συνεργάτες, εκτός από την Ντίνα και εμένα, οι φίλες Έφη Ανδρεάδη, Κατερίνα Τζανάκη-Κορρέ, Φανή Μαλλούχου-Tufano.

Μου έχουν μείνει γλυκές αναμνήσεις από συγκεντρώσεις στο σπίτι της στην Κηφισιά, από μια φιλοξενία της στο Παρίσι, από κάποια καλοκαίρια στη Σίφνο, και ένα Σαββατοκύριακο στο σπίτι μου στην Αίγινα. Από τις τρεις αδελφές της, ζει μόνη η ψυχίατρος Π.

Χαρτοκόλλη με τον άντρα της στη Νέα Υόρκη. Κοντά της ήταν πάντα η κόρη της Μαρία (δραστήρια στο Γαλλικό Κέντρο Ερευνών), οι γιοί της, Χάρης και Γιάννης, και τα εγγόνια της. Όταν πια η Ντίνα εγκαταστάθηκε στο διαμέρισμα της οδού Αναγνωστοπούλου στην Αθήνα, την έβλεπα σπανιότερα..., το σκέπτομαι με τύψεις..., δικαιολογία η ηλικία;

Έβη Τουλούπα

Στέλιος Μαλικούρτης (1945-2013)

Τον Αύγουστο του 2013 χάσαμε έναν εκλεκτό «Φίλο», τον Στέλιο Μαλικούρτη. Ο Στέλιος σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και το 1968 εισήλθε στη Διπλωματική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών. Υπηρέτησε στο Βέλγιο, την Τουρκία, τη Γερμανία και τη Βουλγαρία, ενώ υπήρξε Πρέσβυς της Ελλάδας στην Αλβανία, στο Κουβέιτ, στη Ρουμανία και τελευταία στην Ιρλανδία, από όπου και συνταξιοδοτήθηκε. Υπήρξε επίσης μέλος, έως τον θάνατό του, της Διοικούσας Επιτροπής του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος. Άνθρωπος χαμηλών τόνων και εσωστρεφής, αγαπούσε πολύ το διάβασμα, έχοντας ως ιδιαίτερα ενδιαφέροντα την πολιτική και, κυρίως, την ιστορία.

Τον Στέλιο γνώριζα από πολύ παλιά, από τα φοιτητικά μου χρόνια. Μαζί με την Άννα, αγαπημένη του σύντροφο μια ολόκληρη ζωή, αποτελούσαν ένα από τα «ζευγαράκια» του έτους μας. Ήταν απέριτος στα λόγια και λιτός στη συμπεριφορά του. Τα μάτια του όμως, το βλέμμα του, ανέδιδαν ευαισθησία, τρυφερότητα, καλωσύνη, στοχαστικότητα, ωριμότητα, σοφία. Ο Στέλιος μάς έφυγε αδόκητα και νωρίς. Θα μείνει όμως πάντα ζωντανός στη σκέψη μας και στην καρδιά μας.

Φανή Μαλλούχου-Tufano

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΦΙΛΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ

(στα ελληνικά και αγγλικά)

Στο Μουσείο και στα πωλητήρια της Ακρόπολης, σε βιβλιοπωλεία, σε Μουσεία (Μπενάκη, Πόλεως Αθηνών), στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας (ΜΙΕΤ), στο Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ) και στα Γραφεία της ΕΦΑ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΜΑΣ

Στο Μουσείο και στα πωλητήρια της Ακρόπολης, σε βιβλιοπωλεία, σε Μουσεία, στο ΜΙΕΤ, στο ΙΜΕ και στα Γραφεία της ΕΦΑ

ΤΟ «ΑΝΘΕΜΙΟΝ»

Διανέμεται δωρεάν στα μέλη της ΕΦΑ, σε βιβλιοθήκες και σε διάφορους φορείς